

Kulturmiljöprogram

LJUNGBY
KOMMUN

**LJUNGBY
KOMMUN**

KULTURMILJÖPROGRAM FÖR LJUNGBY KOMMUN

Fördjupning av översiktsplan för Ljungby kommun

Antagandehandling april 2019

Programmet är i sin helhet producerat av KMV forum och Bäckaby Landskap.

Fotografier och illustrationer är tagna/framställda av KMV forum/Bäckaby Landskap om inget annat anges.

Omslagsfoto: Lagans textilfabriker (framsida), Terrazzahuset vid Stora torget (baksida).

MEDVERKANDE

KONSULTER - KVM FORUM OCH BÄCKABY LANDSKAP

Mikael Hammerman, bebyggelseantikvarie, uppdragsansvarig KVM forum

Emy Lanemo, kulturmiljövetare KVM forum

Stina Ekberg, bebyggelseantikvarie KVM forum

Stefan Höglin, kulturgeograf Bäckaby Landskap

Camilla Eriksson, kulturgeograf, kvalitetsgranskare KVM forum

LJUNGBY KOMMUN

Anna Aracsy, planarkitekt Miljö- och byggförvaltningen

Johan Håkansson, planarkitekt Miljö- och byggförvaltningen

Trond Strangstadstuen, förvaltningschef tl Stadsarkitekt Miljö och byggförvaltningen

Therese Lindström, plan- och byggchef Miljö- och byggförvaltningen

Emelie Olsson, kulturstrateg Kultur- och fritidsförvaltningen

ÖVRIGA AKTÖRER

Anna Blomster, berättarantikvarie Sagobygden

(Har författat kapitlet om sägner)

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	6
LAGSTIFTNING	9
NATIONELLA RIKTLINJER OCH MÅL	12
AKTÖRER	13
INRIKTNING FÖR KULTURMILJÖARBETET	14
LJUNGBYS KULTURMILJÖ – TEMATISK BESKRIVNING	15
NATIONELLA INTRESSEN	24
KULTURMILJÖER I LJUNGBY	28
1. Bolmsö kyrkby	30
2. Häringe-Skeda	34
3. Skällandsö	38
4. Toftaholm	42
5. Yxkullund	46
6. Perstorp-Möcklagård	50
7. Flahult	54
8. Vittaryd	58
9. Hallsjö	62
10. Kvänap	66
11. Hörda-Klövaryd	70
12. Lida-Husaby	74
13. Lagans station	78
14. Lagans Textilfabriker	82
15. Trotteslöv-Össlöv-Fallnaveka	86
16. Öxnalt	90
17. Vret	94
18. Tjust	98
19. Torarp	102
20. Rya-Ularp-Värset-Djurarp	106
21. Ljungby	110
22. Prästeboda	114
23. Piksberg	118
24. Berghem	122
25. Stavhult	126
26. Målensås	130
27. Annerstad	134
28. Kånna	138
29. Mjäryd-Sommarsäte	142
30. Lammakulla-Angshult	146
31. Hyhult	150
32. Hjortseryd	154
33. Bäckaryd-Bäck	158
34. Hamneda	162
35. Ivla	166
36. Nöttja	170
KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I LJUNGBY CENTRUM	174
DET IMMATERIELLA KULTURARVET – SAGOR OCH SÄGNER FRÅN LJUNGBY	178
KÄLLFÖRTECKNING	182

INLEDNING

BAKGRUND

Ansvar för kulturmiljön delas av alla och den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas. Kommunen har genom samhällsplaneringen ett stort ansvar för användning av mark- och vattenområden och hur den byggda miljön skall utvecklas och bevaras. Kommunen ska även i översiktsplanen tala om hur man avser att tillgodose riksintressena.

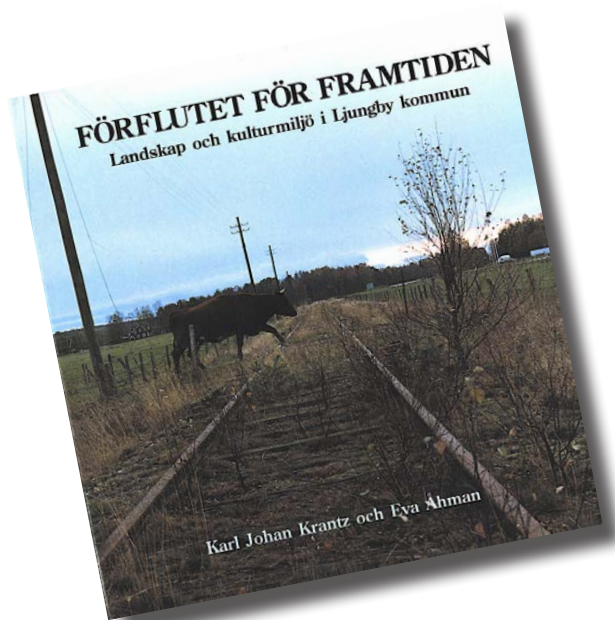
Ett viktigt underlag för kommunens samhällsplanering är de kommunala kulturmiljöprogrammen. I kulturmiljöprogrammet redovisas kulturhistoriskt värdefulla områden och dess innehåll. Här ges också riktlinjer för skydd, användande och utveckling så att kulturmiljöerna kan fortsätta vara en resurs för kommunen.

Ljungby kommun har bedömt att befintliga kulturmiljöunderlag behöver uppdateras då de är föråldrade och behöver uppdateras med ett helhetsgrepp, där olika typer av bebyggelsemiljöer synliggörs och fokus läggs på helhetsmiljöer snarare än enskilda objekt. Det behövs även aktualiserade riktlinjer för hur kulturmiljön kan skyddas, användas och utvecklas. I arbetet med ny översiktsplan finns också ett behov av att ta ett helhetsgrepp på kommunens kulturmiljöer och utarbeta strategier för hur de ska hanteras. Kommunstyrelsen gav med anledning av detta 2017-08-17 i uppdrag åt miljö- och byggnämnden samt kultur- och fritidsnämnden att ta fram ett kommunomfattande kulturmiljöprogram som ska ersätta tidigare framtagna kulturmiljöunderlag.

Samråd och delaktighet

Samrådet för kulturmiljöprogrammet pågick 11 december 2018 – 11 januari 2019 och var öppet för alla kommunens invånare. För att involvera invånare och andra berörda av kulturmiljöprogrammet inleddes samrådet med ett informationsmöte på Tingshuset.

Under översiktsplanens dialogturné våren 2018 samlades det också in förslag från kommuninvånarna på kulturmiljöer som man ansåg att kulturmiljöprogrammet skulle behandla.

KULTURMILJÖPROGRAMMETS SYFTE

Kommunstyrelsen gav 2017-08-17 i uppdrag åt miljö- och byggnämnden samt kultur- och fritidsnämnden att ta fram ett kommunomfattande kulturmiljöprogram. Detta kulturmiljöprogram ersätter tidigare framtagna kulturmiljöprogram för hela kommunen 1991 respektive för Ljungby centrum 2002. Kulturmiljöprogrammet ersätter inte det regionala kulturmiljöprogrammet, framtaget av Länsstyrelsen, då det inte har någon juridisk status utan endast är att betrakta som ett kunskapsunderlag.

Kulturmiljöprogrammet ska fungera som underlag för beslut som påverkar kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer, främst kopplade till detalj- och översiktsplaner samt vid bygglovprövning. Kulturmiljöprogrammet ska kunna användas för att förbättra kunskapen och informationen om kommunens kulturmiljöer och hur dess värden kan bevaras, vårdas och utvecklas. För att kulturmiljöprogrammet ska fungera som ett styrande dokument för samhällsplaneringen hanteras det som en fördjupning av översiktsplanen.

Arbetet med kulturmiljöprogrammet har utgått från följande mål:

- Kommunens kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer och byggnader ska identifieras, beskrivas och klassificeras. Möjligheterna för bevarande och förändring av utpekade objekt ska tydliggöras genom mål och riktlinjer, vilka ska utformas för att kunna användas i detalj- och översiktsplaner samt vid bygglovprövning.
- Kulturmiljöprogrammet ska ge en bred bild av vad som utgör en kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö. Programmet ska hantera fler typer av bebyggelsemiljöer än gällande kulturmiljöunderlag, genom att behandla både stad och landsbygd, fler användningsområden samt bebyggelse som är nyare än från 1950-talet.
- Kulturmiljöprogrammet fungerar som en fördjupning av översiktsplanen, vilket bland annat ställer krav på samrådet och på att programmet antas politiskt. Relevanta delar ska kunna lyftas in i översiktsplanen, bland annat kulturmiljöområden av riksintresse och mer övergripande strategier/riktlinjer.

Arbetet med kulturmiljöprogrammet har utförts på uppdrag av Ljungby kommun och med bidrag från Länsstyrelsen i Kronobergs län. Kulturmiljöprogrammet har tagits fram av KMV forum och Bäckaby Landskap under större delen av 2018. Urvalet av miljöer har tagits fram i samverkan med tjänstemän från Miljö- och byggförvaltningen samt Kultur- och fritidsnämnden och förankrats politiskt.

UTGÅNGSPUNKTER

Kulturmiljö

Med kulturmiljö menas de avtryck och spår som människan gjort som berättar om de historiska skeenden och processer som lett fram till dagens landskap. Samhällsförändringar och människors livsvillkor och levnadssätt under olika tider kan följas i landskapets fysiska strukturer, samband och rörelsemönster. Det kan gälla allt från enskilda byggnader till stora landskapsavsnitt och tidsmässigt spänna över allt från förhistoriska lämningar till dagens bebyggelsemiljöer.

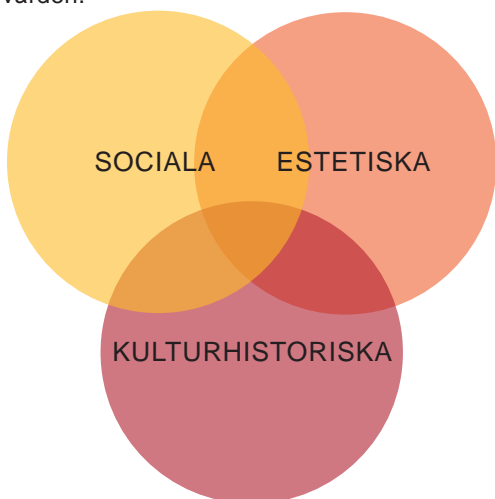
Omsorgsfullt gestaltat flerbostadshus i hörnet Kungsgatan/Rune B Johanssons gata i centrala Ljungby. Ritat 1934 av arkitekt August Svensson i Halmstad.

Förhållningssätt och avgränsningar

Utgångspunkten för urval och värdering av de kulturmiljöer som redovisas i kulturmiljöprogrammet utgår från det kulturhistoriska sammanhang de representerar och hur väl läsbarheten i dessa miljöer bidrar till ökad förståelse för både det förflutna och pågående sammanhang. Detta innebär att kulturmiljöer där sammanhangen inte längre är läsbara eller där möjligheten att förstå och uppleva den historiska utvecklingen har fragmenterats inte har tagits med i urvalet även om de i övrigt har höga kulturhistoriska värden. En tidsmässig avgränsning av urvalet har också gjorts, i programmet förekommer inga miljöer där det kulturhistoriska sammanhanget är yngre än ca 40 år. Detta är en avgränsning som gjorts utifrån en generell syn på vilket avstånd i tid som krävs för att uppleva och förstå en miljö ur ett historiskt perspektiv.

Utöver den kulturhistoriska värderingen har urvalet av kulturmiljöer granskats utifrån om de uppstår andra kvaliteter. Sådana kvaliteter kan vara knutna till lagstiftningens intentioner eller till politiska målsättningar men även till hur människor upplever sin omgivning och vilken betydelse kulturmiljön har för boende och besökare. Genom att lägga till sociala och estetiska värden i bedömningen kan ett begränsat kulturhistoriskt värde förstärkas.

De kulturhistoriska, sociala och estetiska värdena ses som kompletterande perspektiv som sammantaget beskrivs som bebyggelsens och landskapets kulturvärden.

De områden som redovisas i kulturmiljöprogrammet uppvisar ett sådant särskilt historiskt, kulturhistoriskt, miljömässigt eller konstnärligt värde som avses i plan- och bygglagens 8 kap 13 §. Inom kulturmiljöprogrammets områden är många enskilda byggnader av särskilt kulturhistoriskt värde belägna, de utgör ofta viktiga karaktärsdrag i området och omfattas av förvanskningförbudet i plan- och bygglagen.

Sammantaget speglar urvalet av kulturmiljöer både Kronobergs kulturmiljöprofil och vad som är representativt och karakteristiskt för Ljungby kommun. För att möjliggöra att dessa kulturmiljöer bevaras och utvecklas har respektive område redovisats så att de utpekade kulturmiljöerna kan förstås i ett större sammanhang samtidigt som platsens förutsättningar

identifierats och tydliggjorts. För varje område redovisas därför vilka karaktärsdrag och kvaliteter som fungerar som värdebärare, det vill säga de egenskaper som ger området dess unika eller specifika värden.

Avgränsningen av kulturmiljöerna är gjorda utifrån ett övergripande synsätt, med stor hänsyn till de landskapsmässiga förutsättningarna. I de områden som är belägna i mer tätbebyggda miljöer är avgränsningarna i vissa fall mer exakta och följer fastighetsgränserna. I flera områden finns enstaka byggnader inom de utpekade områdena som inte har höga kulturhistoriska värden, men där framtida förändringar och tillägg inom fastigheten har potential att påverka det upplevda värdet i kulturmiljön som helhet. De angivna riktlinjerna gäller innanför det områdets gränser.

Utifrån de utpekade kulturmiljöernas karaktärsdrag och kvaliteter redovisas riktlinjer för framtida utveckling som syftar till att förtydliga områdets kulturvärden och att värna dem utifrån plan- och bygglagen. Riktlinjerna syftar inte endast till bevarande av befintliga byggnader och miljöer, utan fokus ligger också på att möjliggöra användning och utveckling av miljöerna. Tillsammans med respektive områdes utpekade karaktärsdrag och kvaliteter ska riktlinjerna utgöra underlag för mer detaljerade bestämmelser i kommunens fortsatta handläggning med t.ex. detaljplanebestämmelser och bygglovsärenden. Riktlinjerna riktar sig såväl till kommunens fortsatta samhällsplanering och bygglovshantering som till den enskilda medborgaren eller fastighetsägaren.

Förändringar/urval

Jämfört med det äldre gällande kulturmiljöprogrammet har sex områden utgått och tre nya områden har tillkommit. De områden som valts bort har förändrats så pass mycket att det kulturhistoriska sammanhanget inte bedömts vara tillräckligt tydligt för att ingå i ett kulturmiljöprogram. Förändringarna består exempelvis av förändringar av befintlig bebyggelse som förvanskat dess uttryck, rivningar, ny bebyggelse som påverkat upplevelsen av området eller övergripande förändringar som påverkat landskapet i stort, som exempelvis igenväxning eller upphörande av jordbruksverksamhet.

Följande miljöer som var upptagna i det tidigare programmet har utgått:

- Bjärseryd
- Rya mfl
- Gashult
- Angelstad
- Hå
- Bolmstad

Tre nya miljöer har tillkommit till programmet, i form av två järnvägsmiljöer och en industrimiljö. Följande områden har tidigare inte varit utpekade i kulturmiljöprogrammet:

- Piksborg
- Lagans station
- Lagans textilfabriker

LAGSTIFTNING

Vid sidan av kulturmiljölagen är det plan- och bygglagen samt miljöbalken som är den lagstiftning som oftast berör kulturmiljöer och kulturvärden. Här nedan ges en kort genomgång av de lagrum som många gånger är aktuella i relation till värdefulla kulturmiljöer och bebyggelse.

PLAN- OCH BYGGLAGEN (PBL)

Lagen reglerar planläggning och bygglov. Plan och bygglagen innehåller även förbud mot förvanskning av särskilt värdefulla byggnader. Vid planläggning ger lagen möjlighet för kommunen att skydda kulturhistoriskt värdefull bebyggelse genom specifika planbestämmelser. Lagen ställer också krav på fastighetsägaren att underhålla sin fastighet och att visa varsamhet och hänsyn till kulturhistoriska värden.

PBL 2 KAP

Allmänna och enskilda intressen

6 § Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan,

PBL 8 KAP

Förbud mot förvanskning

13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

När blir en byggnad särskilt värdefull?

En utpekad byggnad i t. ex kulturmiljöprogram är bara en upplysning om att kommunen bedömer att byggnaden har sådana värden att den omfattas av förvanskningförbudet. I beslut om bygglov måste byggnadsnämnden ta ställning till om byggnaden har sådana värden att den anses vara särskilt värdefull. I Boverkets byggregler (BBR) finns allmänna råd om vad som avses med en särskilt värdefull byggnad.

Underhåll och varsamhet

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Gäller alltid!

Varsamhetskraven gäller alla byggnader och vid alla ändringar, både utvändigt och invändigt och oberoende av om en åtgärd är bygglovs- eller anmälningspliktig eller inte. Gäller även hela bebyggelsemiljöer. Detta gäller även om kommunen inte i förväg har tydliggjort varsamhetskraven.

1:2213 Särskilt värdefull byggnad - Allmänt råd

En byggnad kan vara en sådan särskilt värdefull byggnad som avses i 8 kap. 13 § PBL antingen för att den har sådana värden i sig eller för att den utgör en väsentlig del av en särskilt värdefull bebyggelsemiljö. Vad som sägs här om byggnader gäller även för bebyggelseområden.

En byggnad kan vara särskilt värdefull om den tydliggör tidigare samhällsförhållanden.

Exempel på detta är

- byggnader som representerar en tidigare vanlig byggnadskategori eller konstruktion som nu har blivit sällsynt,
- byggnader som belyser tidigare bostadsförhållanden, sociala och ekonomiska villkor, arbetsförhållanden, olika gruppers livsvillkor, stadsbyggnadsideal eller arkitektoniska ideal samt värderingar och tankemönster, och
- byggnader som har representerat för lokalsamhället viktiga funktioner eller verksamheter.

En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den tydliggör samhällsutvecklingen. Exempel på detta är

- byggnader som till exempel illustrerar folkrörelsernas framväxt, massbilismens genombrott, immigration eller emigration,
- byggnader som har tjänat som förebilder eller på annat sätt varit uppmärksammade i sin samtid, och
- byggnader som präglas av en stark arkitektonisk idé.

En byggnad kan också vara särskilt värdefull om den i sig utgör en källa till kunskap om äldre material och teknik.

En byggnad kan vara särskilt värdefull från konstnärlig synpunkt om den uppvisar särskilda estetiska kvaliteter eller har en hög ambitionsnivå med avseende på arkitektonisk gestaltning eller i utförande och materialval eller i konstnärlig gestaltning och utsmyckning.

En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den värderas högt i ett lokalt sammanhang.

Exempel på detta kan vara byggnader som har haft stor betydelse i ortens sociala liv eller för ortens identitet eller i lokala traditioner.

I begreppet särskilt värdefull byggnad ligger att byggnaden särskilt väl ska belysa ett visst förhållande eller i sitt sammanhang ha få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande.

Byggnader från tiden före 1920-talets bebyggelseexpansion, som har sin huvudsakliga karaktär bevarad, utgör idag en så begränsad del av byggnadsbeståndet att flertalet av dem kan antas uppfylla något av kriterierna för särskilt värdefull byggnad.

-Boverkets byggregler – föreskrifter och allmänna råd
BFS 2011:6

KULTURMILJÖLAGEN (KML)

Kulturmiljölagens övergripande syfte är att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. I kulturmiljölagen finns bestämmelser om fornlämningar, byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen, kulturföremål och ortnamn.

KML 1 KAP

God ortnamnsed

God ortnamnsed ska iakttas vid statlig och kommunal verksamhet och innebär bland annat att hävdvunna ortnamn inte får ändras utan starka skäl.

KML 2 KAP

Fornlämningar

Fornlämningar är skyddade i enlighet med bestämmelser i lagen och får inte skadas. I lagen anges vad en fornlämning är, vilken utbredning en sådan har och hur tillståndsprövningen går till. Den som på något sätt vill ändra eller göra ingrepp i en fornlämning måste ha Länsstyrelsens tillstånd.

KML 3 KAP

Byggnadsminnen

Särskilt värdefulla byggnader, byggnadsmiljöer, parker eller trädgårdar kan skyddas som byggnadsminne. För att en byggnad ska kunna förklaras som byggnadsminne ska vissa kriterier vara uppfyllda. Vid en byggnadsminnesförklaring fastställs skyddsbestämmelser som syftar till att byggnaden eller miljöns kulturhistoriska värden och karaktärsdrag bevaras. För ändring eller ombyggnad av byggnadsminne i strid med de enskilda skyddsbestämmelserna för byggnadsminnet krävs tillstånd från Länsstyrelsen.

KML 4 KAP

Kyrkliga kulturminnen

Kulturmiljölagens fjärde kapitel anger att alla Kyrkobyggnader och kyrkotomter, som ägdes eller förvaltades av svenska kyrkan före år 2000, skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas.

De kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser som omfattas av kulturmiljölagen och är uppförda före 1940 är skyddade som kyrkliga kulturminnen och får inte ändras utan tillstånd från Länsstyrelsen. Det samma gäller även för vissa särskilt utpekade kyrkor och begravningsplatser uppförda efter 1940. Tillståndsplikten omfattar även kyrkornas interiörer och kyrkliga inventarier.

"Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas"

- Kulturmiljölagen

MILJÖBALKEN (MB)

Miljöbalken syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. I miljöbalkens miljöbegrepp ingår även kulturmiljön och i balken finns ett antal bestämmelser till skydd för kulturvärdena. I Sverige finns omkring 1700 områden som är av riksintresse för kulturmiljövården enligt miljöbalkens 3 kap.

Bevarande av värdefulla kulturpräglade landskap styrs med skyddsinstrumentet kulturresevat. I ett kulturresevat kan hela området natur- och kulturmiljövården skyddas och vårdas, inklusive byggnader, anläggningar, fornlämningar och mark. Även sådana värden som består av verksamheter, kunskaper och traditioner kan hanteras inom ramen för förvaltningen av ett kulturresevat.

MB 3 KAP

Riksintresseområden

6 § Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natureller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas. Områden som är av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

MB 7 KAP

Kulturresevat

9 § Ett mark- eller vattenområde får förklaras som kulturresevat i syfte att bevara värdefulla kulturpräglade landskap. På ett sådant område ska bestämmelserna i 4-6 §§ tillämpas. Att det inom ett område finns en byggnad eller anläggning som är skyddad som byggnadsminne, kyrkligt kulturminne eller fornlämning enligt kulturmiljölagen (1988:950) hindrar inte att området förklaras som kulturresevat.

Biotopskyddsområde

11 § Odlingslandskapets biologiska kulturarv, och indirekt många av odlingslandskapets kulturhistoriska element omfattas av bestämmelser om biotopskydd. Generellt för hela landet är exempelvis alla stenmurar, odlingsrösen, öppna diken, åkerholmar och alléer i jordbruksmark är skyddade. Länsstyrelsen eller kommunen kan dessutom lokalt skydda exempelvis värdefulla ängs- och hagmarker. Dispens för att underlätta för jordbruket kan ges av Länsstyrelsen.

NATIONELLA RIKTLINJER OCH MÅL

MILJÖMÅL SOM BERÖR KULTURMILJÖN

Riksdagen fastställde 1999 ett antal nationella miljömål för att ge en tydlig och hållbar struktur i Sveriges miljöarbete. Målet är att till nästa generation överlämna ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta. Kulturmiljön ingår som en integrerad del i miljöarbetets generationsperspektiv genom att miljöpolitiken bland annat ska fokusera på att natur- och kulturmiljön ska bevaras, främjas och nyttjas hållbart. Även de olika miljö kvalitetsmålen handlar om kulturmiljö, nedan listas de mål som är mest relevanta för det kommunala kulturmiljöarbetet.

Levande sjöar och vattendrag

Sjöar och vattendrag ska vara ekologiskt hållbara och deras variationsrika livsmiljöer ska bevaras. Naturlig produktionsförmåga, biologisk mångfald, kulturmiljövärden samt landskapets ekologiska och vattenhushållande funktion ska bevaras, samtidigt som förutsättningar för friluftsliv värnas.

Levande skogar

Skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras samt kulturmiljövärden och sociala värden värnas.

Ett rikt odlingslandskap

Odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks.

God bebyggd miljö

Städer, tätorter och annan bebyggd miljö ska utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en god regional och global miljö. Natur- och kulturvärden ska tas till vara och utvecklas. Byggnader och anläggningar ska lokaliseras och utformas på ett miljöanpassat sätt och så att en långsiktigt god hushållning med mark, vatten och andra resurser främjas.

Ett rikt växt- och djurliv

Den biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer. Arternas livsmiljöer och ekosystemen samt deras funktioner och processer ska värnas. Arter ska kunna fortleva i långsiktigt livskraftiga bestånd med tillräcklig genetisk variation. Människor ska ha tillgång till en god natur- och kulturmiljö med rik biologisk mångfald, som grund för hälsa, livskvalitet och välfärd.

NATIONELLA MÅL FÖR KULTURMILJÖARBETET

De nationella målen för kulturmiljöarbetet gäller sedan 2014. Målen ska styra de statliga insatserna på kulturmiljöområdet och vara vägledande för kulturmiljöarbetet på regional och kommunal nivå. Genom målen har det skett en förskjutning – från en tonvikt på bevarande till hur kulturmiljöarbetet kan bidra till en hållbar samhällsutveckling. Det har blivit tydligare att kulturmiljöarbete befinner sig i en skärningspunkt mellan olika politikområden, såsom kulturpolitik, miljöpolitik och samhällspla-

nering och att behovet av tvärsektorielt arbete har ökat. I enlighet med målen ska det statliga kulturmiljöarbetet främja:

- Ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas
- Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön
- Ett inkluderande samhälle med kulturmiljö som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser
- En helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas tillvara i samhällsutvecklingen

AGENDA 2030

De globala målen och Agenda 2030 är mål som världens ledare förbundit sig till för hållbar utveckling till år 2030. Dessa mål syftar till att utrota fattigdom och hunger, förverkliga de mänskliga rättigheterna för alla, uppnå jämställdhet och egenmakt för alla kvinnor och flickor samt säkerställa ett varaktigt skydd för planeten och dess naturresurser. De globala målen är integrerade och odelbara och balanserar de tre dimensionerna av hållbar utveckling: den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga. I Ljungby kommuns arbete med ny översiktsplan har de globala målen och Agenda 2030-delegationens nulägesbeskrivning för Sverige använts som utgångspunkt för definition av vad en hållbar samhällsplanering är.

IMMATERIELLT KULTURARV

2011 ratificerade Sverige Unescos konvention om tryggheten av det immateriella kulturarvet. Konventionen ger länder möjlighet att trygga kulturarv som vi inte fysiskt kan ta på. Det kan vara särskild kunskap, exempelvis inom musik och hantverk, och traditioner som danser, högtidsdagar, ritualer och berättelser. Centralt är att kulturarv ska föras vidare med delaktighet och respekt. Det som strider mot etiska normer, mänskliga rättigheter, hållbar utveckling eller lagstiftning omfattas inte.

Konventionens övergripande syfte är att stödja medlemsländernas arbete för att stärka och föra vidare kunskaper och traditioner till kommande generationer och att höja medvetenheten om det immateriella kulturarvets betydelse samt främja internationellt samarbete och stöd mellan länder.

I Sverige är Institutet för Språk och Folkminnen (ISOF) den myndighet som har i uppdrag att utveckla arbetet med konventionen.

Sedan december 2018 är Sagobygden, en verksamhet som drivs av den ideella föreningen Berättarnätet Kronoberg, upptaget på Unescos register över goda metodiska exempel på hur man kan arbeta med att trygga immateriella kulturarv.

AKTÖRER

RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) är den myndighet i Sverige som ansvarar för frågor om kulturarvet och kulturmiljön. Myndigheten lyder under kulturdepartementet.

Riksantikvarieämbetets ansvar omfattar i första hand frågor om kulturlandskap, kulturmiljöer, kulturföremål och museer. Myndigheten ska särskilt verka för ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas och att kulturvärdena i bebyggelsen och i landskapet tas till vara samt bevaka kulturmiljöintresset vid samhällsplanering och byggande.

Riksantikvarieämbetet fördelar bidrag till länsstyrelserna som fördelar pengarna vidare till insatser för bland annat byggnadsvård, fornvård, kulturreservat och arkeologiska insatser. Myndigheten fördelar även bidrag till ideella organisationer och arbetslivsmuseer.

LÄNSSTYRELSEN I KRONOBERGS LÄN

Länsstyrelsen i Kronoberg har ansvar för det statliga kulturmiljöarbetet i länet. Länsstyrelsen ska verka för, och bevaka, att länets riksintressen för kulturmiljövård tillgodoses i den kommunala planprocessen. Länsstyrelsen fungerar även som tillståndsmyndighet och har ett tillsynsansvar för fornminnen, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen samt beslutar om bidrag för förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.

LJUNGBY KOMMUN

Ljungby kommun har ansvar för kulturmiljöfrågor inom kommunen genom beslut, handläggning och rådgivning med utgångspunkt i miljöbalkens och plan- och bygglagens syfte att skydda kulturhistorisk bebyggelse och värdefulla kulturmiljöer.

Översiktsplanen är ett viktigt styrdokument för det kommunala kulturmiljöarbetet. Utifrån denna görs fördjupade översiktsplaner, planprogram samt detaljplaner.

Det långsiktiga skydd som kommunen har möjlighet att ge en byggnad är det som fastställs i en detaljplan i form av skyddsbestämmelser och rivningsförbud. Men det finns flera möjligheter att reglera utformning av både nya och gamla byggnader samt miljön runtomkring så att en förändring respekterar, förmedlar och till och med förstärker de kulturhistoriska värdena. Kulturmiljöprogrammets utpekande av vilka miljöer och byggnader som är särskilt kulturhistoriskt värdefulla är till hjälp för att avgöra när särskilda krav på varsamhet och förvarningsförbud skall ställas.

Kommunen har också ett ansvar som ägare och förvaltare av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer.

INRIKTNING FÖR KULTURMILJÖARBETET

REGIONAL KULTURMILJÖSTRATEGI

Länsstyrelsen i Kronobergs län och Region Kronoberg har tillsammans med kommunerna i Kronobergs län tagit fram Kulturmiljöstrategi för Kronobergs län 2016—2020. Kulturmiljöstrategin utgår från de nationella kulturmiljömålen och har tagits fram i bred samverkan med länets aktörer. Syftet har varit att ta fram gemensamma målbilder och prioriteringar för det fortsatta kulturmiljöarbetet i Kronoberg.

Strategin har mynnat ut i tre målbilder för perioden 2016 – 2020 och innehåller både nulägesanalys och kommande utmaningar:

- Breddad syn på småländskt kulturarv
- Kulturmiljöer utvecklas hållbart
- Upprätthålla levande dialog mellan aktörer

BIDRAG TILL KULTURMILJÖVÅRD

Riksdagen beslutar om medel till kulturmiljövård. Anslaget fördelas till länen av Riksantikvarieämbetet. Länsstyrelsen fattar därefter beslut om hur bidragsmedlen fördelas inom länet. Den som äger eller förvaltar en kulturhistoriskt värdefull miljö i Kronobergs län kan därför söka bidrag hos Länsstyrelsen för vård och underhåll av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Bidragets syfte är att täcka för den höjda merkostnad som kan uppstå när en renovering/restaurering utförs med traditionella material och hantverksmässiga metoder. Bidraget kan även lämnas till olika typer av kunskapsunderlag och informationsinsatser om kulturhistoriskt värdefulla miljöer.

Byggnader som kan komma i fråga för byggnadsvårdsbidrag är:

- byggnadsminnen
- byggnadsminnesvärd bebyggelse
- kulturhistoriskt värdefull bebyggelse som ligger inom en kulturmiljö av riksintresse.
- byggnader som är skyddade genom plan- och bygglagen
- övriga byggnader som är kulturhistoriskt intressanta

På Länsstyrelsens hemsida finns mer information om bidraget och hur man ansöker

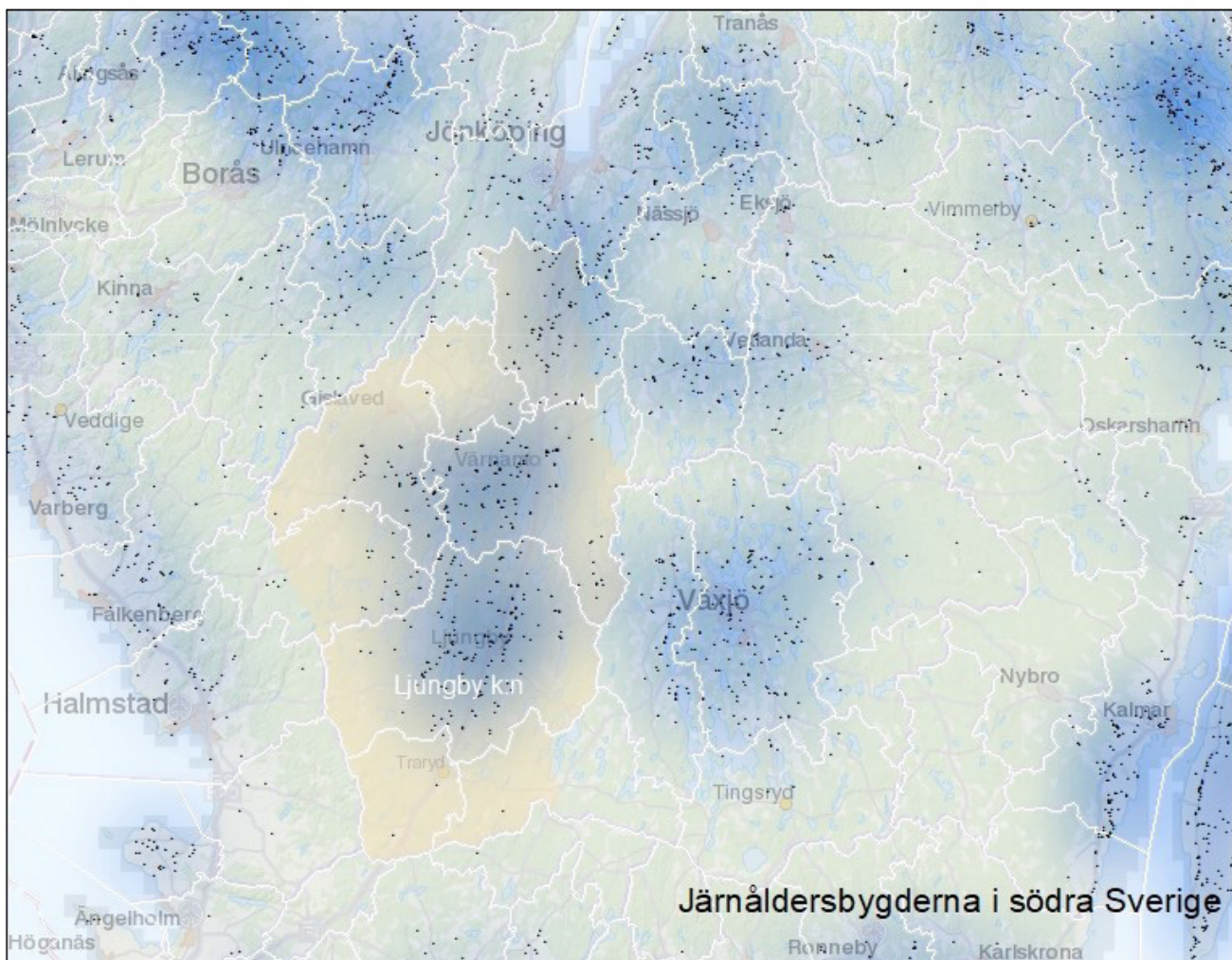
Gamla tingshusets entré, målad i den för Ljungby och familjen Ljungberg så karaktäristiska färgskalan.

LJUNGBYS KULTURMILJÖ TEMATISK BESKRIVNING

36 områden i Ljungby kommun ingår i kommunens kulturmiljöprogram. Åtta av dessa innehåller sådana värden att de anses ha betydelse för hela landets historia och utgör därför Riksintressen. Grovt sett kan kulturmiljöerna anses spegla fyra teman av vilka var och ett bidrar till kommunens kulturmiljöprofil; odlingslandskapet och bebyggelsen, fornlämningarna, kommunikationerna, samt tätorterna och industrierna. Samtliga teman hänger på ett eller annat sätt samman och de flesta av kulturmiljöprogrammets områden representerar flera teman. På så sätt speglar odlingslandskapet och bebyggelsen tillsammans med fornlämningarna kommunens bebyggelsehistoria. Och på samma sätt finns det ett intimt samband mellan tätorterna och den historiska kommunikationsstrukturen.

LJUNGBY I ETT REGIONALT PERSPEKTIV

Sedan 1600-talet är det område som idag utgör Ljungby kommun (utöver Tannersjö och Bolmsö) och, som tillsammans med Markaryds och de västra delarna av Älmhults kommun utgjorde Sunnerbo härad, en del av Kronobergs län. Ur ett kulturhistoriskt perspektiv hade emellertid Ljungby lika mycket, och ibland mer, gemensamt med grannarna i norr och i väster än med Växjö och dess omgivning. Under medeltid och förmodligen tidigare utgjorde området den södra delen (Sunnerbo) av Finnveden, det största av de småländska folklanden. En del tyder på att man i äldre tider också uppfattade och identifierade sig som en särskild regional och kulturell enhet tillsammans med angränsande områden i norr och nordväst.

Järnåldersbygderna i södra Sverige (blått) utifrån gravfält (svarta prickar). Gult fält betecknar Finnveden.

LANDSBYGDENS TRE ANSIKTEN

Landskapet i Ljungby kommun fördelas på tre karaktärsområden som definieras av naturgivna förutsättningar och kulturella faktorer. Några skarpa gränser mellan områden finns visserligen inte men i kärnområdena utkristalliserar sig särpräglade skillnader.

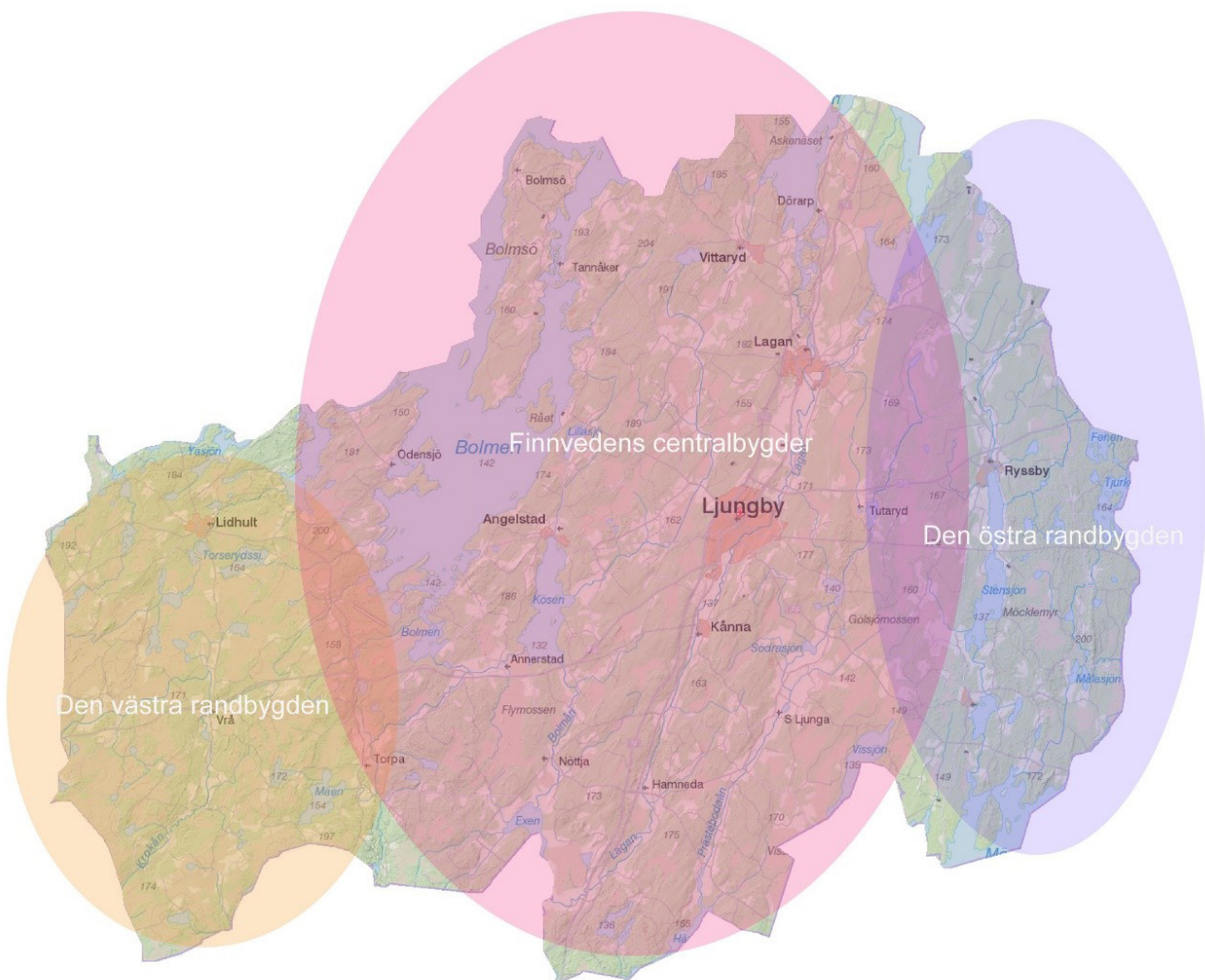
Kommunens västra delar har karaktären av ett småbrukarområde där jordbrukslandskapet framträder som öar i ett hav av myrar. Området fick fast bosättning under medeltid och dominerades länge av ensamgårdar. Jordbruksresurserna har varit små och skogstillgångarna länge obefintliga då utmarkerna präglades av myrar och ljunghedar. Jordbruksnäringen fick under 1800-talet ofta kompletteras med arbetsvandringar till skånska och danska sockerbetsfält eller tegelbruk.

Kommunens mellersta och dominerande del utgörs av gamla centralbygder. Här har bosättningarna ofta förhistorisk bakgrund och är knutna till ådalarna, sjösystemen och de mellanliggande moränhöjderna. Områdets långa historia förstärks av framträdande fornlämningsmiljöer i anslutning till större byar. Genom området löper ett av södra Sveriges viktigaste kommunikationsstråk där Lagastigen, Riksettan och E4:an, tidigare också kompletterat av järnväg, representerar en seg struktur med mångtusenårig kontinuitet.

Den östra tredjedelen av kommunen blev i likhet med den västra bebyggd främst under medeltid. Bebyggelsestrukturen bestod fram till nyare tider av ensamgårdar och mindre byar. Det småkuperade landskapet gav små möjligheter till odling. Istället var det skogsbruket som utgjorde den stora resursen och som bidrog till att den bebyggelsen är relativt storlagen. De östra delarna drog också tidigt till sig adelns intresse och i området finns därför ett antal mindre herrgårdsmiljöer typiska för Smålands skogsbygder.

Kulturmiljöerna i Ljungby kommun kan kategoriseras utifrån fyra teman som vart och ett bidrar till kommunens kulturmiljöprofil. Dessa är:

- Fornlämningsmiljöerna
- Kommunikationerna
- Odlingslandskapet och bebyggelsen
- Tätorterna och industrierna - Ljungby

FORNLÄMNINGSMILJÖERNA

I få områden i södra Sverige spelar fornlämningsmiljöerna en sådan viktig roll för kulturmiljöns karaktär som i Ljungby kommun. Tillsammans med andra företeelser, som exempelvis kommunikationsstrukturen, framträder samband i landskapet på ett ovanligt tydligt sätt.

Järnåldersgravfälten

Gravfälten från järnåldern längs med Lagaån och i den övriga centralbygden har långt efter att de anlades utgjort betydelsefulla landmärken i miljön. Inte sällan gavs de därför lokala egennamn som exempelvis "Mjäryds eller Rya kullar" eller mer fantasieggande beteckningar som "Spökebacken" på Bolmsö

Gravfälten är särskilt i Lagadalen oftast stora och har en för Finnveden särpräglad homogen karaktär genom att gravarna i huvudsak utgörs av vällagda högar, ofta med kantrännor som ger gravarna tydliga profiler. Exempelvis är Kånna högar beläget söder om Ljungby med sina närmare 300 anläggningar ett av Smålands största gravfält från denna tid. Mycket tyder på att bebyggelsen i anslutning till gravfältet har haft samma lokalisering sedan järnåldern.

Gravrösen

Gravrösen har ofta monumentala dimensioner och dominerande lägen i landskapet. Rösena anses i huvudsak ha uppförts under bronsåldern och deras utbred-

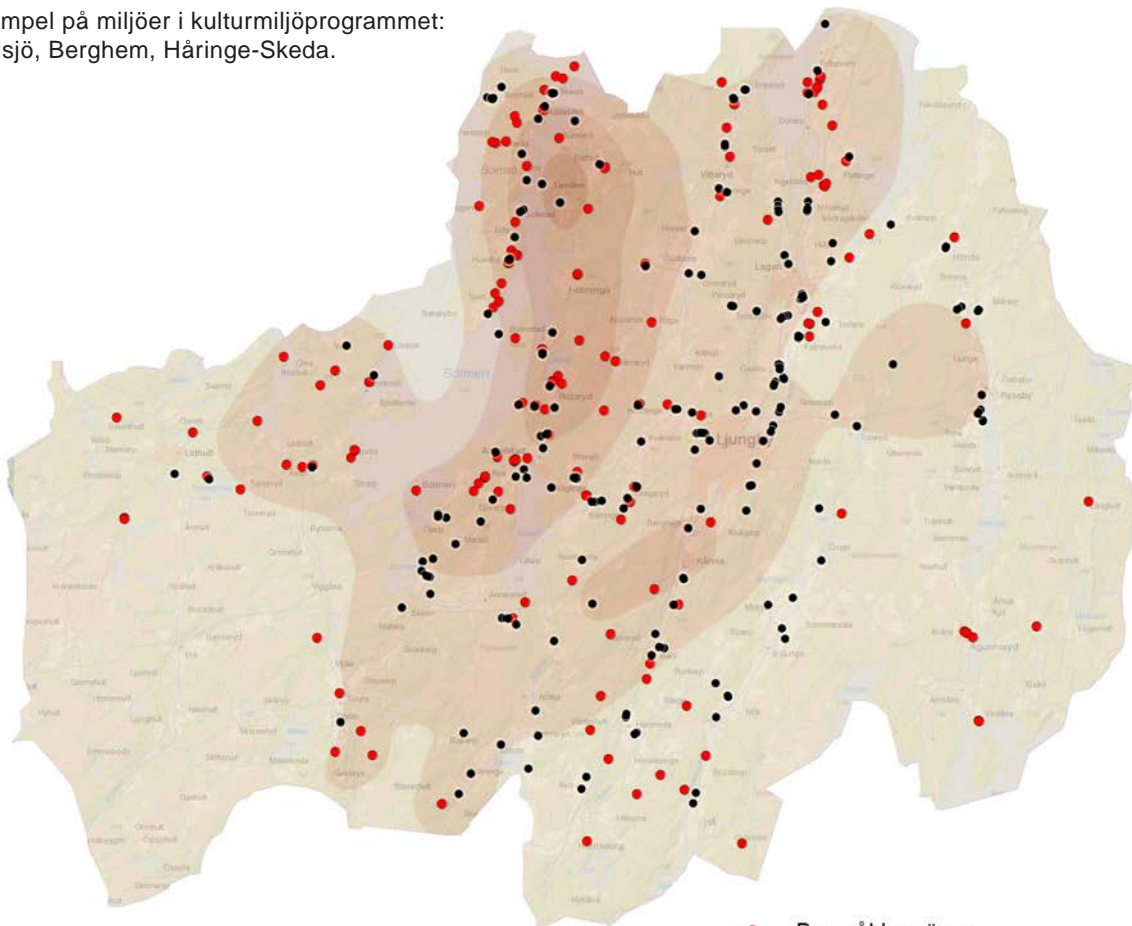
ning är i hög grad knuten till centralbygden. I likhet med järnåldersgravfälten har de inte sällan fått egennamn och traditioner knutna till sig. Mitt emot Berghem ligger exempelvis "Höga rör", länets största med en diameter av 30 meter, om vilket det sades att: "I Högarör gömdes en stor skatt, som vaktades av en drake. De gamla hade under mörka kvällar sett draken flyga från Högarör mot Berghems kullar (gravfältet Kånna högar) i väster och mot Bergabråten i sydväst".

Bronsålder 1800 – 500 f.Kr.
Äldre järnålder 500 f.Kr. – 500 e. Kr.
Yngre järnålder 500 e.Kr – 1050 e.Kr.

Röjningsröseområden

Röjningsröseområden är f.d. åkermark som beskogats eller övergått till bete. Ofta består de av flera hundra odlingsrösen och är den överlägset vanligaste fornlämningskategorin, i kommunen såväl som i övriga Småland. Lämningarna har tillkommit som en följd av stenröjning under stora delar av vår historia. En viss koncentration till centralbygderna talar för att många sannolikt är lämningar efter förhistoriska jordbruksprocesser. Arkeologiska undersökningar utanför Hamneda och Ljungby bekräftar denna bild. Undersökningar av enskilda anläggningar har påfallande ofta resulterat i dateringar till bronsåldern och äldre järnåldern. Yngre dateringar förekommer dock också.

Exempel på miljöer i kulturmiljöprogrammet:
Hallsjö, Berghem, Håringe-Skeda.

Källa: Riksantikvarieämbetet Fmis/Fornreg

- Bronsåldersrösen
- Järnåldersgravfält
- Tätheten av lokaler med fossil åkermark

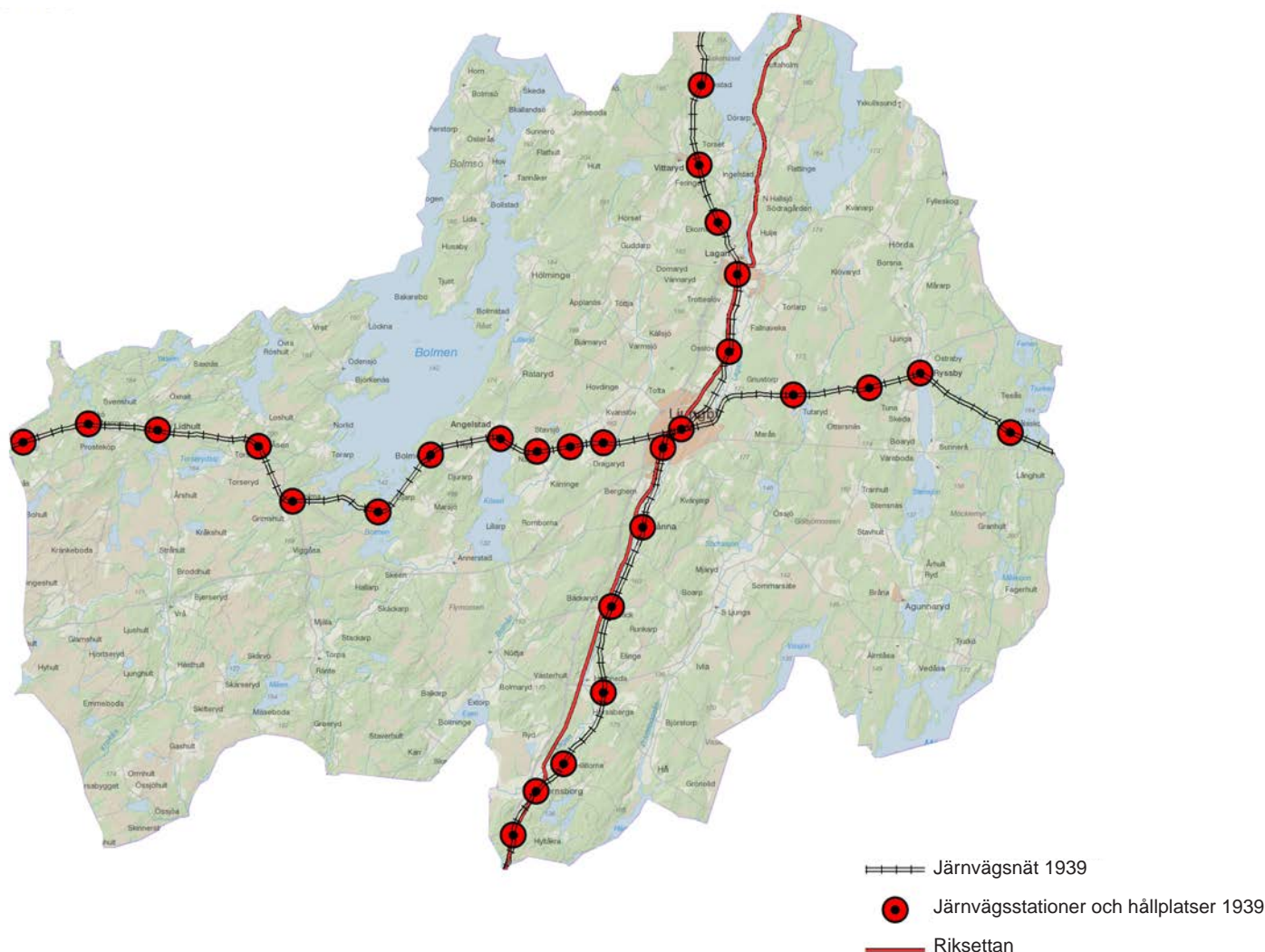
KOMMUNIKATIONERNA

Bygderna inom Ljungby kommun var sedan medeltiden och århundraden framåt ett gränsområde mot Danmark. De kom därmed att fungera som uppmarschområde för svenska trupper och föremål för plundringar av danska förband. Laga- och Nissastigen utgjorde två av de viktigaste kanalerna för truppflyttningar i de många krigen mellan länderna. Minnesmärkena längs med Lagaån och Lagastigen är många i form av t. ex. skansar och medeltida borganläggningar. Långt tidigare än så har dock kommunikationsstråken kring Lagaån också tjänat civila syften och utgjort en av Sveriges viktigaste vägar ut mot kontinenten. Här har troligen flödat varor och idéer norrut som kommit smålänningar och andra till godo under tusentals år. Om Lagaån i sig utnyttjats i detta sammanhang, annat än för lokal trafik är mer osäkert. Med biltrafiken efter andra världskriget fick Lagastigen sina efterföljare i Riksettan och E4:an.

Redan tidigare skulle emellertid kommunikationerna i nord-sydlig riktning utvidgas med järnvägens tillkomst mellan Kärreberga i Skåne och Värnamo på 1890-talet. Dessförinnan hade en tvärgående sträcka, den mellan Vislanda och Bolmen, via Ljungby öppnat, och som på 1880-talet fick en självständig fortsättning till Halmstad. Syftet var främst att transportera skogsprodukter ut mot kusterna. Idag är båda sträckorna nedlagda. Den väst-östliga redan på 1960-talet och den nord-sydliga år 2005. Med järnvägen växte ett stort antal stations-samhällen fram, miljöer som också drog till sig mindre industrisatsningar så som exempelvis sågverk och mindre fabriker. Många av kommunens tätorter och mindre samhällen har en bakgrund som stationssamhälle, eller i vissa fall som hållplats. I de flesta av dessa finns också spår av denna tid i form av stationsbyggnader, magasinsbyggnader, banvallar, järnvägsbroar, stationsgator m.m. Flera av orterna kan också leva vidare som ett resultat av de sekundära effekter som järnvägen innebar.

Exempel på miljöer i kulturmiljöprogrammet: Lagans station, Piksborg, Hamneda.

Kommunikationsstrukturer och stationssamhällen i Ljungby kommun

ODLINGSLANDSKAPET OCH BEBYGGELSEN

Kommunens främsta jordbruksbetingelser finner man idag i ådalarna, på ömse sidor av Lagaån och Prästebo-daån. Här består jordarna av sediment och är, i förhål-lande till omgivande moränlandskap, att betrakta som lättbrukade. Av allt att döma har dessa områden alltid varit attraktiva och redan under järnåldern lockat till sig bosättningar som kunnat växa till betydande bysam-hällen. Mycket talar emellertid också för att de mellan-liggande moränhöjderna, ofta formade till åsryggar i sydvästlig-nordostlig riktning, har varit väl så tilldragan-de, särskilt för de tidiga jordbrukarsamhällena. Här har växtligheten varit mindre utsatt för frost och de naturliga dräneringsförhållandena varit goda genom den stora förekomsten av sten. Utrymmet för bosättningarnas tillväxt har dock varit mindre och följaktligen har byarna i dessa miljöer varit blygsammare.

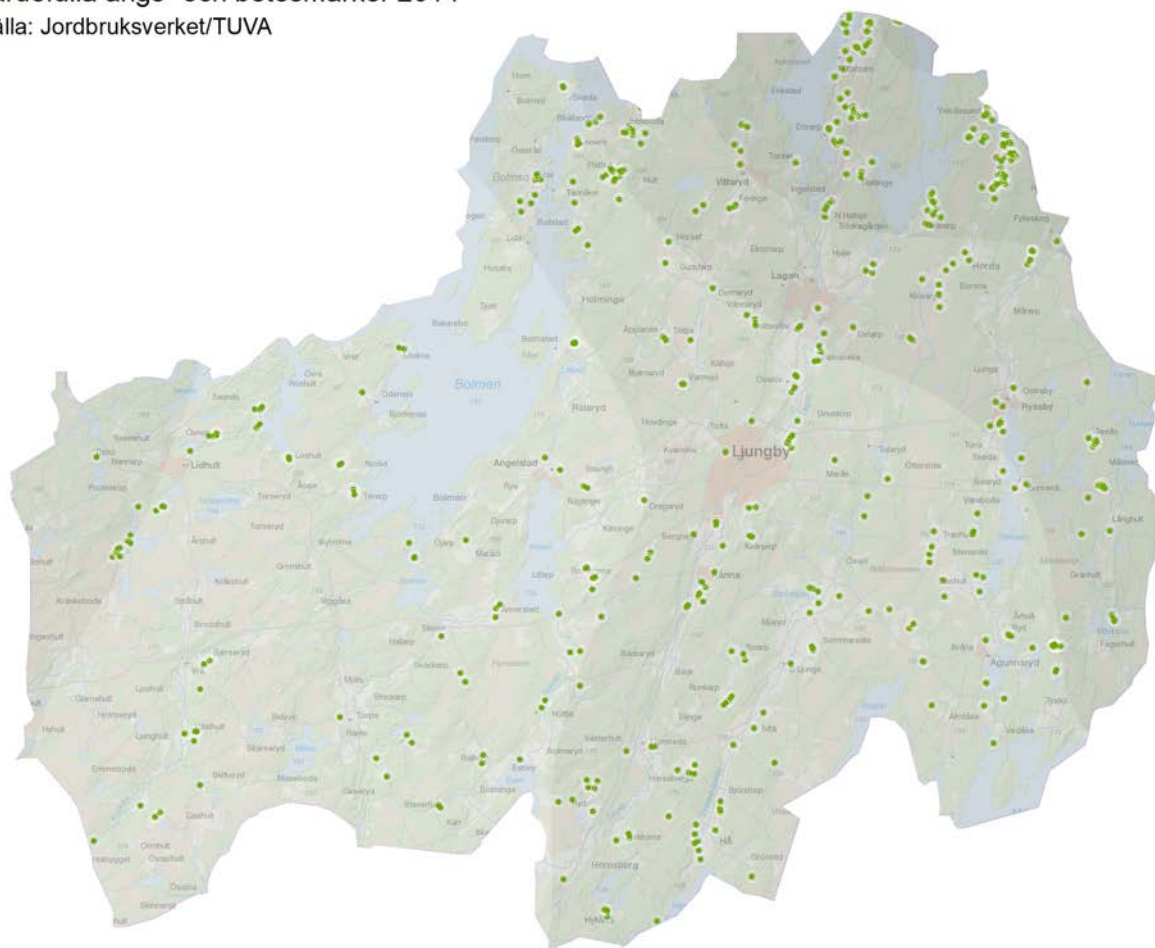
Jordbruket i västra Småland har alltid vilat på två ben, åkerbruk och boskapsskötsel. Vilken av de två som haft störst betydelse har varierat under historiens lopp, men på ett eller annat sätt har de alltid varit integrerade. Fo-dermarkerna har därför varit väl så viktiga och betydligt mer omfattande än den odlade jorden. Efter att jordbru-kets markanvändning kom att organiseras på ett nytt sätt under 1800- och 1900-talet har behovet av de na-turliga ängs- och hagmarkerna minskat och utgör idag endast mindre fragment. I takt med denna utveckling har det traditionellt sammansatta odlingslandskapet blivit

allt mer sällsynt. I särskilt hög grad gäller detta Ljungby kommun där egentligen endast de norra och östra de-larna kan mäta sig med många andra delar av Småland i dessa avseenden. En förklaring till detta är att de na-turliga betesmarkerna, i stort sett väster om Lagaån, till väsentliga delar bestod av ljunghedar. Dessa trädlösa marker var, tillsammans med mindre inslag av bokdun-gar (sk. Bokhult) för ollonbetets skull, ett karaktäristiskt inslag i hela sydvästra Sverige före 1900-talet. Sedan kampanjer för plantering av ljunghedarna med skog hörsammades under de första årtiondena av 1900-talet försvann i stort sett samtliga traditionella betesmarker i kommunens västra del.

Den typiska byn i Ljungby kommun före 1800-talet bestod av 3-5 hemman, i de bördiga ådalarna ibland lite fler och i randområdena i väster och öster lite färre. Bosättningarnas lokalisering kunde variera men vanli-gen låg gårdarna i anslutning till en höjd. Även byarnas utformning kunde variera. På vissa ställen låg gårdarna väl samlade men lika vanligt var att de hade en spridd karaktär. I många byar låg hemmanen som på ett glest pärlband längs med gränsen mellan inägorna och utmarken. Under slutet av 1700-talet och under 1800-ta-let var det mer regel än undantag att hemmanen blev föremål för klyvningar. Också i områden som tidigare dominerats av ensamgårdar kunde därmed mindre by-liknande grupperingar uppstå. Vanligen formaliserades

Värdefulla ängs- och betesmarker 2014

Källa: Jordbruksverket/TUVA

- Värdefull Ängs- och betesmark, 2014
- Värdefull Ängs- och betesmark i södra Sverige (täthet)

dessa klyvningar med laga skiftet på 1800-talet eller vid särskilda förrättningar. De flesta byarna genomgick laga skiftet vid mitten eller under andra hälften av 1800-talet vilket vanligen resulterade i relativt omfattande bebyggelseförändringar i samband med att brukningsherrsena tilldelades ny tomtlägen. I allmänhet är det dessa bosättningar vi möter i landskapet idag.

Under 1600- och 1700-talet utvecklas flera gårdar till stora egendomar. Bland annat Yxkullsund, Toftaholm och Sälleberg blir säterier, som tillsammans med andra storgårdar kom att forma en herrgårdskultur med bostäder och ladugårdar som skiljde sig från det vanliga.

Den bevarade äldre bebyggelsen på landsbygden präglas av de förändringar som skiftesreformerna utgjorde under 17- och 1800-talen och ytterst få byggnader är uppförda före 1800-talets mitt.

Det traditionella bostadshuset på landsbygden är den en och en halv eller två våningar höga dubbelkammartugan. Byggnadstypen antas vara en utvecklad variant av högloftsstugan som var en vanlig byggnad före 1800-talets mitt. Övervåningen var sällan inredd utan användes som förråd. Fasaden har ett något osymmetriskt utseende, där entrédörren är något förskjutet åt sidan ofta åt höger. Detta på grund av att den större kammaren är något bredare. Byggnaden är uppförd i

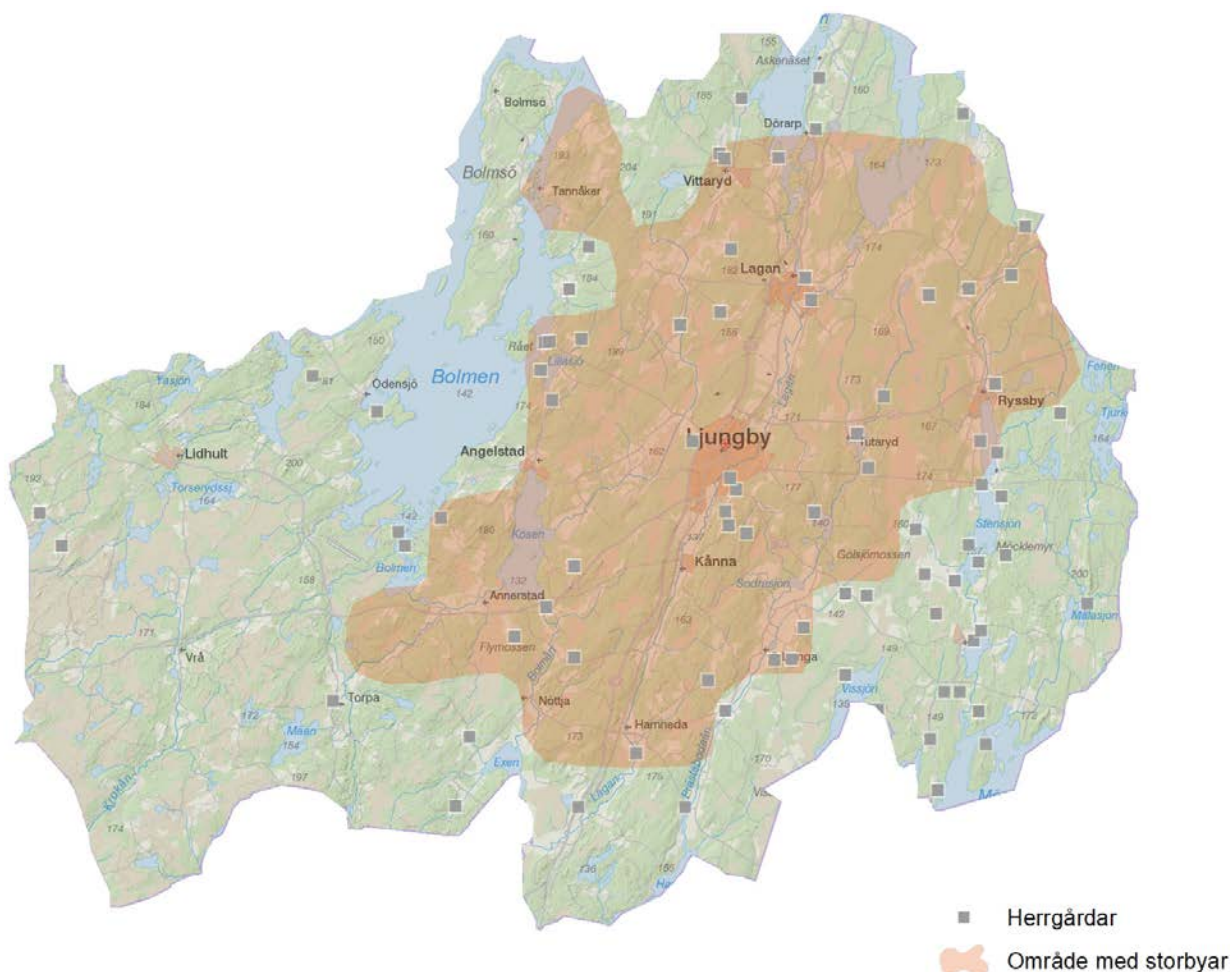
timmer och ofta försedd med en veranda vid entrédörren. Parstugan med en liknande planform är också en vanligt förekommande byggnadstyp i Ljungby.

En annan vanlig typ av bostadshus är salsbyggnaden med en sexdelad plan som är vanlig som mangårdsbyggnad på de större gårdarna. Planen är symmetriskt uppbyggd med en centralt placerad sal. Byggnadstypen är vanlig kring sekelskiftet 1900 och är uppförda i en och en halv våning eller i två våningar. De har stomme av timmer och fasaderna är klädda med panel, ofta är målade i ljusa kulörer. Byggnaden har ofta veranda och frontespis.

På torpen och de mindre gårdarna är enkelstugan en vanlig byggnadstyp. Den låga byggnaden bestod av kök liten farstu och ett stort rum. De är uppförda av timmer och har flacka tak. Enkelstugan är ofta tillbyggd såväl förhöjd som förlängd.

Under 1900-talets första hälft blir en mer villaliknande bebyggelse vanlig som bostadshus på landsbygden. Det var typhus som togs fram för den lilla gården, arrendegården, torpet eller arbetarbostaden. Byggnaden är i en och en halv våning med en korsformad planlösning. Byggnaden är ofta försedd med veranda och frontespis.

Exempel på miljöer i kulturmiljöprogrammet: Ivla, Målsås, Yxkullsund, Torarp, Kvänarp.

Det markerade området har innehållit byar med fler än 5 hemman. Herrgårdar från Länsstyrelsen i Kronobergs läns Herrgårdsinventering 2001-2002.

Höglöftsstuga i Hembygdsparken i Ljungby

Mangårdsbyggnad med sexdelad plan, Kärrgården i Värset

Dubbelkammarsstuga med mycket låg ovanvåning, Ularp.

Villalikhande bostadshus i Skällandsö.

Enkelstuga, torp i Yxkullsund.

TÄTORTERNA OCH INDUSTRIERNA - LJUNGBY

Dagens Ljungby stad bestod fram till 1800-talets början av sju stycken byar, där den ursprungliga byn Ljungby bestod av fem gårdar; Gästgivargården, Södregård, Eskilsgård, Klockaregård och Lillegård, samtliga placerade kring nuvarande Gamla torg, och den gamla kyrkan – fram till 1857 belägen på den nuvarande gamla kyrkogården nordost om Gamla torg.

Ljungby gavs 1828 köpingsrättigheter mot bakgrund av kyrkbyns centrala läge längs kommunikationsstråken Lagaån och Lagastigen. Byn hade sedan länge haft centrala funktioner som tingsställe, marknadsplats, skjutsstation och gästgiveri. Köpingen växte fram utifrån en rätvinklig stadsplan som sedan kom att skäras av på mitten då järnvägen drogs genom området på 1870- och 1890-talet. Med linjerna KVBj (Karlshamn - Vislanda - Bolmens Järnväg), en smalspårig järnväg som sträckte sig mellan Halmstad och Karlshamn samt SSJ (Skåne-Smålands Järnväg) blev Ljungby en järnvägsknut.

Ljungby köping omvandlades år 1921 till municipalsamhälle. Ett municipalsamhälle löd under de s.k. stadsstadgorna och behandlade endast stadsangelägenheter. Andra kommunala frågor som t.ex. fattigvård och skolundervisning sköttes av den omkringliggande landskommunen, i detta fall Ljungby landskommun. Det som idag utgör Ljungby kommun bestod då av totalt 19 olika landskommuner. 1936 fick Ljungby stadsrättigheter genom att municipalsamhället och landskommunen slogs samman. Ljungby framstår som den självklara centralorten i Sunnerbo. De reformer och sammanslagningar som genomfördes 1951 och 1971 resulterade i Ljungby kommun.

Under 1940-talet försörjde sig fortfarande den allra största delen av kommunens invånare inom jord- och skogsbruksnäringen. Detta förändrades i rask takt och de små jordbruken kunde inte längre föda alla familjemedlemmar. När industrins utveckling tog fart startade inflyttningen och arbetspendlingen till Ljungby.

Industrialiseringen av Ljungby och övriga tätorter har pågått fortlöpande under 1900-talet. Den första kraftiga tillväxtperioden började på slutet av 1940-talet för att kulminera på 1960-talet. Industrin utvecklades framförallt med tyngdpunkt på verkstadsindustri i Ljungby med en mängd större industrier i och omkring Ljungby under 1900-talets mitt. Industrier som Ljungby stålgiuteri, Vibro-Betong och CTC har präglat ortens fortsatta industrietableringar som historiskt har lokaliserats direkt söder om järnvägen och väster om Lagaån.

I samband med den stora stadsbranden 1953 brann stora delar av Ljungbys äldre bebyggelse i stadskärnan ned. Området kring Stora torget förändrades i och med branden på ett omvälvande sätt med ny modernistisk centrumbebyggelse under 1950- och 60-talet. Samtidigt som centrum fick en ny prägel under rekordåren så växte nya områden med flerbostadshus, kedjehus och villakvarter fram som nya årsringar kring den centrala staden.

Stadsplan för Ljungby köping, 1825. Från Lantmäteristyrelsen arkiv.

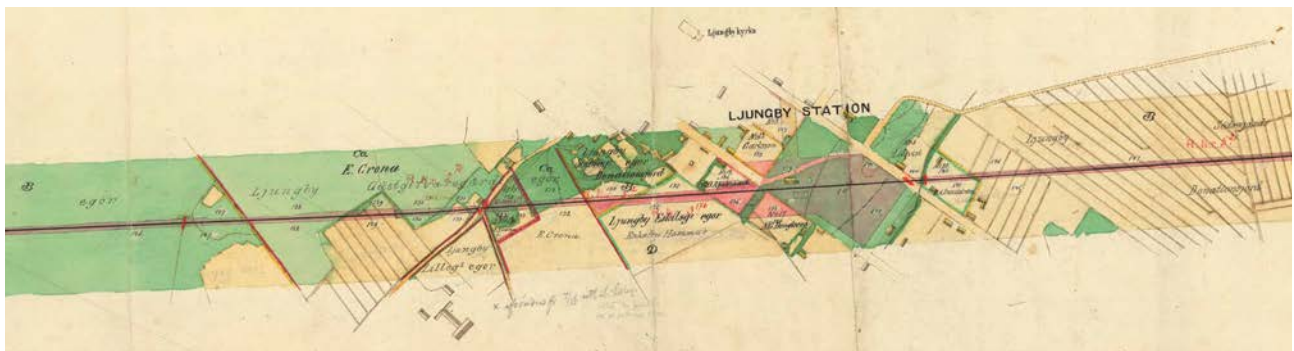
Flygfoto över centrala Ljungby, 1930-talet. Storgatan och järnvägen ger staden dess speciella planform
Foto: Järnvägsmuseet KDAE05251

Järnvägsstationen i Ljungby, mitten av 1950-talet.
Foto: Järnvägsmuseet KDAJ02658

Kraftverket vid Lagaån fotograferat på 1920-talet.
Foto: Tekniska museet

När Vislanada-Bolmens järnväg (Senare Karlshamn - Vislanda - Bolmens Järnväg) drogs genom Ljungby hade köpingen fortfarande en väldigt agrar och småskalig karaktär.

NATIONELLA INTRESSEN

RIKSINTRESSEOMRÅDEN

Enligt miljöbalken ska områden som pekats ut som riksintressen för kulturmiljövården skyddas så långt som möjligt mot åtgärder som kan påtagligt skada de utpekade intressena. Riksintressen för kulturmiljövården är områden som är unika i Sverige. Länsstyrelsen ansvarar för att bevaka riksintressena och kommunen har som ansvar att ta tillvara och skydda riksintresseområden mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön. De geografiska gränserna för riksintressena ska inte ses som absoluta då även förändringar i anslutning till riksintressena kan komma att påverka riksintressena som helhet.

Länsstyrelsen i Kronobergs län har tagit fram fördjupade riksintressebeskrivningar för samtliga områden i Ljungby kommun. Fördjupningarna finns tillgängliga på Länsstyrelsens hemsida.

I Ljungby kommun finns åtta kulturmiljöer av riksintresse:

Bolmsö kyrkby [G 13]

Motivering: Fornlämningsmiljö och sockencentrum. Uttryck för riksintresset: Fem högggravfält från yngre järnålder, i ett fall med inslag av resta stenar, samt några spridda högar. Kyrkbybebyggelse med många traditionellt utformade mangårdsbyggnader. Den nuvarande kyrkan är från 1865. Intill denna ligger församlingshemmet som tidigare var skola och sockenstuga.

Hallsjö [G 12]

Motivering: Odlingslandskap med väl sammansatt fornlämningsmiljö som utvisar lång bosättningskontinuitet invid en på 1500-talet övergiven kyrkplats. Uttryck för riksintresset: Öppet odlingslandskap med rösen från bronsåldern och två järnåldersgravfält; ett omfattande och utpräglat högggravfält från yngre järnålder, ett mindre varierat gravfält. Medeltida kyrkoruin.

Hamneda [G 7]

Motivering: Centralbygd vid viktigt kommunikationsstråk som ger en uppfattning om kyrkans, gästgivargårdens och stationens betydelse för samhällsutvecklingen. (Kommunikationsmiljö, Fornlämningsmiljö, Borgmiljö). Uttryck för riksintresset: Sockencentrum vid Lagaån med ruin av 1100-tals kyrka, nygotisk kyrka, skola och sockenstuga. Gamla riksvägen med gästgivargård, milstolpe och stenvalvsbro. Välbevarat stationssamhälle från tiden omkring 1900. I området ingår också förhistoriska gravfält, äldre stenbundna åkrar samt en borgruin från medeltiden.

Hörda-Klövaryd [G 11]

Motivering: Laga skifteslandskap med ovanligt välbevarad bebyggelse som är grupperad utmed en nära milen lång vägsträcka. Uttryck för riksintresset: Ett 50-tal gårdar i en struktur som präglats av 1869 års laga skifte. Totalavröjda åkrar avgränsade av diken och stenmurar. Monumentala odlingsrösen och stentippar. Äldre stenbundna åkrar och ängsmarker med små röjningsrösen.

Lida-Husaby [G 10]

Motivering: Rik fornlämningsmiljö från bronsålder och järnålder, som indikerar att Bolmsö under yngre järnålder framstår som centrum i en större region. Uttryck för riksintresset: Rösen och tre järnåldersgravfält, dominerade av högar, i ett fall med domarringar. Bebyggelsens lokalisering är präglad av det år 1859 genomförda laga skiftet.

Tjust [G 9]

Motivering: Fornlämningsmiljö med betydande koncentration av forn lämningar som utvisar långvarigt markutnyttjande och kontinuitet i bosättningen från slutet av yngre sten- till järnålder. Uttryck för riksintresset: En hällkista i stensättning, rösen, treuddar, resta stenar, högar samt ett stort järnåldersgravfält med ca 60 högar och en rest sten. Odlingslandskap med totalröjda åkrar i krönlägen, odlingsrösen, stenmurar och diken.

Toftaholm [G 14]

Motivering: Fornlämningsmiljö från brons- och järnålder i kommunikationsstråk vid sjön Vidöstern med lämningar efter befästa anläggningar både från medeltid och från 1600-talet. (Kommunikationsmiljö, Skansmiljö, Borgmiljö, Herrgårdsmiljö, Odlingslandskap). Uttryck för riksintresset: Rösen och skålgropsförekomst från bronsåldern, ett yngre järnåldersgravfält med högar och en runsten. Lämningar efter en befäst senmedeltida sätesgård på "Stenhusholmen" mitt för Toftaholm samt efter en skans från 1650-talet. Herrgårdsanläggning med byggnader från 1700-talet till 1900-talet i strängt symmetrisk uppbyggnad. Odlings- och betespräglat landskap med sentida mossodlingar vid inägomarkernas periferi.

Trotteslöv Össlöv Fallnaveka [G 8]

Motivering: En av länets tätaste och mest omfattande fornlämningsmiljöer med osedvanligt många järnåldersgravfält som har en tydlig koppling till de äldsta byarna samt med länets största skeppssättning. (Bymiljö). Uttryck för riksintresset: Ca 12 högggravfält, varav några med inslag av resta stenar, på små höjdsträckningar i odlingslandskapet och rumsligt kopplade till byarna. Nära Össlöv ev. över 40 m lång skeppssättning. Vid Trotteslöv en runsten. Av byarna har bebyggelsen i Fallnaveka fått sitt läge och karaktär i samband med laga skiftet år 1842.

BYGGNADSMINNEN

Enligt kulturmiljölagen kan byggnader förklaras som byggnadsminnen av Länsstyrelsen om de bedöms ha synnerligen höga kulturhistoriska värden. I Ljungby finns följande byggnadsminnen:

- Kv. Gertrude 25 (Sven Ljungbergs födelsehem)
- Hamneda gamla Gästgivaregård
- Sällebergs herrgård
- Ryssby garveri

KYRKLIGA KULTURMINNEN

I Ljungby kommun finns 22 kyrkor som är kyrkliga kulturminnen. 19 kyrkor är uppförda före utgången av år 1939 och omfattas av tillståndsplikt enligt kulturmiljölagens 4kap. 2§.

Kyrkor markerade med * är uppförda efter utgången av år 1939 och omfattas inte av tillståndsplikt enligt ovan.

- Agunnaryds kyrka
- Angelstads kyrka
- Annelundskyrkan*
- Annerstads kyrka
- Ljungby kyrka
- Berga kyrka
- Bolmsö kyrka
- Den helige Sigfrids kapell*
- Dörrarps kyrka
- Hamneda kyrka
- Kånna kyrka
- Lidhults kyrka
- Södra Ljunga kyrka
- Mariakyrkan*
- Nöttja kyrka
- Odensjö kyrka
- Ryssby kyrka
- Tannåkers kyrka
- Torpa kyrka
- Tutaryds kyrka
- Vittaryds kyrka
- Vrå kyrka

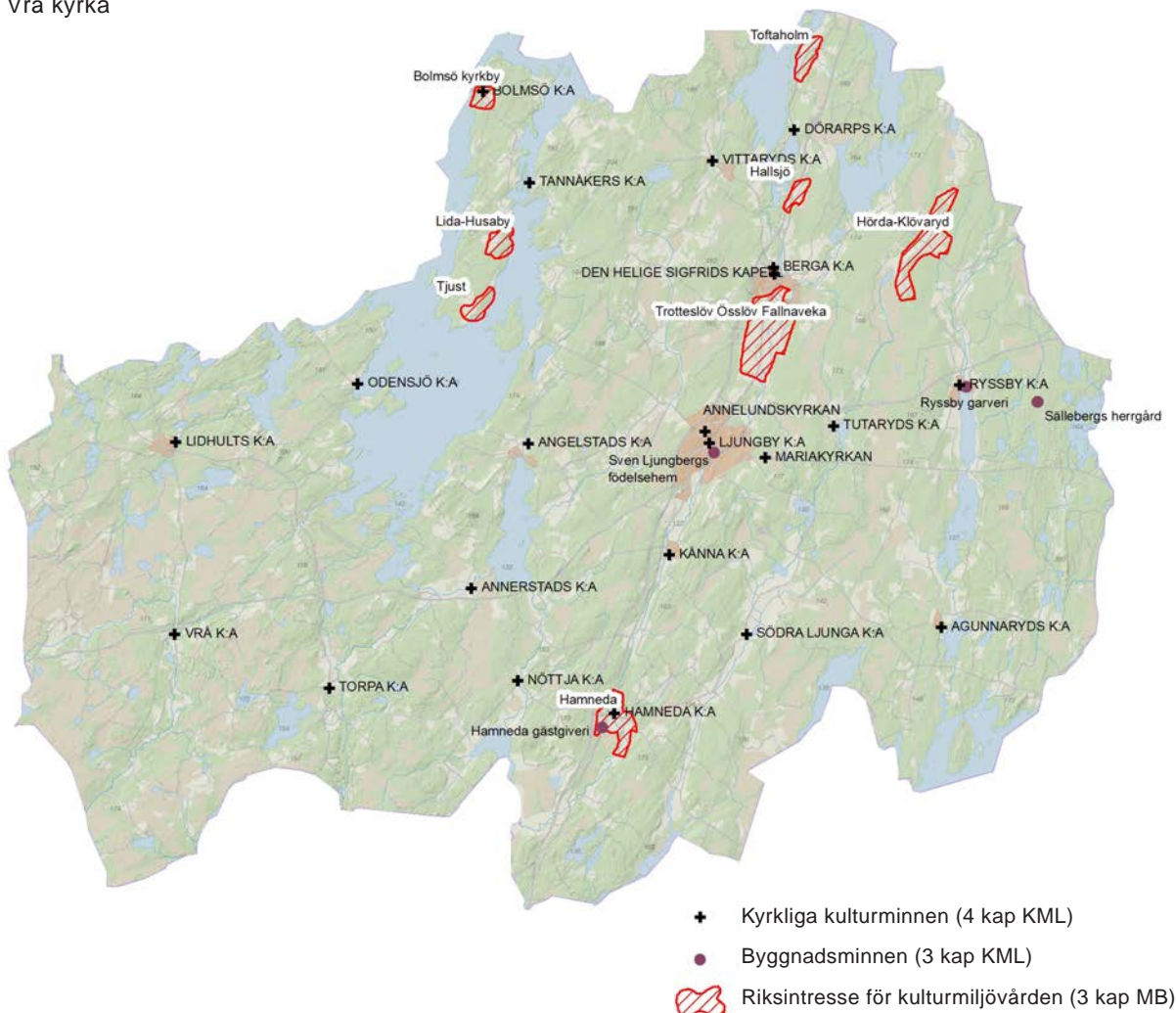
FORNLÄMNINGAR

Ljungby är en mycket fornlämningsrik kommun och i kommunen finns över 3000 fornlämningar och cirka 720 övriga kulturhistoriska lämningar.

Fornlämningar är skyddade enligt Kulturmiljölagen. De utgörs av lämningar efter människors verksamhet under forna tider, har tillkommit genom äldre tiders bruk, är varaktigt övergivna och äldre än år 1850. En lämning som inte uppfyller alla tre kriterier klassas som en övrig kulturhistorisk lämning och omfattas inte av samma krav kring tillståndsplikt som en fornlämning.

En fornlämningstyp som utmärker Ljungby kommun särskilt är de gravfält från järnåldern som ligger längs Lagaån, bestående av gravhögar. Kånna högar strax söder om Ljungby är ett av de största i Småland.

Fossil åkermark, eller fornåkrar, är en typ av lämning som är vanligt förekommande i Ljungby. En fornåker är en rest av äldre övergiven åkermark. Odlingsrösen i form av stensträngar eller högar hör samman med den fossila åkermarken. Dessa har uppstått då åkern rensades från sten. Den fossila åkermarken förekommer både som fornlämning och övrig kulturhistorisk lämning.

Kungshögen i Ljungby stad, en gravhög från järnåldern.

Odensjö kyrka, kyrkligt kulturarv enligt Kulturmiljölagen.

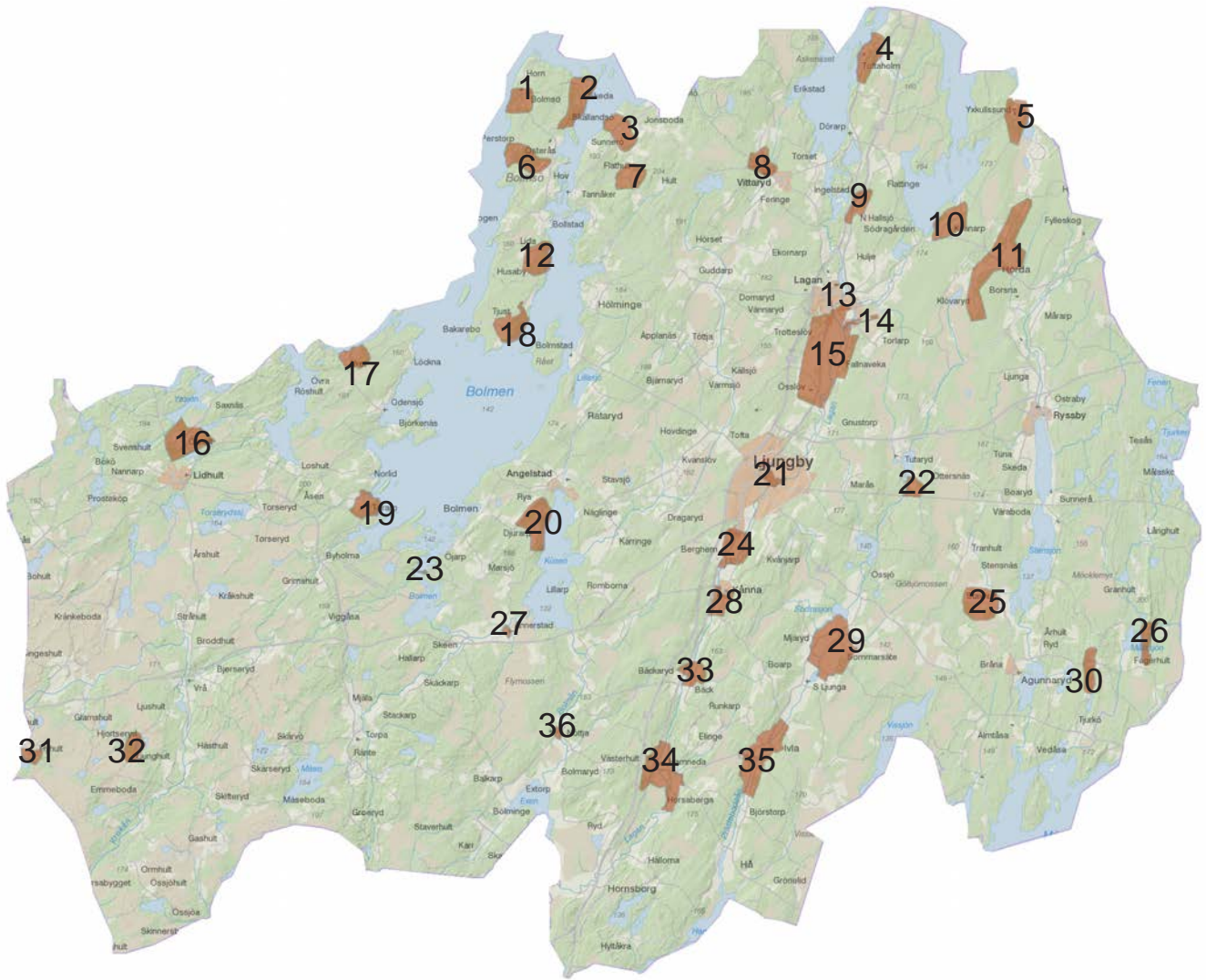
Kvarteret Gertrude 25 i Ljungby - Sven Ljungbergs födelsehem, skyddat som byggnadsminne.

Det för Ljungby kommun så karaktäristiska gravfältsområdet Kånna högar.

KULTURMILJÖER I LJUNGBY

1. Bolmsö kyrkby
2. Håringe-Skeda
3. Skällandsö
4. Toftaholm
5. Yxkullsund
6. Perstorp-Möcklagård
7. Flahult
8. Vittaryd
9. Hallsjö
10. Kvänarp
11. Hörda-Klövaryd
12. Lida-Husaby
13. Lagans station
14. Lagans Textilfabriker
15. Trotteslöv-Össlöv-Fallnaveka
16. Öxnalt
17. Vret
18. Tjust
19. Torarp
20. Rya-Ularp-Värset-Djurarp
21. Ljungby
22. Prästeboda
23. Piksborg
24. Berghem
25. Stavhult
26. Målensås
27. Annerstad
28. Kånna
29. Mjäryd sommarsäte
30. Lammakulla-Angshult
31. Hyhult
32. Hjortseryd
33. Bäckaryd-Bäck
34. Hamneda
35. Ivla
36. Nöttja

1. BOLMSÖ KYRKBY

Bolmsö kyrkby berättar tillsammans med fornlämningarna i området om ett sammanhang med central betydelse för landets framväxt, sockenindelningen. Kyrkans lokalisering utgör ett tydligt exempel på hur bönder och/eller herremän gick samman för att bygga en kyrka.

BOLMSÖ KYRKBY

Bolmsö kyrkby med sin kyrka från 1860-talet ligger på ön Bolmsös nordvästra hörn. Den avsides lokaliseringen får sin förklaring av att socknen ursprungligen också omfattade områden väster och norr om ön så att kyrkan tidigare hade en mer central plats. Detta motiverar också den månghundraåriga färjetrafiken över Store sund till fastlandet. Odlingslandskapet kring kyrkbyn har en svagt kuperad topografi. Den småskaliga jordbruksmarken ligger på en låg höjdrygg med sammanhängande och totalröjd åker. De öppna partierna omges av blandskog i områdets västra delar, men mot sjön, dominerar lövvegetationen.

Bebyggelsen är sammanhållen kring kyrkan men i övrigt spridd. Den har en sammansatt karaktär med sockencentrats offentliga byggnader och traditionella gårdsmiljöer, men också villor från 1900-talet. Väster om kyrkan dominerar villabebyggelse från sextio- och sjuttioalet. Här ligger också hembygdsparken med uppbyggd historisk miljö bestående av ålderdomliga byggnader insamlade från bygden. I kyrkbyn finns en småbåtshamn och hamnanläggning från vilken färjetrafik går över till Sunnaryd på fastlandet. Nordost om kyrkan domineras landskapsbilden av Klockargårdens moderna ekonomibyggnader och jordbruksanläggningar. Denna är en av tre historiska gårdar tillsammans med Brogården och Prästgården. Av dessa har Brogården under 1800-talet delats i tre enheter med mangårdsbyggnader från 1900-talet. Flera av ladugårdsbyggnaderna har höga stengrunder, vilket förknippas med att de uppfördes

under en period då de västra delarna av Sunnerbo härad fortfarande karaktäriserades av virkesbrist och ljunghedar. Prästgården är uppdelad på en arrendeenhets med byggnader från 1900-talet samt den välhållna huvudbyggnaden, en tvåvånings salsbyggnad från 1807 (påbyggd 1849). Den senare är troligen ett av de äldsta husen på Bolmsö.

Kyrkomiljön domineras av kyrkobyggnaden som uppfördes under åren 1863-65 då den ersatte en medeltida kyrka. I anslutning till kyrkan ligger församlingshemmet, en tidigare skola från 1890-talet.

Områdets karaktär präglas även av fornlämningsmiljön. Tillsammans rymmer fem gravfält över 60 anläggningar, vanligen högar och resta stenar. De flesta ligger söder om kyrkan, på den s.k. Spökebacken, tydligt exponerade på en ekbeklädd mindre ås.

Fornlämningsbilden är entydig. Här har funnits en bosättning, åtminstone sedan järnåldern. Spår av detta har också hittats i samband med arkeologiska undersökningar strax söder om kyrkan. Byn var med sina tre gårdar i stort sett oförändrad från medeltid ända fram till 1800-talet då Brogården delades på tre brukningsenheter. Två av dessa gavs nya, utflyttade, tomtplatser vid laga skiftet på 1850-talet. Under 1900-talet har tillskotten främst skett i form av spridd villabebyggelse från olika årtionden vilka under 1960-70-talet fått en mer samlad karaktär väster om kyrkan.

Resta stenar från järnåldern på "Spökebacken".

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Bolmsö kyrkby med jordbruksfastigheter med tydliga samband med sockencentrat, som Klockargården, Prästgården, med sin ståndsmässiga bebyggelse, och Brogården, är tillsammans med fornlämningarna bärande element i riksintresset och det här utpekade området. Tillsammans berättar de om ett sammanhang med central betydelse för landets framväxt - sockenindelningen. Kyrkans lokalisering utgör ett tydligt exempel på hur bönder och/eller herremän gick samman för att bygga kyrka. Av allt att döma har det funnits inflytelserika personer både på Bolmsö, i det som skulle komma att bli kyrkbyn, andra delar av Bolmsö och på fastlandet i Sunnaryd som redan tidigare utgjort någon form av enhet. Kanske har det redan funnits en central funktion på platsen att bygga vidare på som fornlämningarna indikerar.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Fornlämningssmiljön med fem gravfält och ensamligande högar från yngre järnåldern.
- Bolmsö sockencentrum med karaktäristisk bebyggelse i form av kyrka från 1865 och dess visuellt dominerande läge i byn, och församlingshem/f.d. skola från 1890-talet.
- Den agrart präglade bebyggelsen och gårdsmiljöerna på Prästgården och Brogårdens brukningsenheter med mangårdsbyggnader från 18- och 1900-talet och ekonomibyggnader med hög stenfot. Även gårdsnamnen är viktiga för förståelsen av området.
- Det hävdade odlingslandskapet som i stort sett motsvarar de historiska ingäggarna.
- Färjeförbindelsen till fastlandet, som varit en förutsättning för byns roll som sockencentrum för ett vidare omland.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Ny tillkommande bebyggelse ska undvikas öster och söder om kyrkan, så att de visuella sambanden mellan den traditionella gårdsbebyggelsen, fornlämningssmiljöerna och kyrkan inte påverkas negativt.
- Områdets karaktär av öppet jordbrukslandskap bör bibehållas.
- Ny bebyggelse ska underordnas kyrkans visuella dominans och funktion som landmärke, med avseende på skala och placering.
- Områdets agrara byggnadskultur är avgörande för förståelsen av områdets bakgrund som kyrkby. Det är viktigt att gårdarna har kvar karaktären av jordbruksenheter, med bevarade mangårds- och ekonomibyggnader. Detta gäller också de gårdar som förlorat funktionen som jordbruksenheter.
- Prästgården har en särskild ställning bland byns gårdar. Dess övreståndsbebyggelse i form av salsbyggnaden från 1807 bör bevaras så långt som möjligt i sin nuvarande utformning.
- Fortsatt hävd av fornlämningssmiljöerna är grundläggande för att de ska ses och upplevas

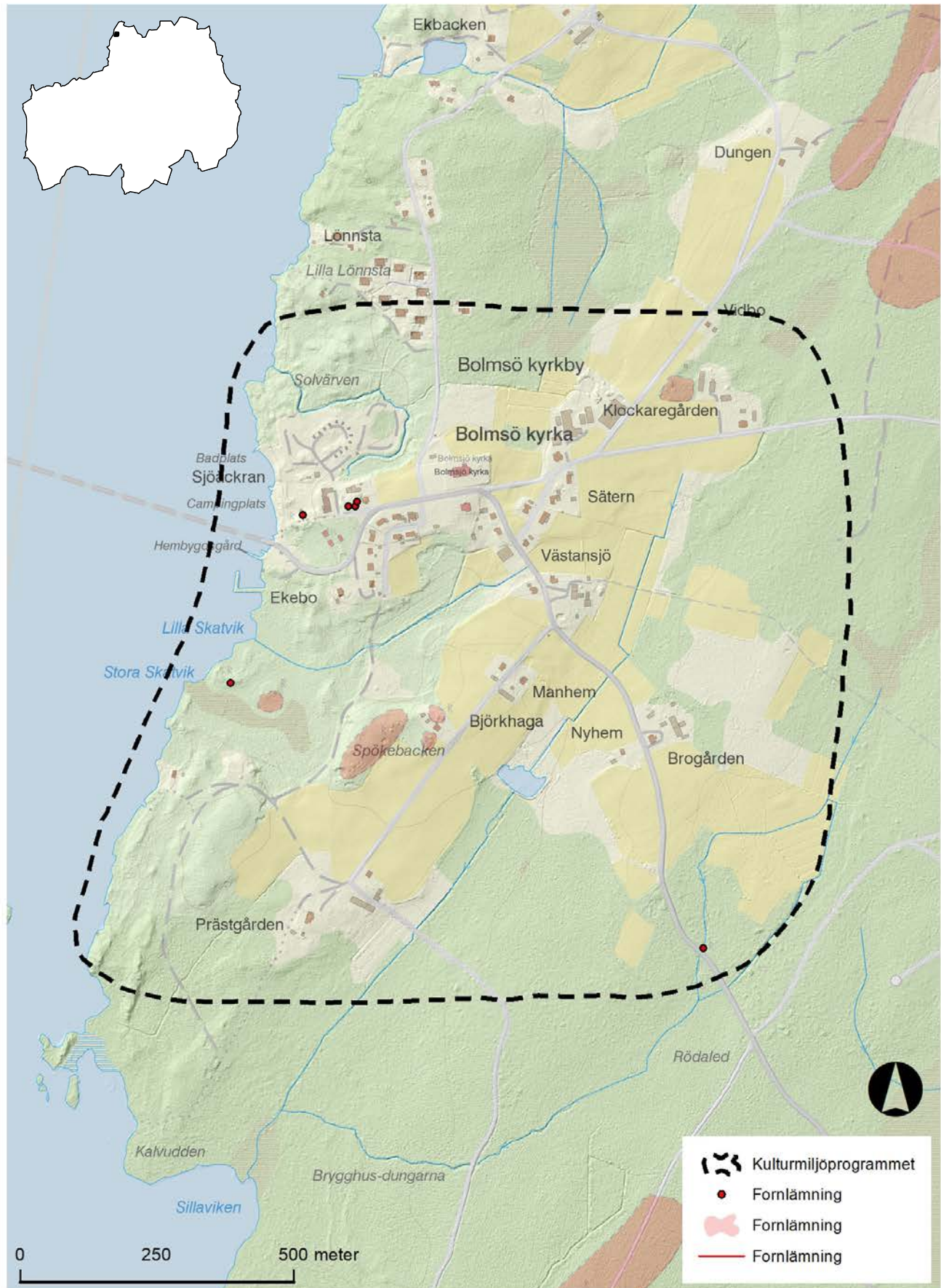
LAGSKYDD

Hela miljön utgör riksintresse för kulturmiljövården, Bolmsö kyrkby [G13]. Riksintressen ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada områdets karaktär och kulturhistoriska läsbarhet. Bestämmelserna aktiveras vid ändrad markanvändning vid vissa beslut eller tillståndsprövningar enligt bl.a. plan- och bygglagen och miljöbalken.

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

2. HÅRINGE-SKEDA

Håringe-Skeda utgör ett fornlämningsrikt område vars sammansatta lämningar är förknippade med Bolmsö som en centralbygd under förhistorisk tid. Fornlämningarna ger en bild av hur Bolmsö under järnåldern fick en central betydelse i regionen som maktcentrum.

HÅRINGE-SKEDA

Landskapet utgörs av ett svagt kuperat odlingslandskap med småskaliga åkerarealer och lövskogsrika betesmarker. Området hyste fram till första hälften av 1800-talet Håringe säteri, då egendomen delades på bondehänder. Idag dominerar därför ett antal f.d. småbruk den agrara bebyggelsebild. Under andra hälften av 1900-talet har ett antal sommarstugor etablerat sig på den östra sidan.

Redan under 1800-talet stod Bolmsö och särskilt dess nordöstra del med Håringe och Skeda i centrum för fornforskning. Den rika fornlämningssmiljön, med bland annat den sk Kungshögen, förknippades med äldre mytologiska sagoberättelser. Mot bakgrund av bland annat dessa berättelser utfördes omfattande arkeologiska undersökningar i början av 1900-talet där bland andra den dåvarande kronprinsen Gustav Adolf deltog. Fynden var delvis anmärkningsvärda och pekar enligt flera forskare på öns särställning under förhistorisk tid. Bolmsös betydelse för folklandet Finnveden har jämförts med vad Visingsö var för rikspolitiken under tidig medeltid.

Fornlämningssmiljön talar för att det här funnits en bosättning åtminstone sedan yngre stenålder och bronsålder. Under järnåldern förefaller alltså området hyst en stormannagård/hövdingasäte av något slag. Det är inte osannolikt att detta är föregångaren till den huvudgård som Håringe (Hardinge 1478) utgjorde under medeltid. Under senare delen av medeltiden var gården säte för släkterna Ulf sax och Stierne. Var gården legat är oklart.

Det senare säteriet låg på en höjd strax söder om Gårstadviken (där senare en av brukningsenheterna ligger med en idag nybyggd huvudbyggnad i äldre stil). Det är möjligt att den medeltida gården låg på samma ställe. Flera bebyggelse lämningar kan antyda detta. Lämningar efter bebyggelse återfinns också ca 200 meter nordöst om säteritomten, alldeles intill stranden till Gårstadviken, där även den s.k. "Kung Rings sten" ligger. Håringe upphörde som säteri 1838 då gården köptes av bönder. I samband med laga skiftet 1853 delades gården i flera brukningsdelar, en process som fortsatte genom ett antal hemmansklyvningar under 1880-talets andra hälft.

Fornlämningssmiljön antyder att det också i Skeda har funnits en bebyggelseenhet under järnåldern. Senare under historien betecknas det som ett torp under Håringe och kallades också för Lilla Håringe. Gården har sedan 1700-talet fått en ny lokalisering inom området.

Skeda sett från gravfältet "Trihögarna".

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Den bärande aspekten av kulturmiljön i Håringe-Skeda utgörs av fornlämningsmiljöerna som är tydliga uttryck för av områdets tidiga historia. Fornlämningarna bidrar till att öka förståelsen för hur Bolmsö under loppet av järnåldern av allt att döma fick en central betydelse i regionen som maktcentrum. Den nuvarande bebyggelsen med agrar bakgrund tjänar som ett exempel på en för Småland inte ovanlig utveckling där äldre överstånds miljöer, med månghundraåriga traditioner, delades upp på bondehänder.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Fornlämningsbeståndet med gravfält från järnåldern med högar, resta stenar och andra gravformer. Rösen och hällkistor från brons- respektive stenåldern.
- Bebyggelse lämningar intill Gårstadvikens strand och intill säteriets gamla tomt, samt "Kung Rings sten" (stenen är ristad och har tolkats som en s.k. missionsten från medeltiden. Ristningarna är idag mycket otydliga).
- Det öppna odlingslandskapet med dess mosaikkarakter av småskaliga åkerarealer och betade hagmarker.
- Bebyggelsens agrara karaktär med äldre mangårdsbyggnader från 1800-talet och ekonomibyggnader. De flesta mangårdsbyggnaderna är kraftigt omgestaltade.
- Den äldre vägstrukturen, där intilliggande gravanläggningar visar på tydliga samband.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Fornlämningarnas pedagogiska värden förutsätter skötsel så att anläggningarna blir visuellt tillgängliga.
- Det är angeläget att åtkomligheten till fornlämningarna ökar och att informationsinsatser främjas.
- Vid förändring av områdets ombyggda mangårdsbyggnader bör åtgärder som förstärker bebyggelsen ursprungliga utseende och karaktär förordas för att stärka områdets värde.
- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar skall utföras varsamt så att bebyggelsens tidstypiska karaktärsdrag inte förvanskas.

LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

Mangårdsbyggnad från 1800-talet på den avstyckade fastigheten Håringe 1:21.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

3. SKÄLLANDSÖ

Skällandsö är en rik kulturmiljö där många landskapshistoriska årsringar präglar odlingslandskapet och bebyggelsemiljön. Sammantaget återspeglar området en lång och i flera avseenden typisk landskaps- och bebyggelsehistoria i västra Småland.

SKÅLLANDSÖ

De centrala delarna av områdets jordbruksmark utgörs av en moränhöjd som stiger från sydväst mot nordost. I väster sluttar terrängen ner mot Bolmen och innehåller mindre odlingslotter men framför allt lövbärande betesmarker. Öster om åshöjden ligger partier med hävdade mossodlingar. Gårdsbebyggelsen ligger i tre klungor. Var och en av dessa motsvarar de tre hemman som byn bestått av sedan århundraden; Södragården, Mellangården och Norragården.

Ursprungligen låg bebyggelsen i den sydvästra delen av byn, där Södragårdarna ligger idag. I takt med hemmansklyvningar under 1700- och 1800-talet växte antalet gårdar till 15 stycken. Vid laga skiftet i början av 1840-talet blev det därför aktuellt att reglera bebyggelsen. Detta resulterade i att de gårdarna som härstammade från Södragården lokaliserades till byns gamla tomt och gavs en radbyliknande tomtutformning. Norrgårdens enheter flyttade ut till nya tomter i nordväst och Mellangårdens brukningsenheter till nordost. Senare hemmansklyvningar har förstärkt denna bild.

Gårdarnas byggnadsbestånd har idag ett mycket varierat innehåll. Äldre mangårdsbyggnader finner man på Mellangården 3:32 och Södragården 1:2 medan husen i övrigt är uppförda årtiondena kring sekelskiftet med tyngdpunkt på decennierna efter år 1900. Intill en verkstadslokal ligger exempelvis en funkisvilla. Några enstaka nybyggda villor i norra delen av byn finns också.

Odlingslandskapet präglas av laga skiftets uppdelning av ägorna. På de jordar som odlas idag genomfördes omfattande stenröjning under 1800-talet, bland annat en stor mängd odlingsrösen som kom att hamna i de stenmurar som uppfördes mellan skiftena. Lite var strand finner man också stora stentippar. I de västra delarna finns i betesmarken omfattande arealer med f.d. åkrar (fossil åkermark) med hundratals odlingsrösen som pedagogiskt återspeglar hur all åkermark tedde sig före 1800-talet. I sin helhet motsvarar odlingslandskapet i Skållandsö de hävdade arealer som före 1800-talet utgjorde byns inägor, åtminstone sedan medeltid. Ett mindre gravfält från sen järnålder, precis intill den forna strandkanten, vittnar om en landskapsprocess som tog sin början redan under förhistorisk tid. Den sista årsringen vad avser markanvändningen utgörs av de mossodlingar i öster som togs upp från utmarken under andra halvan av 1800-talet och början av 1900-talet.

Två generationer mangårdsbyggnader på Södragården, Skållandsö 1:2.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Kulturmiljön i Skällandsö består av ett stort antal årsringar som tillsammans återspeglar en lång och i flera avseenden typisk landskaps- och bebyggelsehistoria i västra Småland.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Bebyggelsen har vad avser gårdsbebyggelsen en sammansatt karaktär med mangårdsbyggnader från olika tider. De äldre byggnaderna, som exempelvis Mellangården 3:36 respektive Södragården 1:2, är få men viktiga årsringar.
- Odlingslandskapet har en sammansatt karaktär som avspeglar en månghundraårig markanvändning. Skiftesstrukturen är tydligt markerad av stenvägar, brukningsvägar och olika generationers åkerlandskap visar på jordbruksutvecklingen under mycket lång tid. Odlingsrösen och stentippar vittnar om olika generationers stenröjning.
- Fornlämningssmiljöer med ett mindre gravfält, men framför allt områden med fossil åkermark, som tydligt illustrerar områdets kronologiska djup.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar skall utföras varsamt så att bebyggelsens tidstypiska karaktärsdrag inte förvanskas. Ekonomibygnader, även om de tillkommit under 1900-talet, är avgörande för bebyggelsens agrara karaktär.
- Områdets äldre mangårdsbyggnader bevaras.
- Ny bebyggelse bör ansluta till den befintliga. Sammanhängande villa- eller fritidshusområden är exempelvis inte lämpliga i odlingslandskapet.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia. Dispens som exempelvis innebär att landskapselement får tas bort bör generellt sett inte ges.
- Fortsatt hävd av fornlämningssmiljöerna är grundläggande för att de ska kunna ses och upplevas

LAGSKYDD

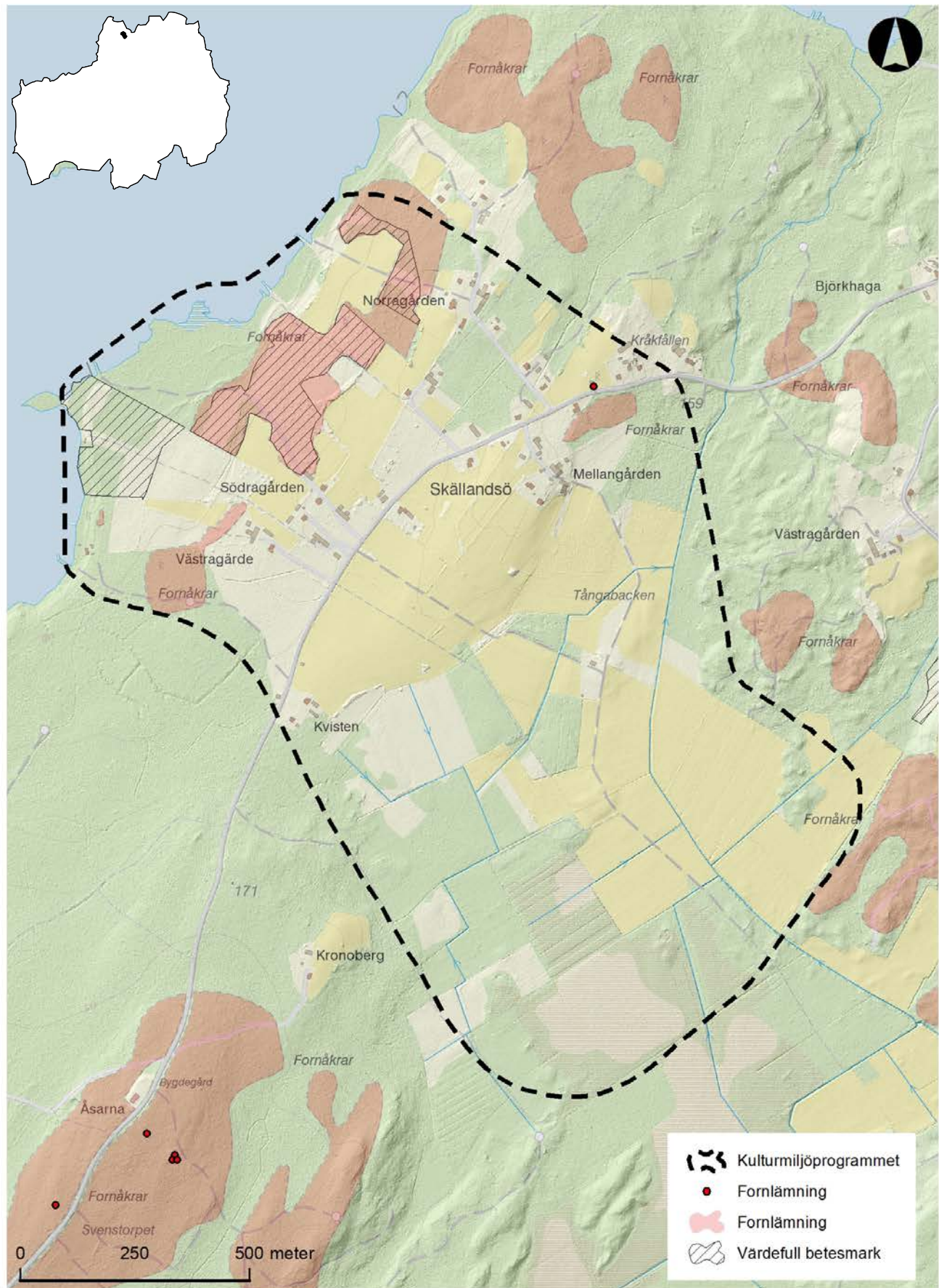
Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnings får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenvägar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

I skogen är "övriga kulturlämningar", dvs sådana lämningar som inte omfattas av kulturmiljölagen och som är att betrakta som fornlämningar, inbegripna av Skogsvårdslagens hänsynsparagraf § 30. Enligt denna ska skador förhindras eller begränsas inom ramen för vad som är möjligt utan att pågående markanvändning avsevärt försvåras.

Äldre mangårdsbyggnad på Mellangården, Skällandsö 3:32.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

4. TOFTAHOLM

Toftaholms herrgårdsmiljö är, med herrgårdsbebyggelsen och det omgivande odlingslandskapet, kulturhistoriskt värdefullt såsom ett av länets forna storgods. Tillsammans med ruinerna efter den medeltida befästa gården på Stenhusholmen visar miljön på godsens typiska utveckling

TOFTAHOLM

Toftaholms herrgårdsmiljö ligger utmed sjön Vidösterns östra strand, och från herrgården ges vida utblickar över Vidöstern, Långön och Husholmen. I närheten av dagens herrgårdsbebyggelse ligger ruinerna efter en medeltida befäst gård, väl synliga och typiskt placerad på den skyddade Stenhusholmen strax utanför strandkanten. Runt herrgården breder ett odlingslandskap med flacka sedimentjordar och öppen betesmark, betad lövskog och betade stränder ut sig. Ångs- och beteslandskapet norr om gårdsbebyggelsen utgör naturreservatet Toftaholm. Hela landskapet är fornlämningsrikt, med bl.a. flera monumentala bronsåldersrösen och ett större yngre järnåldersgravfält med ca 100 högar och resta stenar längs med landsvägen.

Längs med Vidösterns östra strand sträcker sig väg 557, gamla Riksettan, i norrsydlig riktning. Här har de många generationerna av viktiga kommunikationsstråk längs med Lagaåns dalgång fortsatt norrut, och i hagmarkerna strax öster om dagens landsväg finns spår av såväl Riksettans tidigare sträckning som av 1600-talets landsväg. Vid övergången över Toftaån finns rester av de gamla brofästena. Intill Toftaån finns även Tofta kvarn. Den nuvarande kvarnbyggnaden härstammar från tidigt 1800-tal och har restaurerats under 1990-talet, invid kvarnen ligger även en mjölnarbostad. Strax nordväst om kvarnen, i ett försvarsstrategiskt läge vid Toftaån och landsvägen, ligger lämningarna efter en skans uppförd år 1657 under de dansk-svenska krigen. Skansen, som är stjärnformad och vars murar och vallar är väl synliga i dagens landskap, uppfördes samtidigt som ett flertal skansar runt Markaryd och syftade till att

möta ett danskt framträngande längs med Lagadalen.

Toftaholms herrgård har rötter i en medeltida sätesgård och utgjorde under slutet av 1800-talet en av Smålands största herrgårdar med ett storjordbruk med omfattande produktionsmarker och fjorton torp. Sedan 1900 - talets första årtionden har Toftaholms herrgård fungerat som pensionat, och herrgården har styckats av från sina jordbruksmarker. Läget intill landsvägen och senare Riksettan var väl utvalt för hotellverksamhet. Dagens byggnadsbestånd är delvis resultatet av två bränder, herrgårdens huvudbyggnad (corps-de-logi) uppfördes 1871 efter att det tidigare hade totalförstörts i en brand 1809 och den norra flygeln är återuppbyggd efter en brand 1921. Den södra flygeln bör därför utgöra gårdens äldsta byggnad, med anor från 1600-1700-talet.

Hela Lagadalen var en utsatt gränsbygd under de många dansk-svenska krigerna, och Toftaholms läge invid landsvägen gjorde att platsen var både strategisk och utsatt under krigstider. Herrgårdsbyggnaden är laddad med sägner och skräror knutna till händelser under de många dansk-svenska krigerna, flera av dessa har uppmärksammats av föreningen Berättarnätet Kronoberg. Strax söder om herrgården finns platsnamnen Krigadal, Danagrav och Blodmossen som, enligt sägnen, kan knytas till ett stort slag mellan svenskar och danskar som skulle ha stått på platsen. Även till Fika kors, ett rest kors i sten längs med landsvägen, ruinerna efter sätesgården på Stenhusholmen, Tofta Skans och Danaborg, en borglämning söder om området finns berättelser och sägner knutna.

Toftaholms huvudbyggnad (corps-de-logi) sedd från Stenhusholmen.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Toftaholms herrgårdsmiljö är, med herrgårdsbebyggelsen och det omgivande odlingslandskapet, kulturhistoriskt värdefullt såsom ett av länets forna storgods. Tillsammans med ruinerna efter den medeltida befästa gården på Stenhusholmen visar miljön på godsens typiska utveckling - från en perifert belägen medeltida sätesgård till 1600-talets säteri med sin ståndsmässiga och centrala placering i odlingslandskapet. Miljön är också en av de miljöer i länet som tydligast och på ett mångfacetterat sätt återspeglar gränsbygdens utsatthet under de upprepade krigen mellan den svenska och danska kronan. Herrgårdsmiljöns placering invid det viktiga kommunikationsstråket längs med Lagadalen, militärhistoriska lämningar, sågenomspunna platser med illustrativa platsnamn och herrgården, som under krigstider ägts av släkter med centrala positioner inom det militära, vittnar tillsammans om platsens roll i de olika dansk-svenska krigen. Miljön utgör i sin helhet riksintresse för kulturmiljövården.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Toftaholms herrgårdsanläggning i närhet till ruinen på Stenhusholmen och med utblickar över sjön, med ett byggnadsbestånd från 1700-talet till 1900-talet i symmetrisk uppbyggnad.
- Den öppna och storskaliga odlingsmarken som omger herrgården samt inslag av ängs- och betesmark.
- Riksettans sträckning liksom spår efter äldre vägsträckningar i form av vägstenar, väghållningssten, trädrader och brofästen över Toftaån.
- Tofta skans, i närhet till såväl landsvägen som till Toftaån, med dess tidstypiska stjärnform, väl synliga vallar och murar och öppna utblickar mot Toftaån och landskapet söder om skansen. Platsnamn och minnesmärken som kan knytas till områdets utsatthet under de dansk-svenska krigen.
- Yngre järnåldersgravfält som, med sitt välexponerade läge mot landsvägen, visar på kommunikationsstråkens långa kontinuitet.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Bebyggelse som i skala, karaktär eller lokalisering inverkar på Toftaholms relativt ensamliggande läge och dominans i landskapet bör undvikas. Mindre avstyckningar utanför den öppna odlingsmarken kan, beroende på lokalisering, genomföras utan att inverka negativt på miljön.
- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar av herrgårdsanläggningens byggnader ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.
- Bebyggelse som inverkar på de långa och öppna utblickarna från Tofta skans eller på kontakten mellan skansen och Toftaån eller landsvägen bör undvikas.
- Vidgning av landsvägen eller andra åtgärder inom vågområdet som ger vägen ett mer storskaligt uttryck eller skapar barriärer mellan vägen och omkringliggande landskap bör undvikas. Utformningen är vid sådana åtgärder en viktig fråga.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.
- Fortsatt hävd av fornlämningsmiljöerna är grundläggande för att de ska kunna ses och upplevas

LAGSKYDD

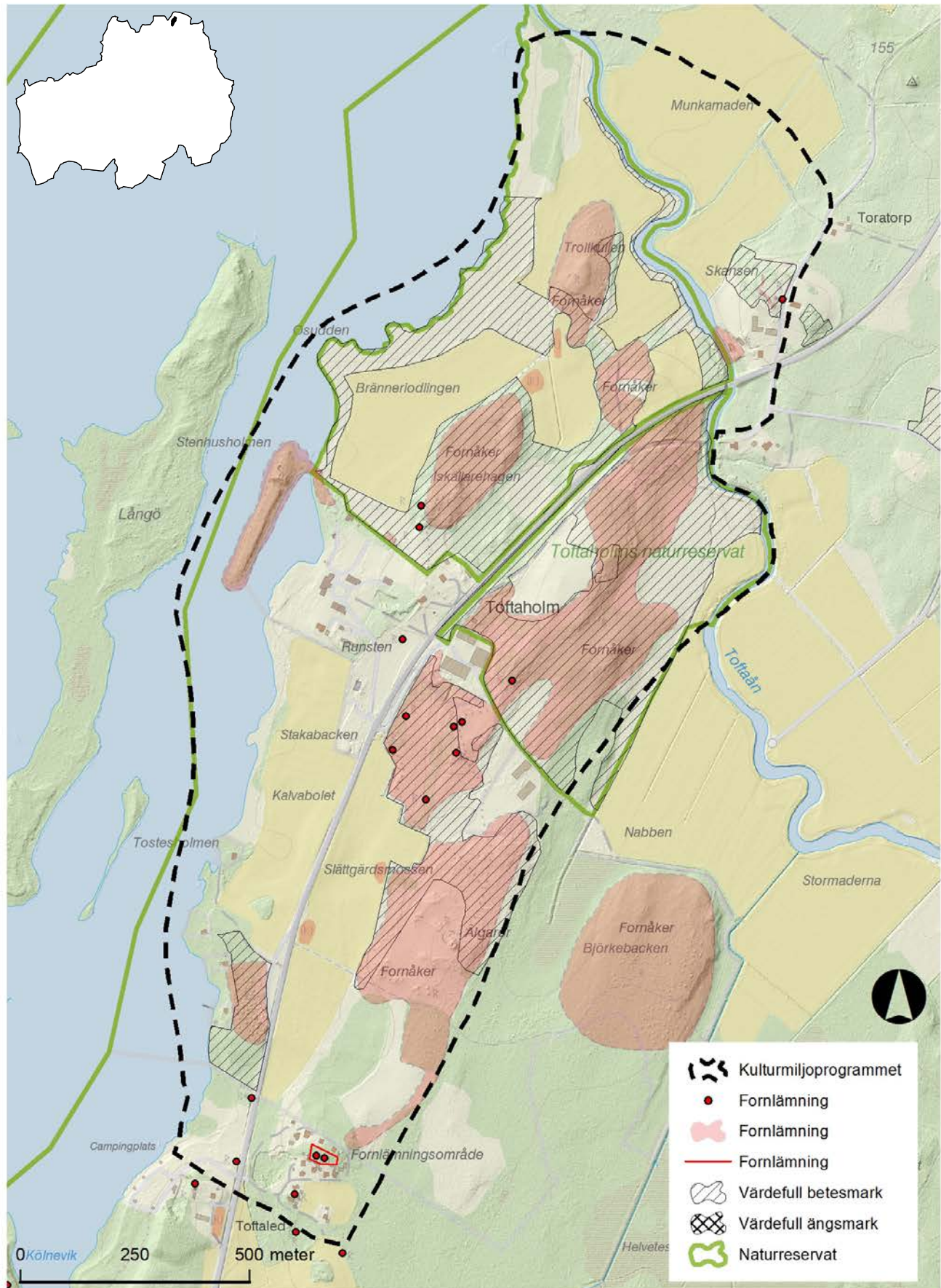
Hela miljön utgör riksintresse för kulturmiljövården, Toftaholm [G14]. Riksintressen ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada områdets karaktär och kulturhistoriska läsbarhet. Bestämmelserna aktiveras vid ändrad markanvändning vid vissa beslut eller tillståndsprövningar enligt bl.a. plan- och bygglagen och miljöbalken.

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

Delar av miljön ingår i naturreservaten Färjansö-Långsö samt Toftaholm. Reservatsföreskrifterna ska följas, och dispens eller tillstånd krävs för åtgärder inom reservaten.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

5. YXKULLSUND

Yxkullsund utgör en typisk mellanstor herrgårdsmiljö med många välbevarade uttryck för godslandskapets karaktäristiska drag både avseende på odlingslandskapet och byggnadskulturen. Gårdens monumentala övreståndsmiljö i kontrast till de omkringliggande torp- och personalboställena ger en tydlig bild av godsets sociala struktur.

YXKULLSUND

Yxkullsunds herrgårdsmiljö ligger i en småkuperad terräng, i ett odlingslandskap med tydligt pastoral prägel. Åkrarna är småskaliga och omgivna av vällagda stenmurar. Däremellan ligger mindre backar klädda med lövvegetation, främst ekar. I anslutning till gårdscentrum finns jätteekar med höga naturvärden knutna till sig. Stora delar av odlingslandskapet utgörs av betade ängs- och hagmarker med ett rikt biologiskt kulturarv och är sedan 2003 naturreservat.

Vägen till herrgården kantas i söder av torpmiljöer från 1800-talet som förutom torpare och arrendebönder varit bebodda av anställda på godset, så som exempelvis trädgårdsmästaren. Vashult, Lönekulla och Fridhem har tillsammans utgjort ett mindre samhälle med egen skola. Den senare finns fortfarande kvar och var i drift till andra världskriget. Närmare godset ligger en mindre villa från 1940-talet med garage.

Själva herrgårdsanläggningen består av en huvudbyggnad i en och en halv våning uppförd i trä under ett valmat mansardtak. Byggnaden är från 1700-talets slut medan de två flygelbyggnaderna är något yngre. Norr om herrgården ligger ekonomibyggnaderna och en tjänstebostad.

Yxkullsund var sannolikt sätesgård redan under medeltid. 1379 nämns en Jussa Karlsson i Tiaboda, som gården då hette. 1490 bestod Tiaboda av 2 hemman som låg under Arvid Trolles Bergkvaragods. 1662 köptes

byn av översten Lage Yxkull hela Tiaboda och gjorde stället till säteri med namn efter sig själv. Godset drevs med 4-5 underlydande hemman och ett tjugotal torp på 1700-talet.

Utöver detta förknippas herrgården med Esaias Tegnér som under en kort period verkade här som informator (privatlärare). En sten i området är förknippad med skalden och har lagskydd som fornlämning.

"Trädgårdsmästarns" i Fridhem, byggt 1907.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Yxkullsund är en typisk mellanstor herrgårdsmiljö med många välbevarade uttryck för godslandskapets karaktäristiska drag både med avseende på odlingslandskapet och byggnadskulturen. Gårdens monumentala övreståndsmiljö i kontrast till torp- och personalboställen ger en tydlig bild av godsets sociala struktur. Odlingslandskapets pastorala karaktär återspeglar en jordbruksekonomi som vilade på animalieproduktion, vilket var utmärkande för adelns agrara inriktning i området sedan århundraden.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Herrgårdsbebyggelsen med huvudbyggnad från slutet av 1700-talet och flygelbyggnader från början av 1800-talet. Torp och personalboställen i Vashult, Lönekulla och Fridhem. Skolbyggnad i Lönekulla, troligen från slutet av 1800-talet.
- Odlingslandskapets pastorala karaktär med värdefulla ängs- och hagmarker.
- Fornlämningsmiljöer i form av röjningsröseområden i anslutning till torpmiljöerna. Tegnérstenen, där skallden enligt myten ska ha suttit och skrivit under sin tid som informator år 1800.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar, som färgsättningen, av herrgårdsbebyggelsen bör undvikas med undantag av åtgärder som är att betrakta som restaureringsarbeten.
- Ekonomibygnader, även om de tillkommit under 1900-talet, är avgörande för bebyggelsens agrara karaktär och bör målas med rödfärg.
- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar av torp- och gårdsmiljöernas småhusbebyggelse som påverkar bebyggelsens kulturhistoriska värde eller karaktär bör undvikas. Fasadernas färgsättning bör även fortsättningsvis vara rödfärg.
- Ny bebyggelse ska anpassas med särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag och får inte konkurrera med den befintliga herrgårdsbebyggelsen eller torpmiljöernas karaktärer.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia. I särskilt hög grad gäller det de traditionella ängs- och betesmarkerna.
- Fortsatt hävd av fornlämningsmiljöerna är grundläggande för att de ska kunna ses och upplevas
- Större delen av området utgör naturreservat och är underkastat skötsel i enlighet med beslutad skötselplan.

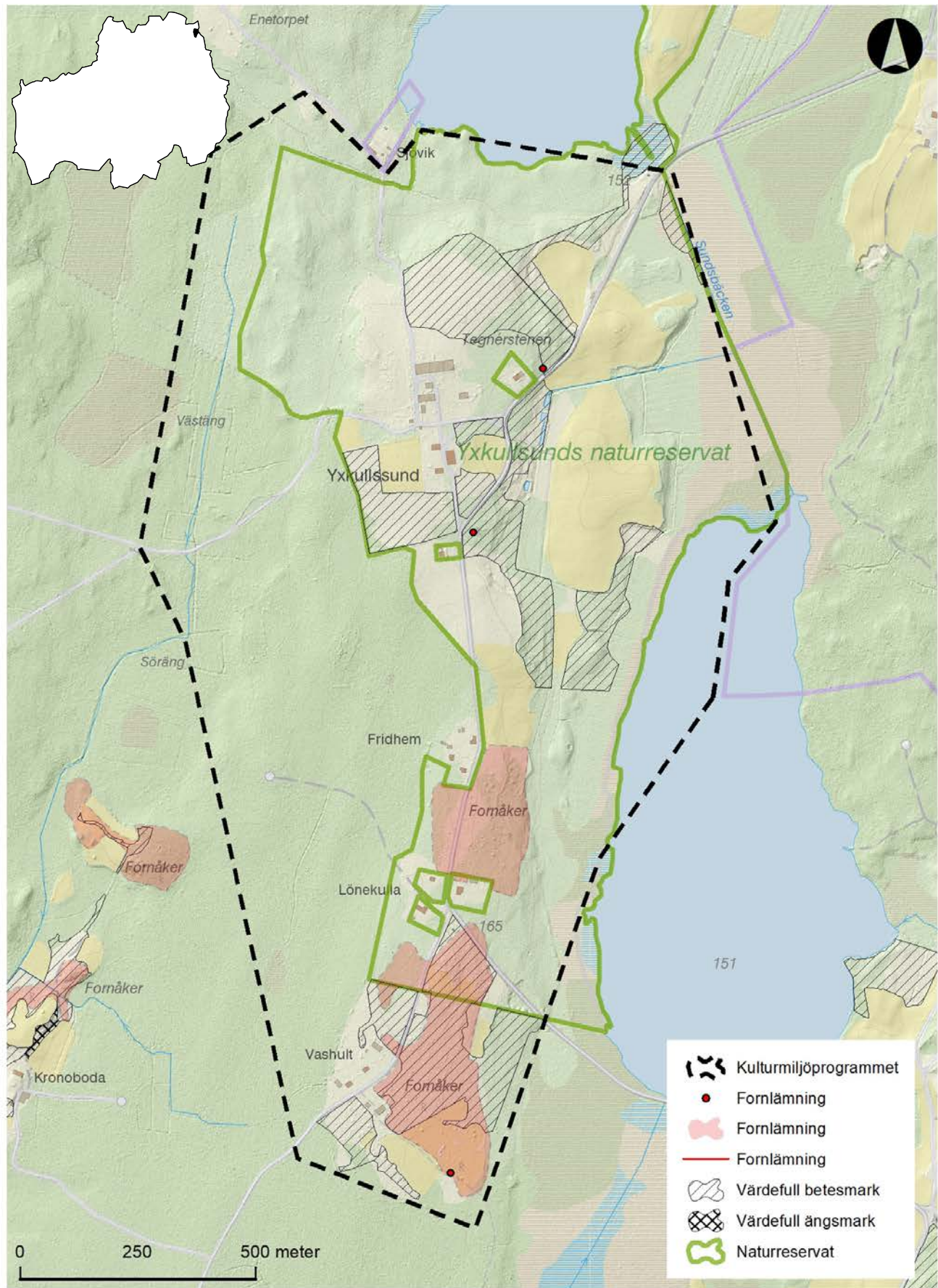
LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnings får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

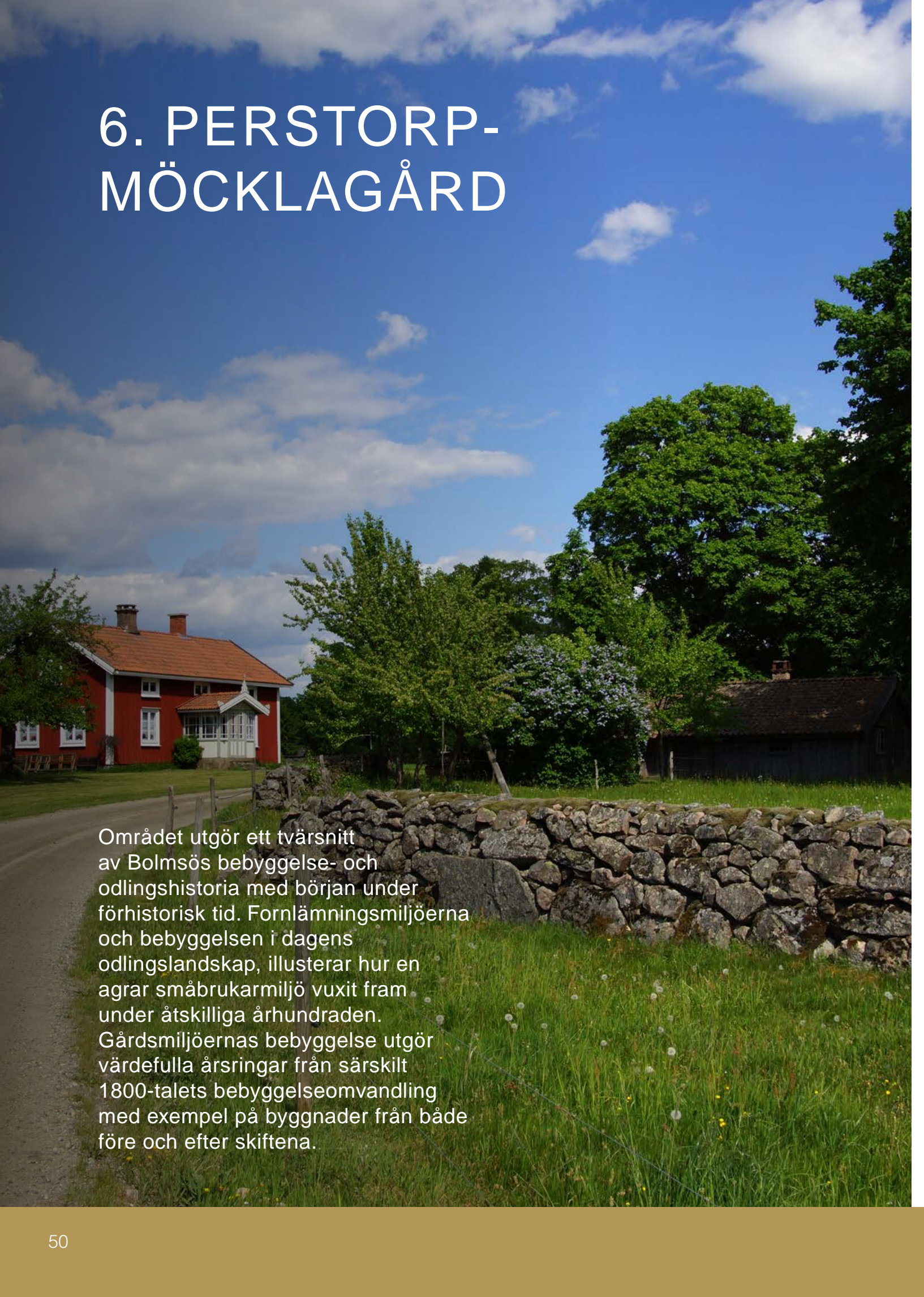
Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

Delar av miljön ingår i naturreservatet Yxkullsund. Reservatsföreskrifterna ska följas, och dispens eller tillstånd krävs för åtgärder inom reservatet

OMRÅDESAVGRÄNSNING

6. PERSTORP- MÖCKLAGÅRD

Området utgör ett tvärsnitt av Bolmsös bebyggelse- och odlingshistoria med början under förhistorisk tid. Fornlämningsmiljöerna och bebyggelsen i dagens odlingslandskap, illustrerar hur en agrar småbrukarmiljö vuxit fram under åtskilliga århundraden. Gårdsmiljöernas bebyggelse utgör värdefulla årsringar från särskilt 1800-talets bebyggelseomvandling med exempel på byggnader från både före och efter skiftena.

PERSTORP-MÖCKLAGÅRD

Området omfattar de tre enheterna Perstorp, Västerås och Möcklagård på Bolmsös norra del. Topografin uppvisar en svagt kuperad terräng med låga moränhöjder och åsar, samt mellanliggande skogs- och mossmarker. Småskaliga partier av odlingslandskap är framför allt knutna till de svaga höjderna genom åkerbruk och betesdrift. Åkrar och betesvallar är uppdelade med stundtals imponerande stenmurar. Den agrara bebyggelsebildens likhet på resten av Bolmsö ett glest intryck. Samtliga enheter utgjorde under historisk tid ensamgårdar men har genom hemmansklyvningar under 1800-talet och skiften under 1850- och 60-talen givits den aktuella bebyggelsestrukturen.

Perstorp är med sina fem gårdar störst och har vid de nordligaste av gårdarna (den ursprungliga byggnadstomten), en byliknande bebyggelsemiljö. Näst störst är Västerås med sina tre f.d. jordbruksfastigheter, medan Möcklagård fortfarande är en ensamgård. Mangårdsbyggnaderna är från olika tider under 1800- och 1900-talets första hälft, men parstugor med i en, en och en halv och två våningar är karaktärsskapande. Särskilt i Västerås är dessa påtagligt små och understycker områdets karaktär av småbrukarmiljö. Många av dessa är sannolikt uppförda i samband med laga skiftet. Av speciell betydelse är bebyggelsemiljön på den s.k. Perstorpsgården (Perstorp 1:4) som förutom en tvåvånings parstuga från mitten av 1800-talet också innehåller en äldre, och omålrad, ryggåsstuga. Troligen är stugan ditflyttad från den gemensamma bytomten vid

laga skiftet. Gården ägs av Svenska kyrkan och fungerar i dag som hembygdsgård. Inslag av äldre byggnader finns även på Perstorp 1:2 i form av en envånings enkelstuga/ryggåsstuga samt en s.k. sambrukarbostad i Möcklagård.

Perstorps historiska bakgrund indikeras av att gården tillhörde samma skogelag som Prästgården i Bolmsö by så sent som under 1700-talet. Troligen etablerades gården som torp på Prästgårdens utmarker under medeltid. Möcklagård, som tillhört kyrkan sedan medeltid, och har därför aldrig delats, utgjorde å sin sida centrum i ett s.k. skogelag som förutom Västerås också innefattade flera andra gårdar på östsidan av Bolmsö. Dessa hade också samfällda inägor. Mycket talar för att detta "Möcklagårds skogelag" utgjorde en enhet som går tillbaka på medeltida eller rent av förhistoriska förhållanden. Ett järnåldersgravfält strax öster om Möcklagård med 75 högar och resta stenar indikerar gårdens betydelse. Runt i skogsmiljön finns också omfattande arealer med fossil åker och ensamliggande fornlämningar från olika epoker. Mellan Västerås och Perstorp ligger lämningarna efter det ödelagda hemmanet Bjärnaryd.

Järnåldersgravfält i skogsmiljö vid Möcklagård.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Områden utgör ett tvärsnitt av Bolmsös bebyggelse- och odlingshistoria med början under förhistorisk tid. Fornlämningsmiljöerna och bebyggelsen i dagens odlingslandskap, illustrerar hur en agrar småbrukarmiljö vuxit fram under åtskilliga århundraden. Gårdsmiljöernas bebyggelse utgör värdefulla årsringar från särskilt 1800-talets bebyggelseomvandling med exempel på byggnader från både före och efter skiftena.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Bebyggelsens agrara karaktär med äldre mangårdsbyggnader från 1800-talet och ekonomibygnader.
- Områdets äldre byggnader, speciellt Perstorpsgårdens museala miljö med äldre karaktär och i pedagogisk kontrast till senare tillkomna bostadshus.
- Bebyggelsen ligger i huvudsak i det öppna odlingslandskapets ytterdelar med visuell kontakt mellan gårdarna.
- Det öppna odlingslandskapet med dess mosaikkaraktär av småskaliga åkerarealer och betade hagmarker omgivna och uppdelade av delvis mycket imponerande stenmurar. I betade hagmarker finns på sina ställen lämningar efter äldre odlingar i form av odlingsrösen.
- Fornlämningsbeståndet med gravfält från järnåldern med högar, resta stenar och andra gravformer ligger i öppen skogsmark. Fossil åkermark i form av röjningsröseområden.
- Den äldre vägstrukturen.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar skall utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.
- Ny bebyggelse ska anpassas med särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag och den lokala byggnadstraditionen samt befintlig bebyggelses placering i landskapet. Samlade nyetableringar bör undvikas liksom exponerade lägen i centrala partier i odlingslandskapet.
- Odlingslandskapet ska fortsätta att brukas och landskapets agrarhistoriska lämningar, som stenmurar och odlingsrösen, ska bevaras.
- Fornlämningarnas pedagogiska värden förutsätter skötsel så att anläggningarna blir visuellt tillgängliga. Det är även angeläget att tillgängligheten ökar och att informationsinsatser främjas.

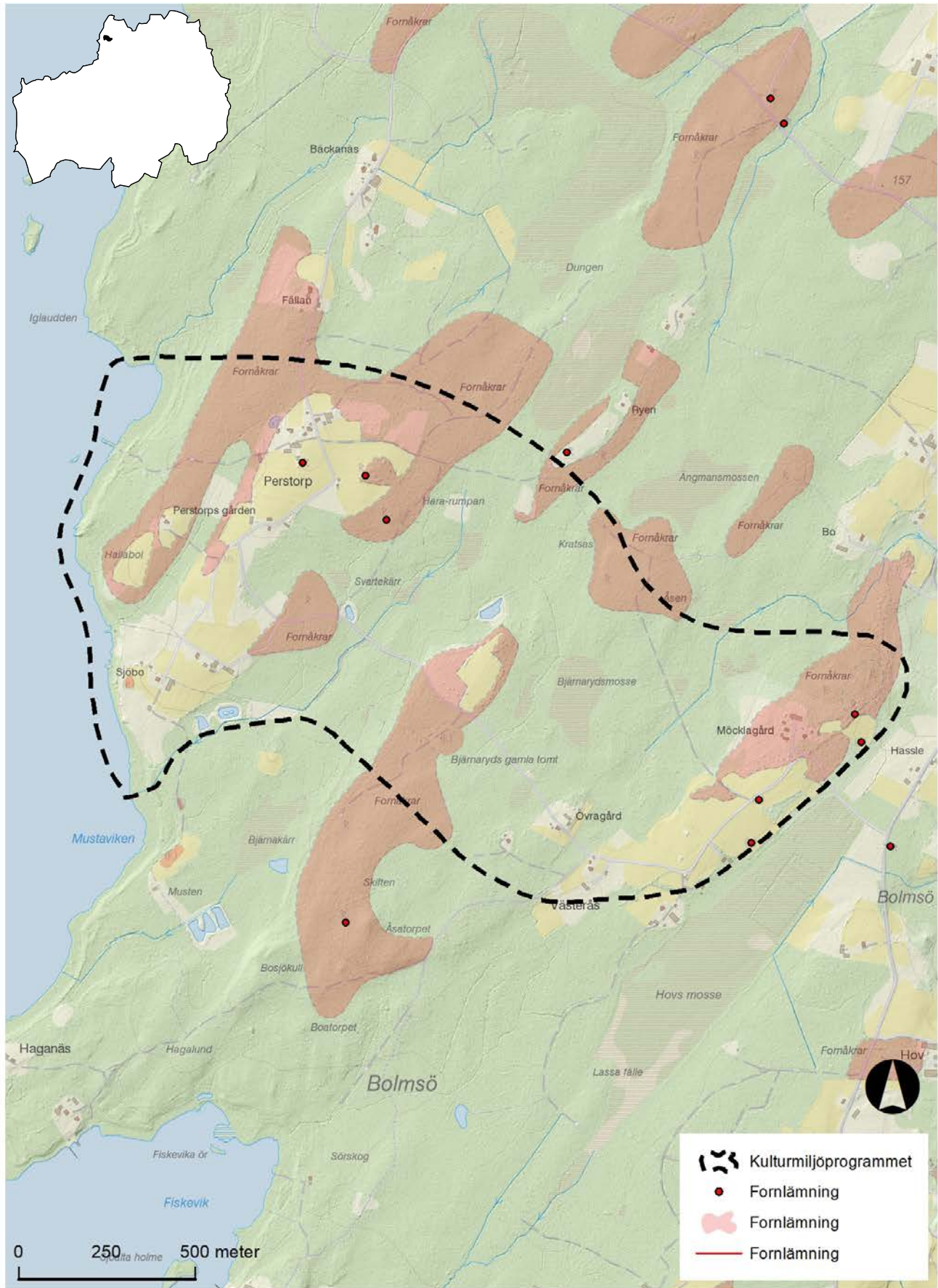
LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

I skogen är "övriga kulturlämningar", dvs sådana lämningar som inte omfattas av kulturmiljölagen och som är att betrakta som fornlämningar, inbegripna av Skogsvårdslagens hänsynsparagraf § 30. Enligt denna ska skador förhindras eller begränsas inom ramen för vad som är möjligt utan att pågående markanvändning avsevärt försvåras.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

7. FLAHULT

Flahult är en bymiljö där bebyggelsen och odlingslandskapet uppvisar många tydliga drag från 1800-talet, och med tydliga rötter i medeltid och tidigare i form av fornlämningar från järnålder och bronsålder

FLAHULT

Flahult karaktäriseras av en kuperad terräng, högt belägen i landskapet på ett för Ljungby kommun ovanligt sätt. Markanvändningen är sammansatt av åkerfält som avgränsas av träddråer, betesvallar och naturliga betesmarker med höga biologiska värden. Bebyggelsen gör ett spritt intryck men har en kärna vid Öster- och Mellangården där vägstrukturen strålar samman i ett vägskäl. Det är också här som byn hade sitt historiska centrum med Östergården, Mellangården och Västergården, medan den i nordost lokaliserade Backgården utgjorde en självständig enhet. I takt med hemmansklyvningar och laga skiftet, som genomfördes 1842, växte antalet gårdar till som mest 15 st. Norregården, Södergården och Nygården är alltså enheter som tillkommit under 1800-talet och som i sin tur delats upp. Det är också detta århundrade som präglar byggnadskulturen i Flahult. Mangårdsbyggnaderna består av parstugor/dubbelstugor men även av yngre hus. Av särskild betydelse är Östergården som med sin salsbyggnad och välbevarade lillstuga har storgårdens karaktär. I Backgården (Flahult 4:10) finns ett värdefullt exempel på en dubbelkammarestuga.

Fornlämningsbilden antyder en bosättningshistoria som tog sin början redan under bronsåldern och järnåldern. Om det finns en kontinuitet från denna tid är dock osäkert eftersom namnformen är medeltida.

Rest sten på järnåldersgravfält vid Norregården.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Flahult är en bymiljö där byggnadskulturen och odlingslandskapet uppvisar många tydliga drag från 1800-talet och med tydliga rötter i medeltid och tidigare.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Bebyggelsen präglas av 1800-talets byggnadskultur med flera mangårdsbyggnader från olika tider. De äldre byggnaderna samverkar väl med odlingslandskapets övriga uttryck.
- Odlingslandskapet har en sammansatt karaktär som avspeglar en månghundraårig markanvändning. Skiftesstrukturen är tydligt markerad av stenmurar, brukningsvägar och olika generationers åkerlandskap visar på jordbruksutvecklingen under mycket lång tid. Odlingsrösen och stentippar vittnar om olika generationers stenröjning. Värdefulla ängs- och hagmarker är fragment av ett tidigare mycket omfattande ängsbruk.
- Fornlämningssmiljöer med bronsåldersrösen, ett mindre gravfält från järnåldern och ett illustrativt område med fossil åkermark, som tydligt illustrerar områdets kronologiska djup.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar skall utföras varsamt så att 1800-talsbebyggelsens tidstypiska karaktärsdrag inte förvanskas. Ekonomibygnader, även om de tillkommit under 1900-talet, är avgörande för bebyggelsens agrara karaktär.
- Ny bebyggelse bör ansluta till den befintliga. Sammanhängande villa- eller fritidshusområden är exempelvis inte lämpliga i odlingslandskapet.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia. Dispens som exempelvis innebär att landskapselement får tas bort bör generellt sett inte ges. De värdefulla ängs- och hagmarkerna bör fortsätta att hävdas så att det biologiska kulturarvet bevaras.
- Fornlämningarna bör skötas så att de kan ses och upplevas.

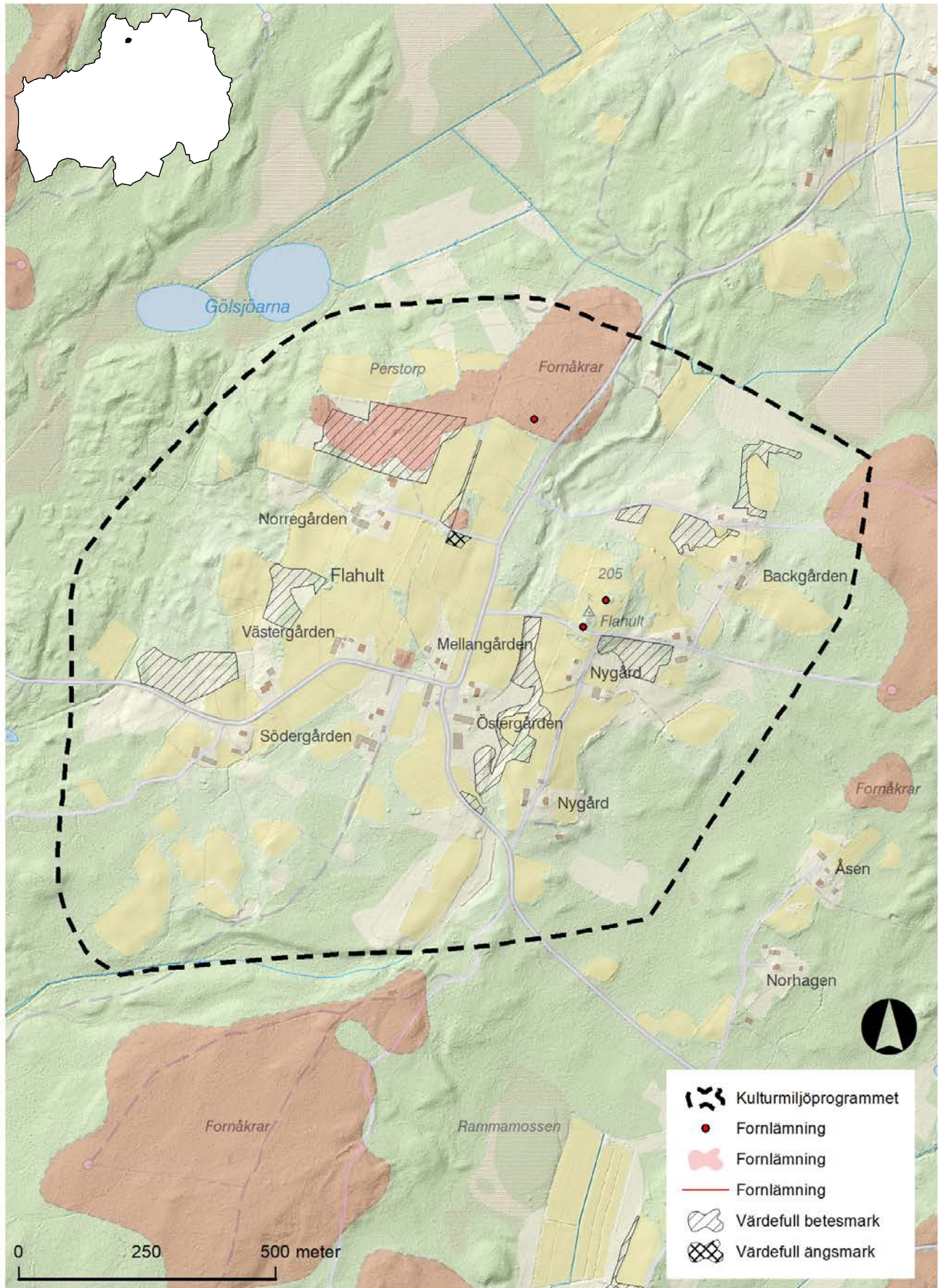
LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningsar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

I skogen är "övriga kulturlämningar", dvs sådana lämningar som inte omfattas av kulturmiljölagen och som är att betrakta som fornlämningar, inbegripna av Skogsvårdslagens hänsynsparagraf § 30. Enligt denna ska skador förhindras eller begränsas inom ramen för vad som är möjligt utan att pågående markanvändning avsevärt försvåras.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

8. VITTARYD

Vittaryds kyrkby med rötter från järnåldern har utgjort sockencentrum sedan medeltiden. Kring den medeltida kyrkan finns sockencentrats olika funktionsbyggnader samlade som prästgård, sockenstuga och klockaregård. I området finns flera fornlämningar i form av höggravfält och labyrinten "Trelleborgen". Det agrara landskapet ramas in av lövskog och äldre ekar tillsammans med den fd. sätesgården Johanneshus.

VITTARYD

Vittaryd ligger i ett svagt kuperat landskap med mindre åsar som löper genom området. Området har en agrar karkatär och den sammanhängande jordbruksmarken sträcker sig genom området i nord-sydlig riktning. Odlingsmarken omges till stor del av lövvegetation och många av åskullarna är betade och bevuxna med ekar av vilka många har ansevärd ålder och höga biologiska värden. På ett höjdläge i områdets södra del är den medeltida kyrkan belägen. Vittaryds kyrka har en ålderdomlig prägel och klockstapelns spånklädda tak utgör ett landmärke i landskapet.

Kring kyrkan är ett flertal av sockencentrats funktionsbyggnader representerade i form av Klockaregården, Prästgården och den tidigare sockenstugan som idag fungerar som församlingshem. Den agrara bebyggelsestrukturen har i övrigt en spridd karkatär. I områdets norra del är den fd sätesgården Johanneshus belägen. Johanneshus har en tydlig storgårdskaraktär med en stor mangårdsbyggnad i sten med utsikt över jordbruksmarken. Från landsvägen leder en lönnallé upp till gårdsplanen.

Vittaryd är likt många andra områden i och i närheten till Lagadalen rikt på fornlämningar. Inom området finns flera gravfält från järnåldern, det största med ca 55 gravhögar. Dessutom finns ett 15-tal spridda gravhögar i området. Den märkligaste fornlämningen i området är en labyrint kallad "Trelleborgen". Den ligger i anslutning till ett gravfält och är möjligen lika gammal. Labyrinten,

byggd av små kullerstenar, är den enda bevarade i länet.

Vittaryds förhistoria är oklar. Fornlämningsskiktet gör det för troligt att bygden etablerades under yngre järnålder, men den kan ha en äldre tradition. Även namnet anses vara vikingatida, och skriftliga belägg finns från tidig medeltid.

I samband med att Skåne–Smålands Järnväg kom till strax före 1900 kom ett samhälle att växa fram vid järnvägsstationen strax sydöst om kyrkbyn. Samhället benämndes Vittaryd även om det då låg i Bergs socken. Likt många andra äldre sockencentrum i Ljungby har kyrkan och de äldre administrativa funktionerna hamnat i utkanten av byn, medan centrum förflyttats till området kring järnvägsstationen.

Huvudbyggnaden på Johanneshus.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Vittaryds sockencentrum illustrerar tydligt ett mindre sockencentrums struktur med administrativa byggnader som prästgård, klockaregård och sockenstuga ordnade kring kyrkan. Vittaryds medeltida kyrka och dess klockstapel placerade på en höjd invid landsvägen utgör en välbevarad småskalig kyrkomiljö med stora kulturhistoriska värden.

Storgårdsmiljön vid Johanneshus, med välbevarad mangårdsbyggnad, äldre komplement- och ekonomibyggnader samt lönnallé och äldre ekar har sammantaget ett högt kulturhistoriskt värde.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Vittaryds medeltida kyrka med dess ålderdomliga placering på en höjd. Den småskaliga kyrkomiljön med klockstapel och kyrkogård utgör området historiska centrum.
- Bebyggelsestrukturen kring kyrkan med de olika administrativa funktionsbyggnadernas placering i kyrkans närhet.
- Höggravfält från järnåldern och "Trelleborgen" utgör källor om områdets förhistoria och tydliggöra Vittaryds långa historiska kontinuitet.
- Det öppna odlingslandskapet, inramat av lövskog och äldre ekar stärker karaktären av en småskalig säteri- eller storgårdsmiljö.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Kyrkans dominerande placering i sockencentrat är karaktäristisk. Bebyggelse som i skala, karaktär eller lokalisering inverkar på kyrkans dominerande och ensamliggande läge bör undvikas.
- Ombyggnader och andra ändringar av sockencentrats funktionsbyggnader ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas. Då flera byggnader är kraftigt förändrade bör förändringar utföras som följer ett äldre/ursprungligt utseende.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.
- Huvudbyggnaden på Johanneshus får inte förvanskas, och förändringar ska utföras varsamt.
- Fornlämningarna bör skötas så att de kan ses och upplevas.

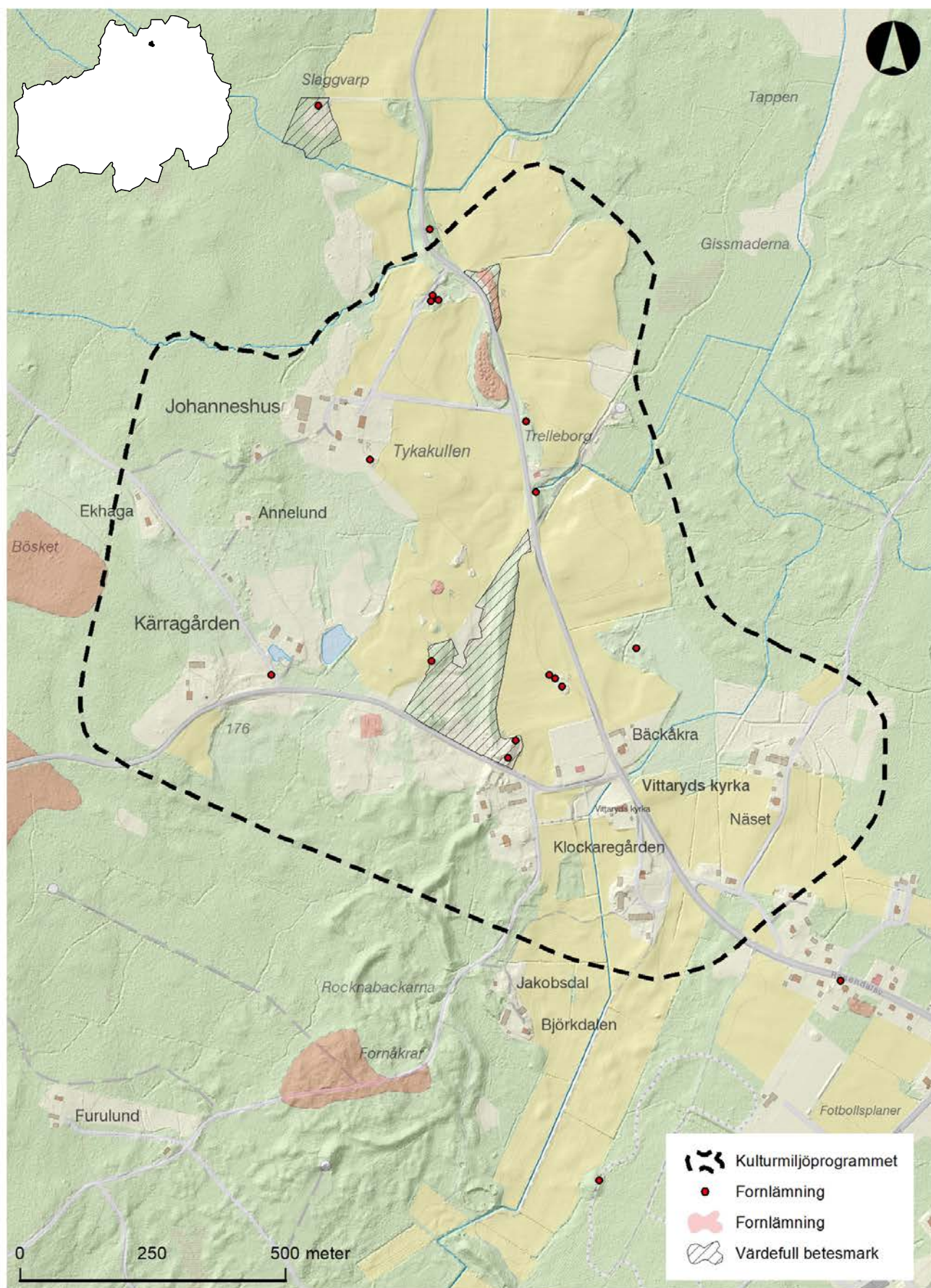
LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnings får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Kyrkliga kulturminnen får inte ändras utan tillstånd från Länsstyrelsen enligt kulturmiljölagens 4 kapitel.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

9. HALLSJÖ

Hallsjö är en fornlämningsrik miljö som visar på en för landet särskild koncentration och typ av gravar från yngre järnålder och de 130 höggravarna har en för västra Kronoberg typisk form och placering. Området utgör ett sammansatt landskap där järnåldersgravfält och bronsåldersgravar tillsammans med den medeltida kyrkoruinen visar på platsens långa kontinuitet från bronsålder till sen medeltid.

HALLSJÖ

Hallsjö är beläget i Lagaåns dalgång längs väg 557, gamla riksettan, och E4. Området består av en sammansatt fornlämningsmiljö i anslutning till odlingslandskapet och bebyggelsen i byn. Fornlämningsmiljön består av flera högggravfält från yngre järnålder, ett gravfält, två enskilda högar och en kyrkoruin. Gravfälten och kyrkoruinen är högt placerade, sluttandes ned mot och väl synliga från vägen. Både fornlämningarna och vägen är anpassade efter den rullstensås som omger området. Järnåldersgravfälten består av sammanlagt 130 starkt vålvda höggravar. I området finns även två gravrösen från bronsålder. I nära anslutning till gravfälten ligger kyrkoruinen, Hallsjö gamla sockenkyrka.

Kyrkan uppfördes under 1300-talet men förstördes under slutet av 1500-talet eller början av 1600-talet. Med sina 130 gravar, sin viktiga placering längs kommunikationsstråket och med sin sockenkyrka framstår Hallsjö som en betydande by under järnåldern och medeltiden men förlorade sin roll som sockencentrum när Hallsjö införlivades i Dörraps socken på 1630-talet.

Bebyggelsen i Hallsjö består av tre gårdar, Norregården, Skattegården och Södregården. Deras utspridda placering från varandra är starkt präglad av laga skiftes-reformen 1848–49 och följande jordbruksrationaliseringar. Bebyggelsestrukturen följer laga skiftets struktur, medan bostadsbebyggelsen inom området har en mer modern karaktär. Jordbruksmarken i området domineras av sammanhängande åkrar och mindre partier hagmark.

Ruinen efter Hallsjö gamla sockenkyrka

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Hallsjö är en fornlämningsrik miljö som visar på en för landet särskild koncentration och typ av gravar från yngre järnålder och de 130 höggravarna har en för västra Kronoberg typisk form och placering. Området utgör ett sammansatt landskap där järnåldersgravfält och bronsåldersgravar tillsammans med den medeltida kyrkoruinen visar på platsens långa kontinuitet från bronsålder till sen medeltid. Visuella samband mellan vägen och gravfälten är tydliga och ger en indikation på vägstrukturens långa kontinuitet och sambandet mellan de historiska kommunikationsstråken och fornlämningarnas placering. Landskapets naturgeografi med Lagaån, intilliggande ås och sedimentjordar visar på förutsättningarna för den långa bosättningskontinuiteten. Hallsjö visar både exempel på ett kommunikationsmässigt viktigt område och en av flera fornlämningsmiljöer längs Lagadalen.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Kyrkoruinen, gravfälten och bronsåldersgravarna som tillsammans bildar den fornlämningsmiljö som visar på Hallsjös långa kontinuitet placerad intill Lagadalens viktiga kommunikationsstråk.
- De visuella sambanden mellan vägen, gravfälten och kyrkoruinen.
- Det intilliggande odlingslandskapet tydliggör hur järnåldersbebyggelsen framförallt koncentrerade sig till bördiga odlingsmarker och gör områdets sammanhang tydligt läsbart.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Ny bebyggelse eller andra anläggningar i direkt anslutning till gravfälten och kyrkoruinen, eller som stör de visuella sambanden mellan vägen och fornlämningsmiljöerna undviks.
- Nyttillkommande bebyggelse bör endast ske i anslutning till etablerade gårdsstrukturer och anpassas till områdets karaktär av agrar miljö.
- Vidgning av väg 557 eller andra åtgärder inom vägområdet som ger vägen ett mer storskaligt uttryck eller skapar barriärer mellan vägen och omkringliggande landskap undviks.
- Fornlämningarna bör skötas så att de kan ses och upplevas.

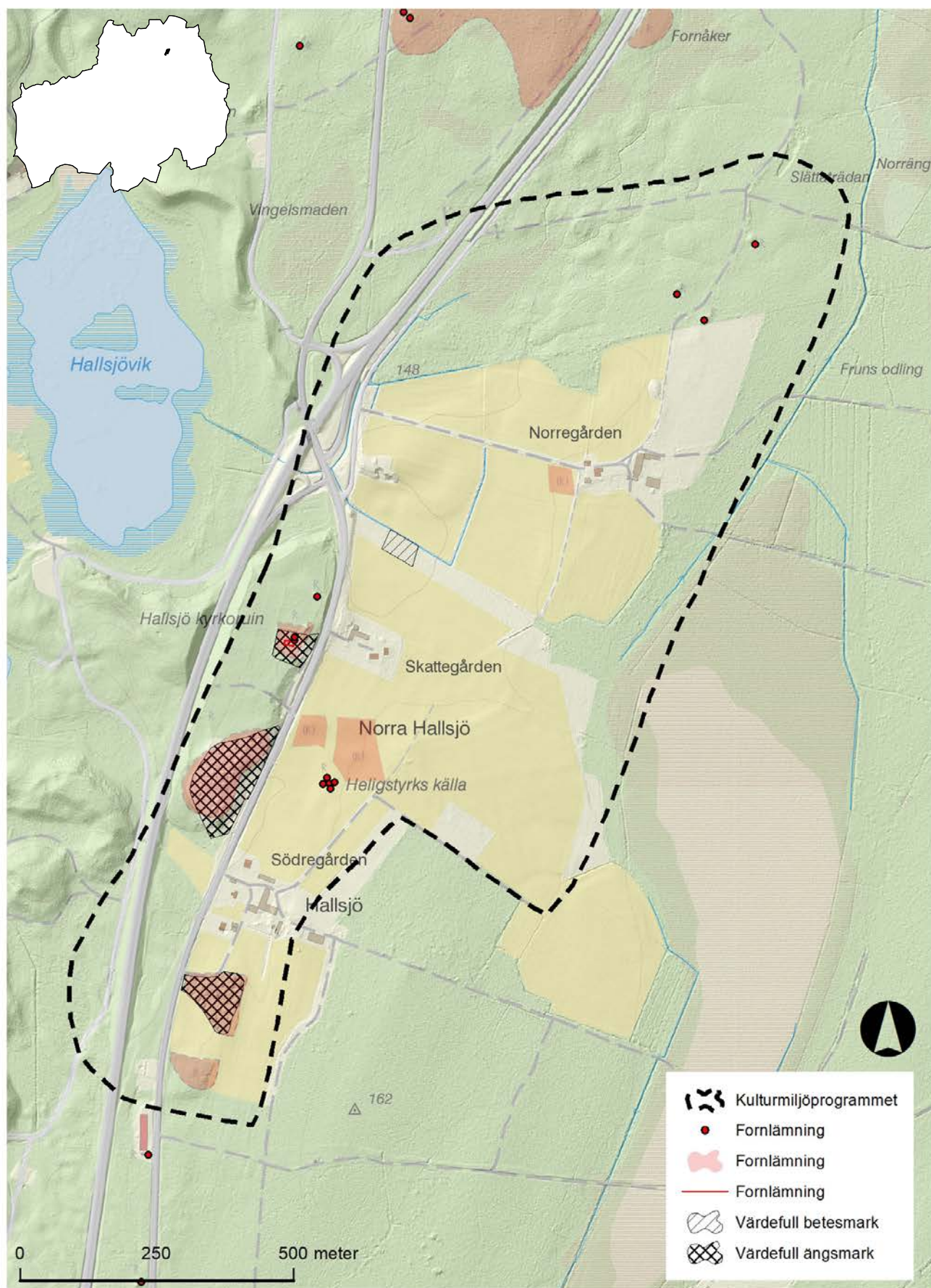
LAGSKYDD

Hela miljön utgör riksintresse för kulturmiljövården, Hallsjö [G12]. Riksintressen ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada områdets karaktär och kulturhistoriska läsbarhet. Bestämmelserna aktiveras vid ändrad markanvändning vid vissa beslut eller tillståndsprövningar enligt bl.a. plan- och bygglagen och miljöbalken.

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

10. KVÄNARP

Kvänarp är en by vars omgivande landskap är rikt på olika uttryck som berättar om viktiga steg i vår jordbruks- och bebyggelsehistoria. Ornamnet (-arp) antyder att bosättningen under tidig medeltid utgjorde ett torp tillhörande en närliggande gård eller by. Var denna äldre gård eller by legat är oklart.

KVÄNARP

Ett gravfält, de s.k. "Bonnahögarna", med 75 högar ligger i byns södra delar vid Södragården. Det är troligt att den förhistoriska enheten bör ha legat där i trakterna. Själva odlingslandskapet är relativt flackt men ligger på en svag moränhöjd i sydvästlig-nordostlig riktning som sluttar ner mot sjön Flåren. Markerna består både av åker- och betesvallar men även av lövskogsklädda naturliga betesmarker. Odlingslandskapet har fortfarande i stort sett samma utbredning som inägorna har haft under många århundraden. Tvärs terrängens höjdriktning löper stenmurar som avdelar gårdarnas ägor. Dessa fastighetsgränser har till större delen tillkommit då byn genomgick laga skiftet 1867, men principen för hur markerna varit fördelade mellan gårdarna är mycket gammal. Bykärnan låg tidigare där Storagården, Fogdagården och Karsagården ligger idag medan Södragården, Krämaregården och Fiskaregården låg solitärt. Totalt fanns åtta gårdar under 1700-talet. Utflyttningar i samband med laga skiftet och ett antal hemmansklyvningar resulterade dock i en tätare bebyggelsebild med jämnare avstånd mellan gårdarna.

Vid Fiskargården och Broddagården har flera enheter lokaliserats intill vägen mot Yxkullund på ett karaktärsskapande sätt med mangårdsbyggnadernas fasader mot vägen och ladugårdarna på andra sidan vägsträckningen. Gårdsbebyggelsen varierar i utformning. Områdets mangårdsbyggnader karaktäriseras av det sena 1800-talets bebyggelseskick. Flera exempel på äldre hus med dubbelkammarstugans planlösning finns

också. Påbyggda verandor från början av 1900-talet ger husen karaktäristiska drag. Under 1900-talet har också ett antal villor utan direkt agrar anknytning tillkommit.

På 1800-talet, särskilt efter laga skiftet, och under 1900-talet genomfördes många rationaliseringsåtgärder av jordbruksmarken, särskilt stenröjning. Vissa äldre åkerytor lämnades dock för fåfot och betecknas idag som fossil åkermark. I södra delen av byn finns några mycket pedagogiska exempel på sådana där man får en tydlig bild av hur åkerlandskapet tedde sig på 1700-talet och tidigare, med tätt liggande odlingsrösen, i skarp kontrast till de röjda ytorna intill.

Fossil åkermark i kontrast till modern åkervall.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Kvärnarp representerar ett bylandskap i utkanten av Finnvedens centralbygder. Byn är rik på uttryck som vittnar om odlingslandskapets och bebyggelsens utveckling och kontinuitet från förhistorisk tid ända fram till 1900-talet.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Bebyggelsens karaktär där särskilt mangårds- och ekonomibyggnader, bland annat i form av parstugor från 1800-talet, speglar jordbrukssamhällets utveckling vid tiden för laga skiftet.
- Odlingslandskapets öppna karaktär med stenmurar och brukningsvägar (vanligen liggande tvärs höjdstäckets längdriktning) markerar fastighetsgränser som uppkommit vid laga skiftet vid mitten av 1800-talet.
- Naturliga ängs- och betesmarker utgör fragment av ett månghundraårigt biologiskt kulturarv.
- Fornlämningsmiljöer med gravfältet "Bonnahögarna" i områdets södra del och områden med fossil åkermark som tydligt skänker området ett kronologiskt djup.
- Gårdsnamnen har månghundraåriga traditioner, i en del fall troligen ända ner i medeltid.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar skall utföras varsamt så att 1800-talsbebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas. Ekonomibyggnader, även om de tillkommit under 1900-talet är avgörande för bebyggelsens agrara karaktär.
- Ny bebyggelse ska anpassas med särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag och den lokala byggnadstraditionen samt befintlig bebyggelses placering i landskapet. Sammanhängande villa- eller fritidshusområden är exempelvis inte lämpliga i odlingslandskapet.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.
- Fornlämningarna bör så långt som möjligt vara föremål för skötsel. Särskilt gäller detta gravfältet "Bonnahögarna" och den fossila åkermarken.

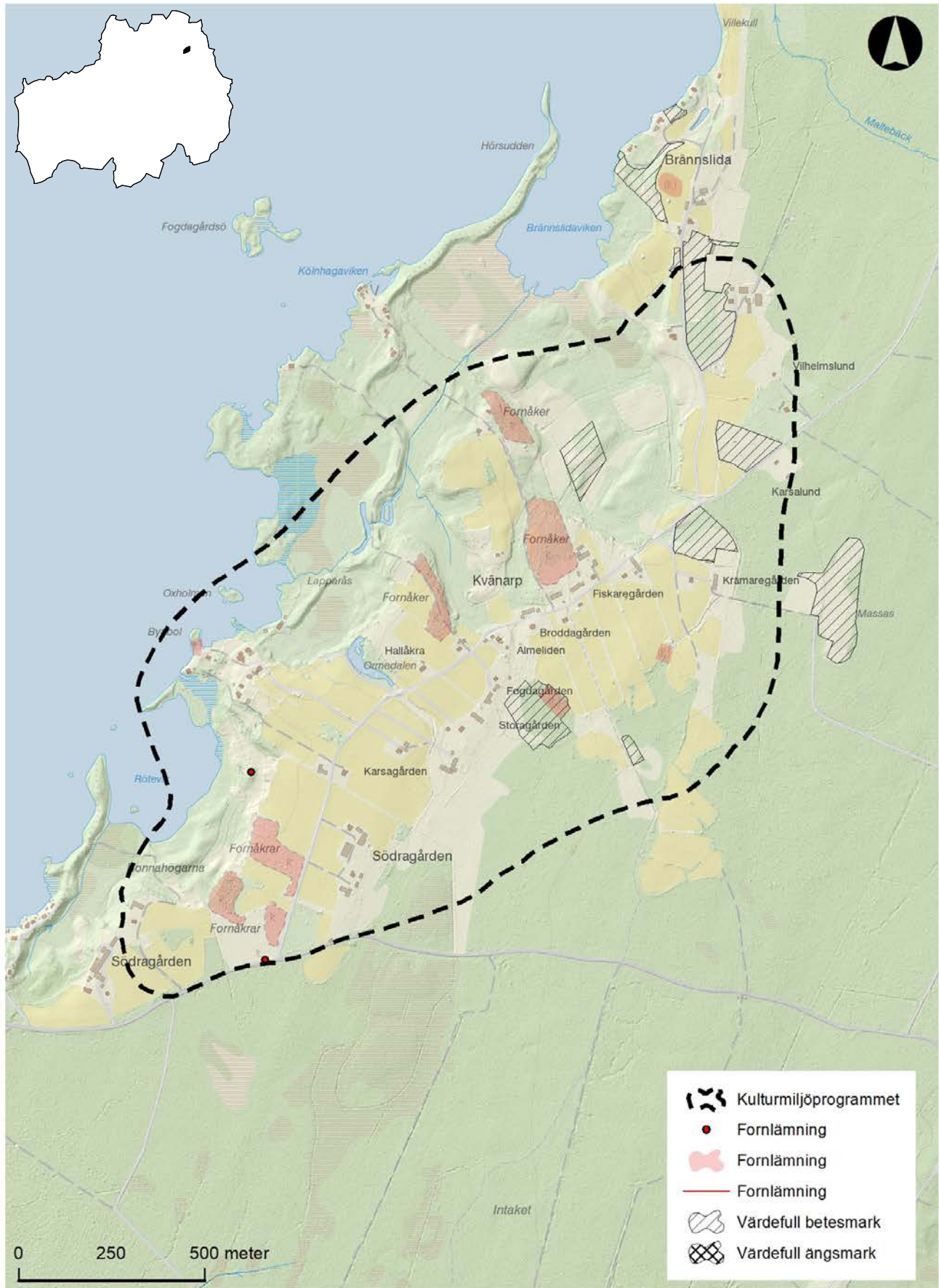
LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnings får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

I skogen är "övriga kulturlämningar", dvs sådana lämningar som inte omfattas av kulturmiljölagen och som är att betrakta som fornlämningar, inbegripna av Skogsvårdslagens hänsynsparagraf § 30. Enligt denna ska skador förhindras eller begränsas inom ramen för vad som är möjligt utan att pågående markanvändning avsevärt försvåras.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

11. HÖRDA-KLÖVARYD

Hörda by är med sina 6 kilometer en av de längsta byarna söder om Dalälven. Byn består av de tidigare byarna Hörda och Klövaryd som till en följd av befolkningsökning växt samman och uppvisar idag en relativt enhetlig kulturmiljö med många välbevarade byggnader.

HÖRDA-KLÖVARYD

Dagens bebyggelsemiljö har en tydlig agrar prägel med mangårdsbyggnader och ekonomibygnader, med något undantag, från 1800-talets andra hälft och 1900-talets början. I Hörda ligger de flesta gårdarna på rad med mangårdsbyggnaderna som vetter mot landsvägen, genomgående placerade ca 20-40 m in på tomten, medan ladugårdsbyggnaderna av funktionella skäl är lokaliserade på de bakre delarna av tomterna, mot betesmarken. Samma tendens finns i Klövaryd. Undantagen utgörs av de gårdar som flyttade ut till mer sekundära lägen i samband med laga skiftet.

Mangårdsbyggnaderna varierar i utformning, men dubbelkammartugor i en och en halv våning är inte ovanliga. Vanligen har de försetts med verandor av olika snitt. Flera bostadshus har utstuderade glasverandor. Utsmyckningar i form av lövsågade snickerier är ett tydligt karaktärsdrag. Påfallande många är målade med ljusa oljefärger eller med i röd slamfärg.

I utkanten av byarna ligger också mindre enheter som har ursprung som torp. I Klövaryd finns flera välbevarade torpstugor med relativt ursprungligt utseende. Hörda och Klövaryd ligger i utkanten av Ljungbys centralbygder. I huvudsak förefaller byarna ha etablerats först under medeltid. Hörda utgjorde en större by redan då med sina sex hemman. Båda byarna var föremål för en stark tillväxt och redan vid storskiftet 1793 fanns i Hörda 9 hemman, som innehöll så många som 35 brukningsenheter. Vid laga skiftet på 1860-talet blev det

därför aktuellt för hälften av gårdarna att flytta ut till nya tomter. Detta är förklaringen till Hördas expansion framför allt norrut men även i viss mån österut. Landskapets kulturhistoriska uttryck domineras därför av 1800-talets jordbruks- och bebyggelseförändringar.

Odlingslandskapet präglas bland annat av stenmurar och brukningsvägar som uppförts på de skiftesgränser som drogs upp vid laga skiftet i de båda byarna, men framför allt av ett antal monumentala, kallmurade, odlingsrösen. Anläggningarna är resultatet av beredskapsarbeten på 1860-talet och representerar de rationaliseringsåtgärder som följde i spåren av skiftet och jordbruksutvecklingen.

I Klövaryd finns värdefulla torpmiljöer.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Hörda och Klövaryd är en av Smålands tydligaste och bäst bevarade agrara miljöer där 1800-talets befolkningsökning och samhällsutveckling speglas av jordbruksrationaliseringar och hemmansklyvningar. En rik byggnadskultur och variationsrikt odlingslandskap framträder som en väldefinierad årsring i en kulturmiljö med långa traditioner. Av denna anledning utgör området ett riksintresse för kulturmiljövården.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Bebyggelsens karaktär där särskilt mangårdsbyggnader uttrycker 1800-talets och det tidiga 1900-talets byggnadskultur och färgsättning, ofta rikt utsmyckade med verandor och snickarglädje.
- Gårdarnas tomtstruktur med tydliga placeringar av byggnaderna i relation till vägstrukturen och den traditionella markanvändningen. Gårds- och bynamnen har månghundraåriga traditioner, i en del fall troligen ända ner i medeltid.
- Bebyggelsens övergripande struktur med gårdarna lokaliserade på rad längs med ålderdomliga vägsträckningar, men även glest liggande gårdar som exempel på laga skiftets effekter.
- Odlingslandskapets öppna och sammansatta karaktär och landskapselement. Av särskild betydelse är de monumentala odlingsrösena på krönet av åsformationerna, stenmurar och betesmarker.
- Torpmiljöer från 1800-talet.
- Två skolbyggnader och en snickerifabrik.
- Äldre vägsträckningar.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar skall utföras varsamt så att originalbebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas. Snickarglädjen och verandorna är ofta tillkomna några årtionden senare men är ett typiskt drag för allmogens byggnadskultur i bygden. Färgsättningen bör följa den rådande, dvs med rödfärgade fasader eller ljusa oljefärger.
- Ekonomibygnader, även om de tillkommit under 1900-talet är avgörande för bebyggelsens agrara karaktär.
- Ny bebyggelse ska anpassas med särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag och den lokala byggnadstraditionen vad gäller volym, färgsättning samt befintlig bebyggels placering i landskapet. Sammanhängande villa- eller fritidshusområden är exempelvis inte lämpliga i odlingslandskapet. Enstaka nya byggnader bör placeras i anslutning till byarnas längdriktning eller i odlingslandskapets ytterkanter.
- Nya ekonomibygnader för jordbruket bör uppföras med traditionellt material.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia. Landskapselement som markerar skiftesgränser, som stenmurar och brukningsvägar, bör bevaras.
- Fornlämningsmiljöerna, i detta fall 1800-talets röjningsröseområden, bör skötas så att de kan ses och upplevas.

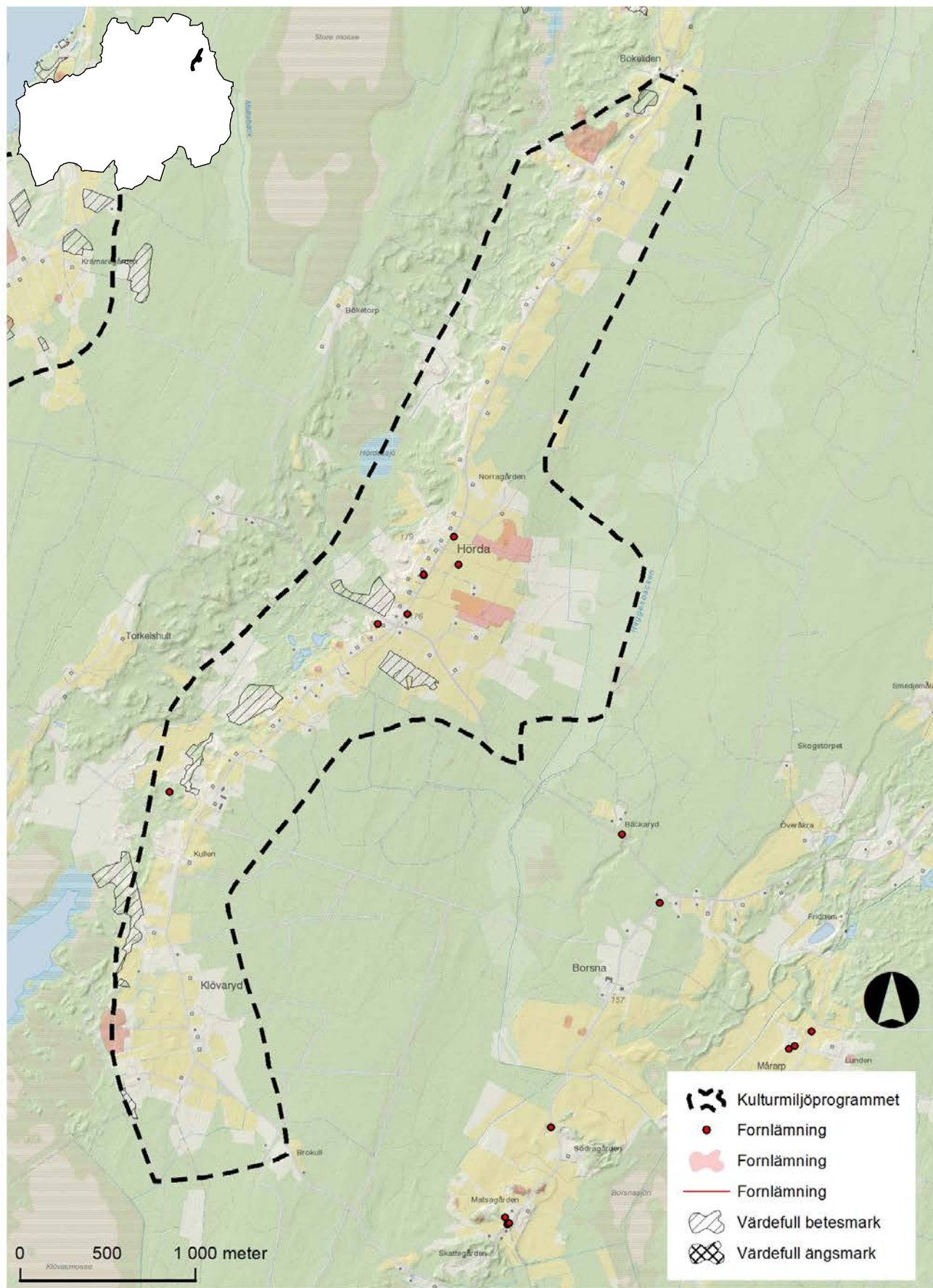
LAGSKYDD

Hela miljön utgör riksintresse för kulturmiljövården, Hörda-Klövaryd [G11]. Riksintressen ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada områdets karaktär och kulturhistoriska läsbarhet. Bestämmelserna aktiveras vid ändrad markanvändning vid vissa beslut eller tillståndsprövningar enligt bl.a. plan- och bygglagen och miljöbalken.

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnings får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

12. LIDA-HUSABY

Lida-Husaby bymiljö är med sina fornlämningsmiljöer, sin glesa bebyggelsestruktur och sitt odlingslandskap en välbevarad och representativ kulturmiljö med mycket lång kontinuitet. Landskapet berättar historien om en betydelsefull och långvarig bosättning som under en kort period troligen hade en central roll i samhällsstrukturen, lokalt och kanske även regionalt.

LIDA-HUSABY

Husaby-Lid ligger på den södra delen av Bolmsö och består av de tre enheterna Husaby, Lid och Stapeled. Området utgör ett öppet odlingslandskap med insprängda dungar med lövvegetation kring vilket gårdsbebyggelsen ligger som en krans. Den omgivande skogen utgörs av blandskog som delvis drabbades av stormen Gudrun 2005 och består därför på en del ställen av ungskog. Höjdskillnaderna är påtagligt små och topografin är i det närmaste helt flack. Den östra delen av byn innehåller mindre höjder i betesmarkerna vid Lunnabacken.

Jordbruksmarkerna hävdas i stort sett till samma omfattning som på 1950-talet vilket också motsvarar de historiska inägorna som syns på äldre lantmäterikartor. I Husaby bedrivs fortfarande jordbruk med inriktning på boskapsskötsel och hästverksamhet. Intill Lida har det intill nyligen funnits en mindre fabriksverksamhet. Byggnadsbeståndet vad avser bostadshusen varierar mellan parstugor från 1800-talet och villor från 1900-talet. Byn Husaby har en gång haft en central roll i Bolmsö som maktcentrum vilket avspeglas i ortnamn och fornlämningsbild.

Rika fornlämningsmiljöer, ortnamnsformer och inte minst resultatet av arkeologiska undersökningar har genom åren placerat Bolmsö som ett av de centrala områdena i västra Smålands förhistoria. Ett maktcentrum i det forna folklandet Finnveden. Under medeltid förefaller Bolmsös centrala roll ha falnat men några mindre gods-bildningar kan ha utgjort rester av tidigare maktstrukturer. Ortnamnet Husaby, eller Husby, är framför allt vanligt i Mälardalen där det troligen betecknar en sen

järnålders, eller tidmedeltida, förvaltningsgård under kronan. Ofta tycks de ha anlagts på tidigare maktcentra och tjänat som uppbringningsgård för ett större område (i Uppland ofta motsvarande ett härad). I Småland finns fyra Husbyar varav en alltså ligger inom det aktuella området.

Husaby på Bolmsö är skriftligt belagd 1384 och bestod på 1500-talet av fyra hemman som kommit i besittning av det världsliga såväl som det kyrkliga frälset (2 frälse-, 1 biskops- och 1 kyrkohemman). Dessa motsvarar med all säkerhet de gårdar som finns där idag, dvs Mellangården, Västregården, Östregården och Lilla Husaby. Lida nämns också på medeltiden medan det ensamma hemmanet Stapeled sannolikt var en senare tillkommen enhet under Lida. Båda ortnamnen syftar på slutningar, hur svaga de än förefaller ha varit. Både Husby och Lida har dock med största sannolikhet hyst förhistoriska bosättningar. Om det vittnar ett antal gravfält som ligger i anslutning till

Först vid 1800-talets mitt, i samband med laga skiftet, karterades byarna med avseende markanvändning och bebyggelse. Då brukades jorden av de fyra gårdarna i Husaby, av två gårdar i Lida och en i Stapeled. Flera av dessa skulle vid skiftet delas. I likhet med andra byar i regionen dominerade slättermarkerna stort i jämförelse med den odlade jorden. Utmarkerna, eller avrösningsjorden, bestod till största delen av trädlös ljunghed, avbruten av mindre skogsbackar.

Miljön anses så representativ att den utgör riksintresse för kulturmiljövården.

Mangårdsbyggnaden till Östergården, Husaby.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Lida-Husaby bymiljö är med sina fornlämningsmiljöer, sin glesa bebyggelsestruktur och sitt odlingslandskap en välbevarad och representativ kulturmiljö med mycket lång kontinuitet. Landskapet berättar historien om en betydelsefull och långvarig bosättning som under en kort period troligen hade en central roll i samhällsstrukturen, lokalt och kanske även regionalt. Efter att ha spelat ut sin roll omvandlades bosättningen till en ordinär bondby vilket i sig beskriver en inte ovanlig utveckling som hade sin tyngdpunkt under medeltiden.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Den spridda, agrara, gårdsbebyggelsen med rötter i medeltiden och tidigare. Äldre agrara ekonomibyggnader och mangårdsbyggnader från slutet av 1800-talet.
- Det öppna och sammansatta odlingslandskapet med i stort sett samma utbredning som de historiska inägorna.
- Fornlämningsmiljöerna med över hundraåriga anläggningar från bronsåldern, äldre och yngre järnåldern, samt röjningsröseområden.
- Ortnamnet Husaby som indikerar områdets centrala roll under tidig medeltid.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Ny bebyggelse bör placeras så att den äldre, glesa bebyggelsestrukturen respekteras. Större sammanhängande anläggningar, som exempelvis fritidshusområden, bör undvikas i odlingslandskapet.
- Vid förändringar av byggnader bör deras kulturhistoriska värden, med avseende på utformning och färgsättning, beaktas
- Fornlämningarnas pedagogiska värden förutsätter skötsel så att anläggningarna blir visuellt tillgängliga samt att den synliga relationen mellan bebyggelsen och fornlämningarna stärks. Detta gäller framför allt de tre gravfälten från yngre järnåldern.
- Bebyggelse eller andra anläggningar som stör de visuella sambanden mellan den traditionella gårdsbebyggelsen och fornlämningsmiljöerna kan medföra påtaglig skada.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.

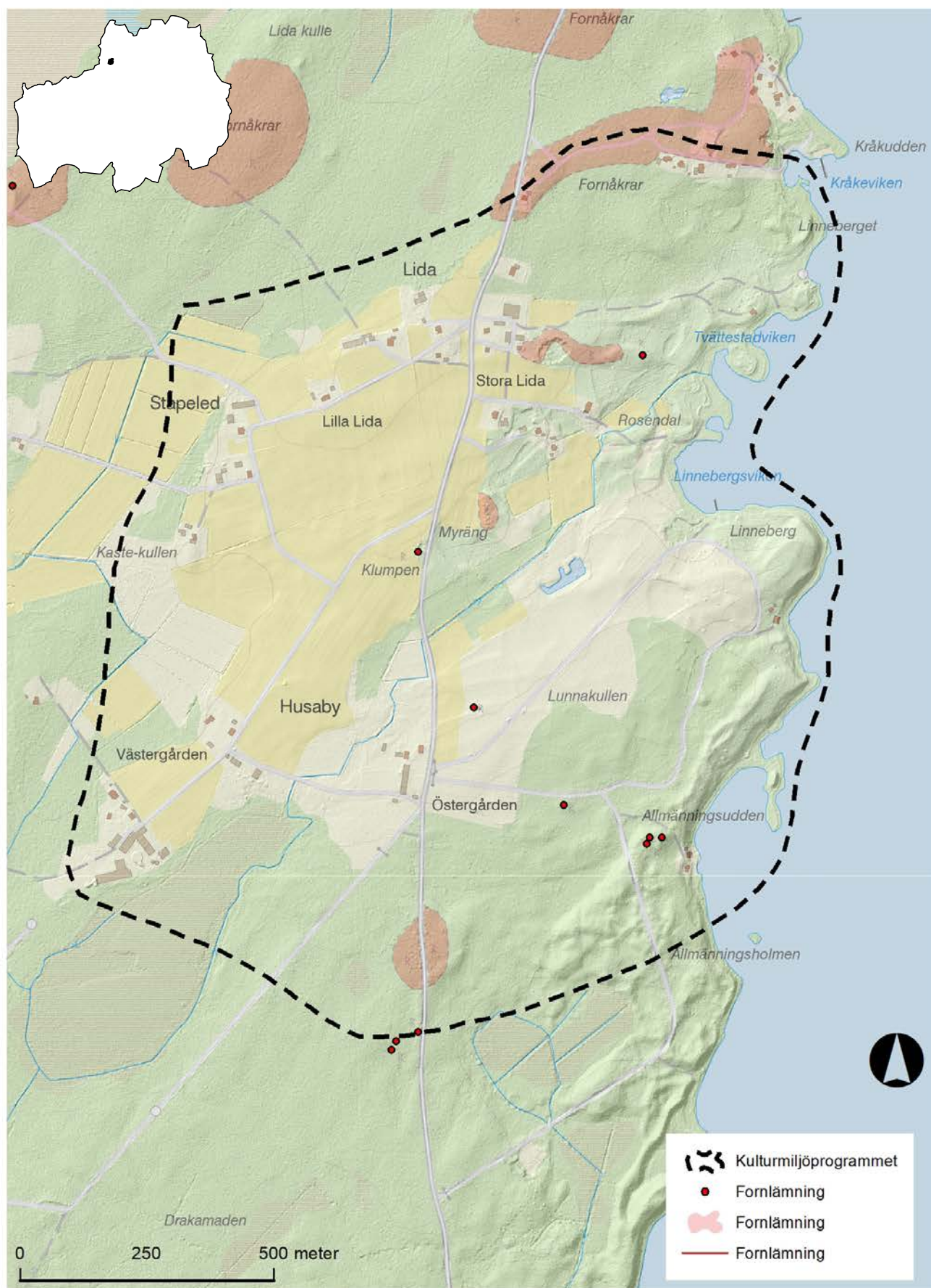
LAGSKYDD

Hela miljön utgör riksintresse för kulturmiljövården, Lida-Husaby [G10]. Riksintressen ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada områdets karaktär och kulturhistoriska läsbarhet. Bestämmelserna aktiveras vid ändrad markanvändning vid vissa beslut eller tillståndsprövningar enligt bl.a. plan- och bygglagen och miljöbalken.

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnings får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

13. LAGANS STATION

Lagans järnvägsstation är centralt belägen i samhället Lagan, placerad mellan de två historiska kommunikationsstråken gamla Riksettan och Lagaån som likt den numera nedlagda Skåne-Smålands Järnväg (SSJ) löper genom Lagan i nord-sydlig riktning. Stationsbyggnaden utgör tillsammans med uthus, godsmagasin, perrong och bevarade äldre träd en välbevarad stationsmiljö planerad i en tidstypisk planstruktur.

LAGANS STATION

Lagans station längs Skåne-Smålands Järnväg öppnade 1899, och stationshuset var nybyggt efter järnvägsbolagets typritningar. Stationshuset hade det för banan karakteristiska utseende med fasader i gult tegel med horisontella band i rött tegel, men likt många andra stationer på linjen putsades stationshusets fasader i samband med att banan förstatligades 1940. Norr om stationshuset uppfördes ett godsmagasin och direkt söder om stationshuset uppfördes uthus med avträde. En trädrad med lind planterades i linje med spåren, fyra träd norr om stationshuset och ett söder om stationshuset. Järnvägens intåg i Lagan påverkade också samhällets struktur på ett för många stationssamhällen karaktäristiskt sätt med Stationsgatan som leder från Storgatan genom samhället till stationen, och Järnvägs-gatan som löper längs med stationsområdet parallellt med Storgatan. Senare har även en trädrad med björkar planterats längs Järnvägsgatan.

Järnvägsperioden präglade Lagan under en kort tidsperiod, 1968 upphörde persontrafiken längs banan, viss godstrafik förekom fram till 1997 innan rälsen revs upp och banan lades ned helt 2009. Stationsområdet och bebyggelsen har under senare år rustats upp och underhållits, och en äldre kioskbyggnad har flyttats till stationsområdet.

Godsmagasinet oc delar av trädraden med uppvuxna lindar.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Lagens stationsmiljö utgör en mycket välbevarad helhetsmiljö som på ett pedagogiskt och lättförståeligt sätt visar hur en stationsmiljö längs SSJ såg ut under det tidiga 1900-talet. Mycket av områdets kulturhistoriska värde ligger i just den bevarade helhetsmiljön med stationshus, godsmagasin, uthus, perrong och bevarade träd och samtida bebyggelse på motsatt sida Järnvägsgatan.

Planstrukturen med Stationsgatans sträckning från Storgatan och Järnvägsgatans sträckning längs stationsområdet skapar tillsammans med de bevarade och senare tillkomna trädraden en tidstypisk stationsmiljö inramad av grönska liksom många större stationers järnvägspark.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Den välbevarade bebyggelsen – Stationshusets karaktär av 1940-talets omgestaltning av stationshusen längs banan, godsmagasinet och uthusbyggnadens karaktär och ursprungliga utseende.
- Den ursprungliga trädraden med idag stora uppvuxna lindar och de senare tillkomna björkarna skapar en representativ miljö med en karaktär av järnvägspark.
- Den övergripande planstrukturen med Stationsgatans sträckning från Storgatan och Järnvägsgatans sträckning längs stationsområdet tillsammans med bebyggelsens placering i relation till de tidigare spårområdet och gatustrukturen.
- Den bevarade perrongen och den tidigare järnvägssträckningen.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

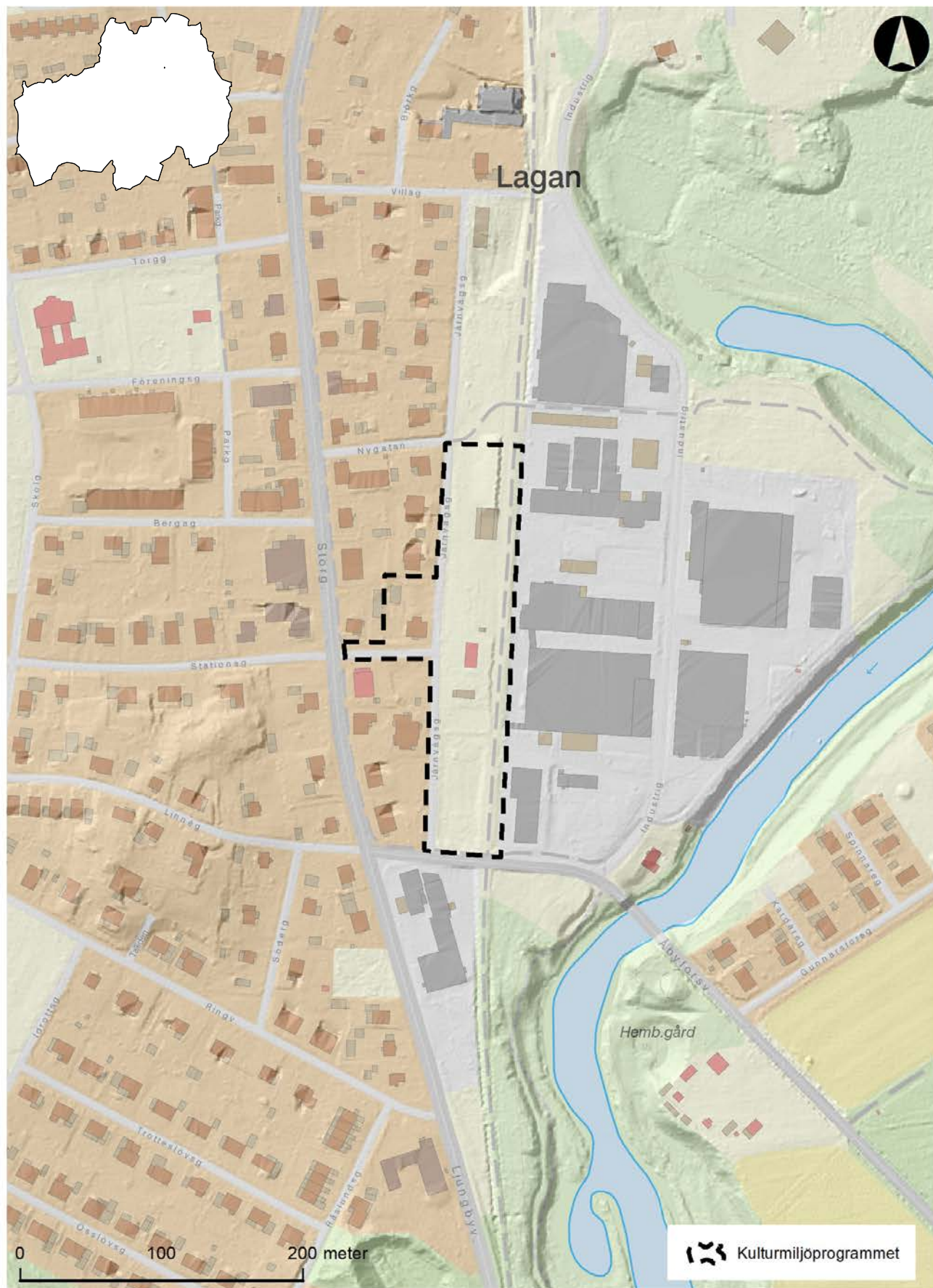
- Ändringar, ombyggnader eller tillbyggnader av byggnaderna inom stationsmiljön undviks. Underhållsåtgärder utförs varsamt så att områdets karaktär och kulturhistoriska värde inte förvanskas.
- Ny tillkommande bebyggelse inom stationsområdet undviks.
- Andra lämningar från järnvägsverksamheten bevaras, så som perronger, lyktstolpar, banvall etc.
- Den ursprungliga trädraden med uppvuxna lindträd bevaras och eventuell återplantering ska ske med samma art.

LAGSKYDD

Flera byggnader inom området omfattas av skydds- och varsamhetsbestämmelser samt rivningsförbud i gällande detaljplan.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

14. LAGANS TEXTILFABRIKER

Lagans textilfabriker utgör en ovanligt välbevarad helhetsmiljö som visar en av de för kommunen största industriverksamheterna under 1900-talet. Den välbevarade industribebyggelsen avspeglar på ett tydligt sätt 1900-talets olika ideal inom industriarkitekturen. Åbyfors småskaliga bebyggelse med bostäder och fd. butikslokal vittnar om fabriken roll i samhället och tillsammans med resterna av torvutvinningen ger området en övergripande förståelse av både industriproduktionen och livet utanför fabriksväggarna under 1900-talets första halva.

LAGANS TEXTILFABRIKER

Lagans textilfabriker, eller Smålands Yllefabriker, har sedan det tidiga 1900-talet legat strax utanför samhället Lagan, där Skålån rinner ut i Lagaån. Det kraftverk och den damm som byggdes i Skålån 1904 har utgjort den resursmässiga grunden till varför fabriksbyggnaderna ligger där de gör.

En satsning på att producera krut resulterade 1908 i att fabriksbyggnader uppfördes på platsen, men 1914 köps fabriken upp av Axel Leonard Tidstrand som inrymde ett spinneri på platsen, vilket blir startskottet för textilindustrin i Lagan. Produktionen utvecklas och under 1920-talet finns även väveri och produktion av vadd på fabriken. Industrin fortsätter att växa under 1930- och 40-talet, och 1952 har fabriken kring 300 anställda. Under varumärket Lagans var fabriken en av landets största producenter av täcken, madrasser och vadd. I Åbyfors invid Lagan växer ett brukssamhälle i miniatyr fram, med bostäder, butik och den numera rivna Åbyforsbaren som inrymde bostäder och matservering för fabriken och dess personal.

Fabriken var i princip helt självförsörjande när det gäller energi för industriproduktionen tack vare det egna kraftverket och den egna torvmossen öster om Åbyfors. Företaget kunde till och med sälja en del av den energi som producerades nattetid. Torven utvanns ur mossen och transporterades via ett industrispår på vagnar direkt till fabriken. Idag finns en stor torvgrav kvar vid mossen, och spårets sträckning är tydligt i landskapet med

många bevarade lämningar. En stor torvmaskin står lämnad invid torvgraven som ett monument över den tidigare energikällans värde.

Stram industriarkitektur från det tidiga 1900-talet.

Fabrikernas fasader mot Skålån är präglad av expansionen under 1930-50-talet då verksamheten expanderat.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Lagens textilfabriker utgör en ovanligt välbevarad helhetsmiljö som visar en av de för kommunen största industriverksamheterna under 1900-talet, onekligen den största inom textilindustrin. Den välbevarade industribebyggelsen avspeglar på ett tydligt sätt 1900-talets olika ideal inom industriarkitekturen. Åbyfors småskaliga bebyggelse med bostäder och fd. butikslokal vittnar om fabriken roll i samhället och tillsammans med resterna av industrispåren till torvmossen och resterna av torvutvinningen ger det en övergripande förståelse av både industriproduktionen och livet utanför fabriksväggarna under 1900-talets första halva.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Den sammanhållna produktionsmiljön med flera fabriksbyggnader och byggnadsdelar, med karaktäristiska fasader i rött tegel eller ljus puts, från olika delar av det tidiga 1900-talet uppförda i tidstypisk industriarkitektur samt tjänstemanna/disponentbostad.
- Kraftstationen och dammen i anslutning till fabriken och Skålån.
- Åbyfors bostadsbebyggelse och struktur kopplat till fabriken.
- Industrispårens sträckning till torvmossen med lämningar i form av torvmaskin, räls och slipers.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Fabriksbyggnaderna och tillhörande byggnader som disponent/tjänstemannabostad, kraftverksbyggnad bevaras.
- Ombyggnad och andra ändringar av industribebyggelsen ska utföras så att bebyggelsens karaktärsdrag av 1900-talets textilindustri inte förvanskas.
- Ny bebyggelse inom industriområdet gestaltas med stor hänsyn till den befintliga bebyggelsens karaktär och värden avseende placering, skala och utformning.
- Sträckan längs det tidigare industrispåret till torvmossen hålls obebyggd och lämningar som räls, slipers eller relaterat till torvbrytningen bevaras.

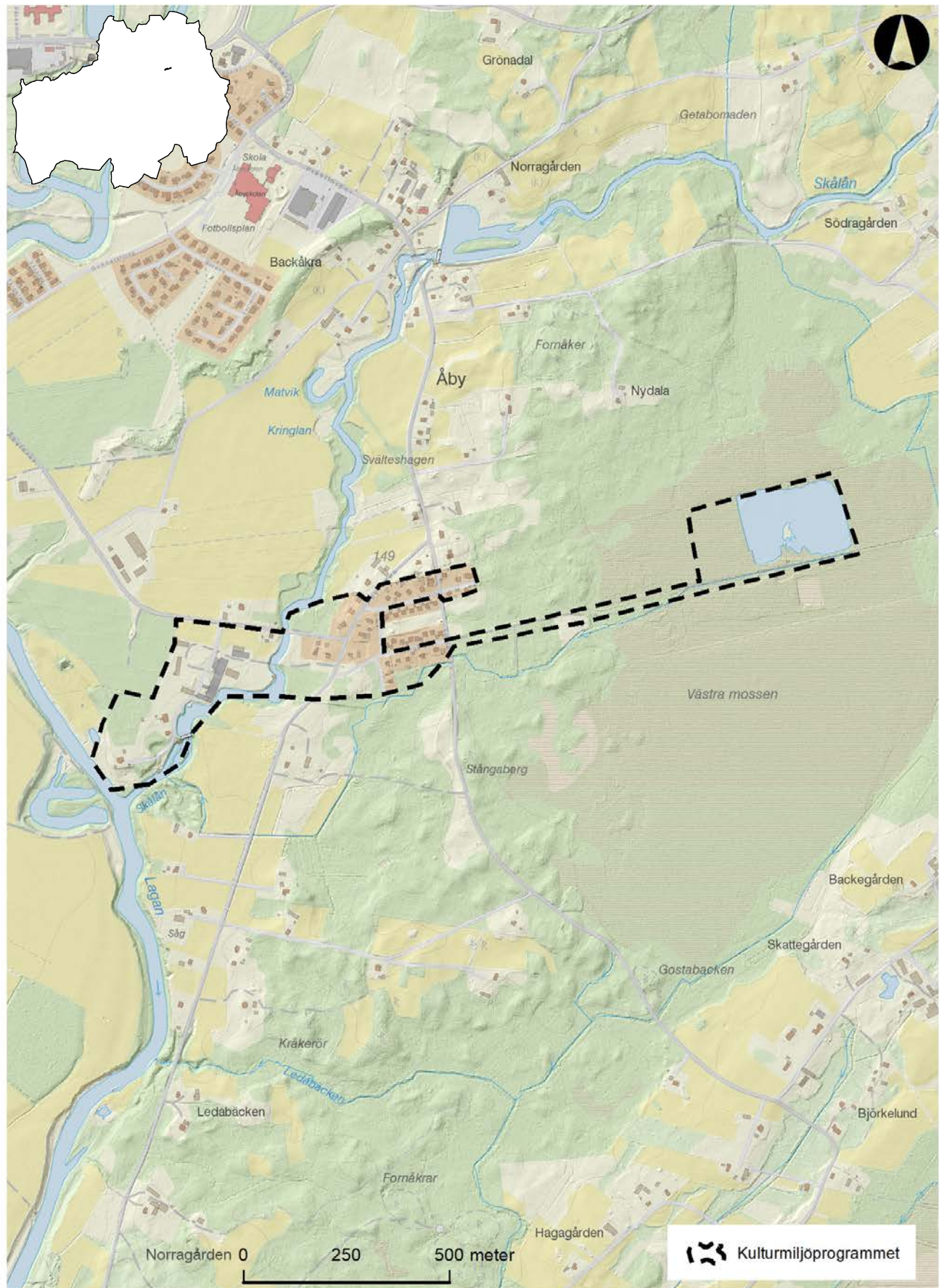
LAGSKYDD

Området omfattas ej av några ytterligare lagskydd.

Kvarlämnad torvmaskin invid torvgraven på mossen.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

15. TROTTESLÖV ÖSSLÖV - FALLNAVEKA

Trotteslöv-Össlöv-Fallnaveka är ett tydligt exempel på en rik fornlämningsmiljö representativ för Lagadalen. De visuella sambanden mellan vägen och gravfälten ger en indikation på kommunikationsstråkets långa kontinuitet och områdets bosättningshistoria. Inom området finns länets största skeppssättning, storhögar, en runsten från 1000-talet och gravfält från bronsålder och stenålder.

TROTTESLÖV – ÖSSLÖV - FALLNAVEKA

Byarna Trotteslöv och Össlöv är belägna väster om Lagaån medan byn Fallnaveka ligger på den östra sidan. Utöver Lagaån kännetecknas området av andra kommunikationsstråksom löper genom Lagadalen, såsom gamla riksettan, den numera nedlagda Skåne-Smålands Järnväg (SSJ) och E4:an. Tillsammans med kommunikationsstråken har också de bördiga jordbruksmarkerna varit en förutsättning för områdets långa bosättningskontinuitet.

Området är fornlämningsrikt, här finns både enstaka gravar och 12 gravfält. I Össlöv finns länets största skeppssättning och i Trotteslöv finns en runsten som tros har ristats på 1000-talet. Gravfälten är belägna på åssträckningar i odlingslandskapet. De många gravarna och gravfält från bronsålder och stenålder vittnar om att området var välbefolkat tidigt. Bronsåldershögen Kitakull tillhör länets större storhögar. Byarnas placering invid gravfälten tyder på att de etablerades under äldre eller senast yngre järnålder. Gravfälten är placerade väl synliga från vägen.

Bebyggelsestrukturen i de tre byarna skiljer sig åt. Össlöv och Trotteslöv var tidigare klungbyar medan Fallnaveka bestod av fyra utspridda hemman längs landsvägen. Samtliga byar genomgick storskifte och laga skifte under slutet av 1700-talet och 1800-talets mitt. Trotteslöv fick då en mer spridd karaktär men med en fortsatt tät bykärna. Den tätbebyggda bykärnan i Össlöv bevarades också då endast två gårdar flyttades. Fall-

navekas bebyggelsestruktur förblev spridd. Trots dessa förändringar är bytomterna fortsatt synliga i landskapet, med tydlig koppling och närhet till gravfälten.

Bebyggelsen i området har en genomgående agrar karaktär och har tillkommit efter de stora skiftena och är uppförd under 1800-talets sista år och framåt. Då området fortfarande är en utpräglad jordbruksmiljö har bebyggelsen fortsatt att förändras och anpassats efter jordbrukets behov.

Den övergripande bebyggelsekaraktären är fortfarande präglad av det förra sekelskiftets struktur och uttryck.

Skeppssättning i Össlöv.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Trotteslöv-Össlöv-Fallnaveka är ett tydligt exempel på en rik fornlämningsmiljö representativ för Lagadalen. De visuella sambanden mellan vägen och gravfälten ger en indikation på vägstrukturens långa kontinuitet och områdets bosättningshistoria. Inom området finns länets största skeppssättning, storhögar, en runsten från 1000-talet och gravfält från bronsålder och stenålder. Ett flertal gravar vittnar om att området varit plats för viktigare maktskikt. Området utgör ett läsbart exempel på en odlingsbygd där bebyggelsestrukturen grundades redan under äldre järnålder, och som sedan kom att präglas av de stora skiftesreformerna under 1700- och 1800-talen.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Fornlämningarnas placering invid Lagadalens kommunikationsstråk i relation till det rika odlingslandskapet visar på förutsättningarna för den långa bosättningskontinuiteten i området.
- De visuella sambanden mellan äldre vägsträckning, bymiljöer och förhistoriska gravar i det öppna jordbrukslandskapet.
- Höggravfälten på höjdsträckningar i odlingslandskapet, rumsligt kopplade till byarna, bronsålderhögen Kittakull, skeppssättningen i Össlöv och runstenen i Trotteslöv.
- Trotteslövs och Össlövs klungbykaraktär och Fallnavekas spridda gårdsstruktur. Skiftesstrukturen påvisar ägouppe delning med lång tradition.
- Den agrara karaktären med traditionell gårdskaraktär med mangårdsbyggnad och ekonomibygnader.
- Det storskaliga odlingslandskapet.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Ny bebyggelse eller andra anläggningar i direkt anslutning till gravfälten, eller som stör de visuella sambanden mellan vägen, fornlämningsmiljöerna och bystrukturen undviks.
- Nyttillkommande bebyggelse bör endast ske i anslutning till etablerade gårds- och bystrukturer och anpassas till områdets karaktär av agrar miljö avseende skala, placering och utformning.
- Fornlämningarnas pedagogiska värden förutsätter skötsel så att anläggningarna blir visuellt tillgängliga samt att den synliga relationen mellan bebyggelsen och fornlämningarna stärks.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.

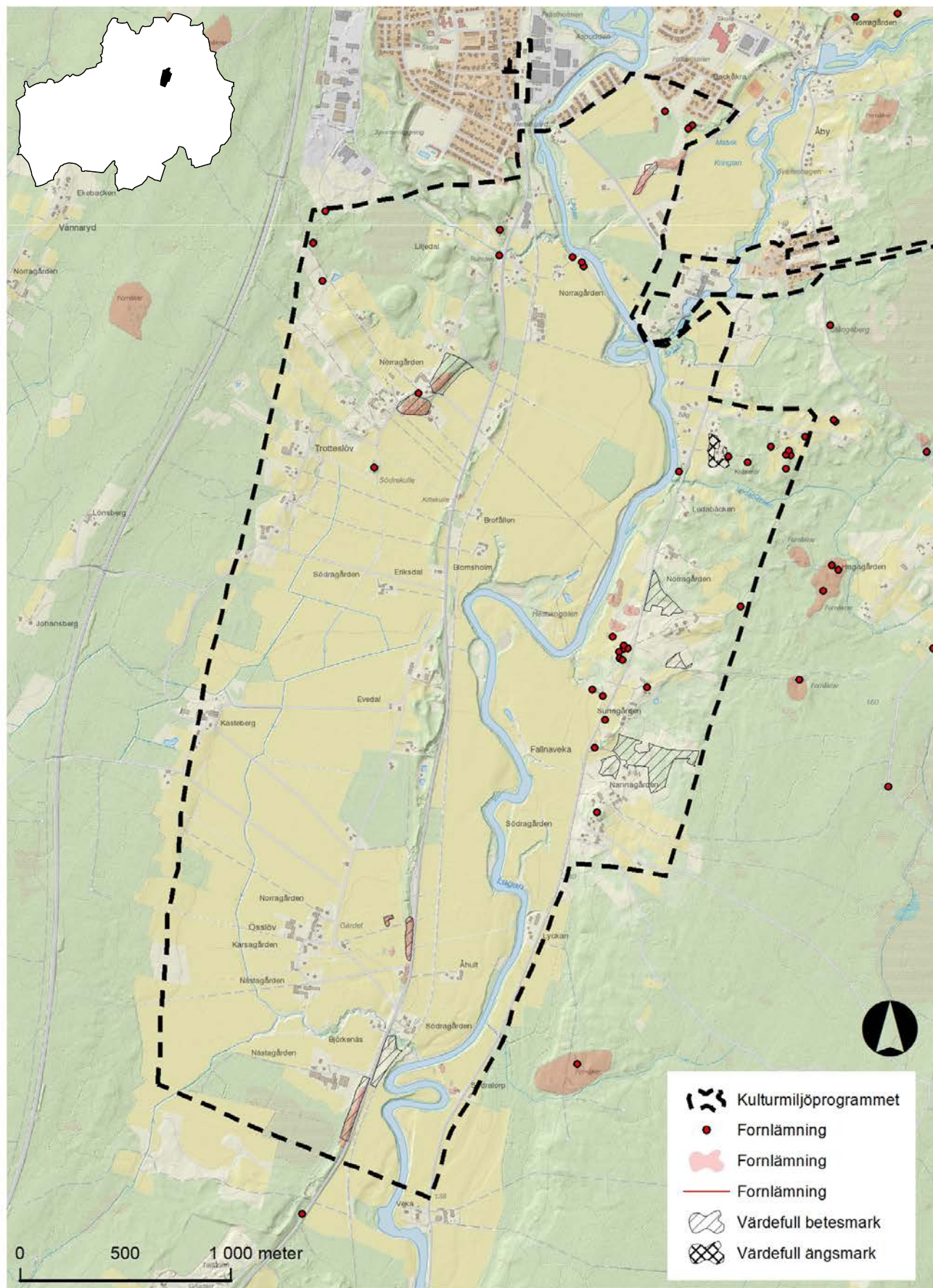
LAGSKYDD

Hela miljön utgör riksintresse för kulturmiljövården, Trotteslöv-Össlöv-Fallnaveka[G8]. Riksintressen ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada områdets karaktär och kulturhistoriska läsbarhet. Bestämmelserna aktiveras vid ändrad markanvändning vid vissa beslut eller tillståndsprövningar enligt bl.a. plan- och bygglagen och miljöbalken.

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnings får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

16. ÖXNALT

Öxnalt är beläget strax norr om Lidhult, i nordvästra delen av kommunen. Området ligger i ett lätt kuperat odlingslandskap, med merparten av områdets välbevarade äldre bybebyggelse placerad längs en åssträckning som löper parallellt med landsvägen tvärs genom området.

ÖXNALT

Byns historia sträcker sig åtminstone tillbaka till 1500-talet, och området är relativt gles på fornlämningar. Områdets karaktär präglas idag av de relativt få förändringar som gjordes av byns bebyggelsestruktur i samband med laga skifte som skedde 1870-71. Endast tre gårdar flyttades ut från det äldre byläget, medan fem gårdar behöll sin äldre lokalisering. Två gårdar flyttades ut på ömse sidor om den befintliga byn, medan en gård flyttades till andra sidan landsvägen. Idag har området fortfarande en tydlig bykaraktär med de äldre gårdarnas bebyggelse uppradade på åssträckningen norr om landsvägen medan det stenröjda odlingslandskapet breder ut sig på motsatt sida landsvägen, där en av de utskiftade gårdarna tillsammans med en del nyare bebyggelse är placerad i en lägre svacka i området. Ågogränserna i området markeras av kraftfulla stengårdsgårdar.

Under 1700- och 1800-talet utgjorde smidet en viktig biinkomst för bönderna i byn. Och varje gård hade en egen smedja där liar och andra jordbruksredskap smiddes. Idag finns ett fåtal smedjor kvar i mer eller mindre ombyggd form på några av gårdarna, vilket tillsammans med den sammanhållna by bebyggelsen där samtliga mangårdsbyggnader norr om landsvägen består av par- och dubbelkammarsstugor med en och en halv eller två våningar. En del mangårdsbyggnader har byggts om och delvis förvanskats, men karaktären är fortfarande bevarad då samtliga äldre byggnader har kvar sin ursprungliga planform och skala. Stor del

av byns ekonomibygnader är också bevarade, vilket tydliggör områdets historia som agrar miljö. Så väl mangårdsbyggnader som ekonomibygnader är målade i röd slamfärg, vilket stärker områdets sammanhållna karaktär. På flera av gårdarna har bostadshuset också försetts med en glasveranda med lövsågeridetaljer.

Gårdsbebyggelse kring det utskiftade gårdsläget söder om landsvägen.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Området uppvisar en ovanligt tydlig bild av hur det laga skiftet under 1800-talets andra halva förändrade landsbygden över hela Sverige, vilket i Öxnalt är tydligt läsbart då den äldre bykärnan är bevarad i ett äldre läge, och de utflyttade gårdarna är utskiftade åt väster, öster och söder. Öxnalt är ovanligt i det avseende att så stor del av byns gårdar ligger kvar i sitt ursprungliga läge, vilket visar på hur bebyggelsestrukturen såg ut före de stora skiftena inom jordbruket.

De stora, och i flera fall välbevarade, mangårdsbyggnaderna på landsvägens norra sida, i en och en halv eller två våningar, vittnar om att bygden hade tillgång till mycket skog vilket också skiljer ut området från stora delar av kommunens västra delar. De välbevarade byggnaderna har ett stort kulturhistoriskt värde både som enskilda objekt, då de representerar en för södra Småland karaktäristisk byggnadstyp från 1800-talets andra hälft, och som sammanhållen miljö med en tydligt platspecifikt prägel. Även de smedjor som fortfarande är bevarade har ett stort värde då de förstärker byns speciella karaktär. De utskiftade gårdslägena i öster, väster och söder utgör viktiga delar i förståelsen av det agrara landskapets förändringar under 1800-talet med mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader som placerats på nya platser i det tidigare odlingslandskapet.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Den sammanhållna bymiljön norr om landsvägen, belägen längs åssträckningen med bevarade mangårdsbyggnader i form av parstugor eller dubbelkammarstugor i två våningsplan, med bevarade äldre ekonomibyggnader och smedjor. Området har en sammanhållen karaktär med både bostads- och ekonomibyggnader målade med röd slamfärg i en för regionen typisk byggnadstradition.
- De utskiftade gårdarna i nya lägen i landskapet, med mangårdsbyggnad och ekonomibyggnader.
- Områdets många välbyggda stengårdsgårdar som markerar ägogränser i landskapet.
- Det öppna jordbrukslandskapet.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Den sammanhållna bymiljön är känslig för nytillskott. Ny bostadsbebyggelse undviks i den äldre bykärnan. Komplementbyggnader på befintliga fastigheter som i skala, karaktär eller placering avviker mot den äldre strukturen bör undvikas.
- Nya ekonomibyggnader för jordbruket placeras och utformas med stor hänsyn till områdets karaktär avseende placering, utformning, fasadkulör och den lokala byggnadstraditionen.
- Äldre mangårdsbyggnader bevaras.
- Ombyggnad och andra ändringar av den äldre bebyggelsen i bymiljön ska utföras så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.
- Kvarvarande smedjor bevaras.
- Ny tillkommande bostadsbebyggelse bör placeras skilt från den äldre bykärnan, och inte ta den öppna jordbruksmarken i anspråk.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.

LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnings får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

Öxnalts äldre bymiljö bedöms utgöra en särskilt värdefull bebyggelsemiljö enligt 8 kap 13§ PBL. Bebyggelsen omfattas av allmänt förvanskingsförbud enligt PBL, och kommunen har möjlighet att ange särskilda planbestämmelser inom ramen för en detaljplan eller områdesbestämmelser.

17. VRET

Vret utgör ett tydligt exempel på den befolkningsökning som skedde på landsbygden runt om i Sverige med kulmen under förra sekelskiftet med många hemmansklyvningar som gett byn en utspridd och uppdelad karaktär. Områdets många odlingsrösen och stenmurar tillsammans med den totalröjda odlingsmarken vittnar om lång kontinuitet i jordbruket tillsammans med områdets fornlämningar.

VRET

Strax söder om Bolmen ligger Vret, en bymiljö med flera fornlämningar från järnåldern, vilket omfattar ett gravfält med tre rösen, fyra järnåldersgravar och ett trettiotal resta stenar.

Fornlämningsområdet delundersöktes i samband med restaureringar av stormskadade fornlämningar 2006. Gravfältet var troligen begravningsplats för befolkningen i en närbelägen by eller gård under järnåldern, och ligger vid kanten av Rydsmosse i områdets södra del. Under järnålder var området kring gravfältet åkermark. Spår av detta är bland annat glest liggande röjningsrösen vilka förekommer rikligt inom området, där närmare 300 sådana rösen finns. Järnåldersdösarna består av 2-3 hällar som är resta i vinkel mot varandra, Byn Vret har åtminstone ett medeltida ursprung, och omnämns i skriftliga källor först år 1538. Byn bestod då av två gårdar, Östergård och Västergård. De båda gårdarna genomgick hemmansklyvningar vilket resulterade i att det blev fler gårdar. Laga skifte genomfördes först i Östergård 1848-49 och senare i Västergård 1855-56. Vret var vid sekelskiftet 1900 en av de största byarna i Odensjö socken, då fanns hela 14 brukningsenheter, varav flera torp.

Jordbruk och skogsbruk var den primära försörjningen i byarna. Både västra och östra Vret har ett småskaligt odlingslandskap med välröjda åkermarker. Odlingsstenar är upplagd som stenmurar eller som odlingsrösen. Mellan åkerskiftena ligger ängspartier som idag utnytt-

jas som betesmarker.

Gårdsbebyggelsen har en spridd karaktär där bebyggelsen ligger mer samlad i den västra delen och mer utspritt i den östra delen. Några byggnader är uppförda under mitten av 1800-talet och flera av mangårdsbyggnaderna är välbevarade parstugor i två våningar från mitten av 1800-talet. Flera mangårdsbyggnader kring Östergården har välbevarade glasverandor med lövsågeridetalljer.

Landsvägen passerar över gårdsplanen på Odensjö-Vret 1:4.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Vret utgör ett tydligt exempel på den befolkningsökning som skedde på landsbygden runt om i Sverige med kulmen under förra sekelskiftet. I Vret har detta tagit sig uttryck i de många hemmansklyvningar som gett byn en utspridd och uppdelad karaktär med utgångspunkt i de två ursprungliga gårdarnas lägen.

Området har en stor mängd odlingsrösen och stenmurar som i relation till den totalröjda odlingsmarken vittnar om lång kontinuitet i jordbruket tillsammans med områdets fornlämningar.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Järnåldersgravfält, dösar och resta stenar påvisar områdets fornlämningsrika miljö och långa bosättningskontinuitet.
- Den spridda gårdsstrukturen med flera bevarade mangårdsbyggnader i form av parstugor eller dubbelkammarstugor i två våningar, från tiden för laga skifte. Många ekonomibygnader är bevarade och sammantaget har bebyggelsen en tydlig agrar karaktär med traditionella byggnadstyper och majoriteten av bebyggelsen är målad med röd slamfärg.
- Stenmurar och odlingsrösen bestående av odlingsstenar från åkermarker.
- Ett stort antal röjningsrösen inom ett relativt litet område visar spår efter åkermarken under järnålder.
- Det kvarvarande öppna odlingslandskapet.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

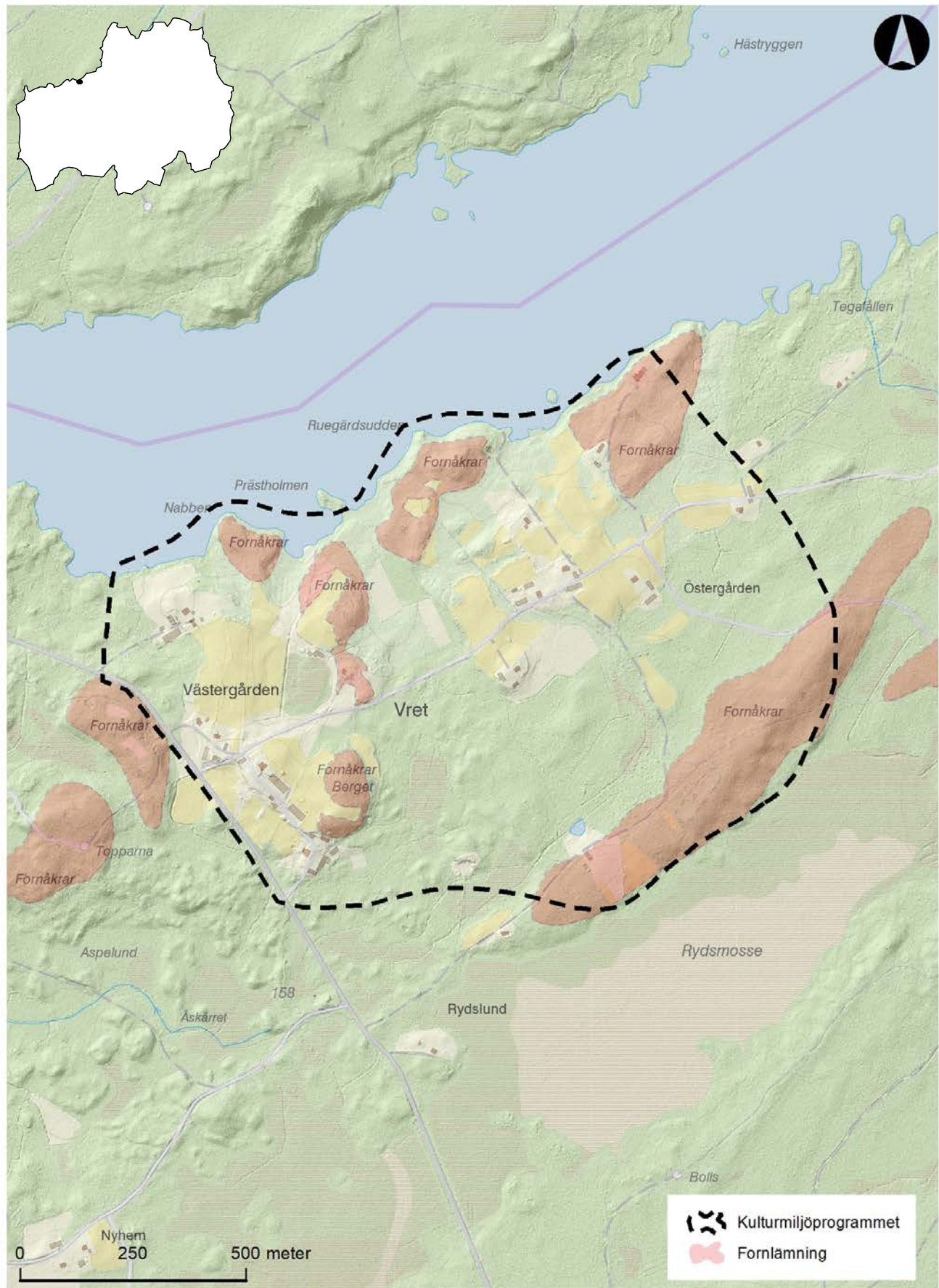
- Ny bebyggelse eller andra anläggningar i direkt anslutning till gravfältet undviks.
- Ny tillkommande bebyggelse bör endast ske i anslutning till etablerade gårdsstrukturer och placeras med stor hänsyn till den äldre bebyggelsestrukturen och anpassas till den befintliga bebyggelsen avseende skala, placering, utformning och fasadkulörer.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.

LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

18. TJUST

Tjust bymiljö är, med sina fornminnesmiljöer, sin glesa bebyggelsestruktur och sitt odlingslandskap, en välbevarad kulturmiljö med mycket lång kontinuitet. Den långa bosättningshistorien omvitnas av rika fornlämningsmiljöer från bronsåldern fram till vikingatid i form av rösen, stensättningar och yngre järnåldershögar.

TJUST

Tjust by ligger på de sydligaste delarna av Bolmsö. Landformen påminner om hörnet av en säck vilket kan ha givit området sitt namn. Odlingslandskapet har en relativt öppen och flack karaktär, avbruten av dungar med lövvegetation. I de östra delarna stiger en moränrygg mot norr och löper längs sjön Bolmens strand. Från denna har man en visuell kontakt med sjöns södra delar.

Fram till stormen Gudrun 2005 var denna åsbildning beskogad under ca 100 år men bestod tidigare av omfattande ljunghedar. På dessa uppfördes under förhistorisk tid gravmonument som kunde uppfattas vida omkring. Fornlämningar från brons- och järnåldern, bland annat i form av rösen och gravhögar, vittnar om en lång bosättnings- och odlingshistoria och ger tillsammans med bebyggelsestrukturen en sammansatt bild av västra Smålands bebyggelsehistoria. Miljön anses så representativ att den utgör riksintresse för kulturmiljövården.

Rika fornlämningsmiljöer, ortnamnsformer och resultatet av arkeologiska undersökningar genom åren har placerat Bolmsö som en av de centrala punkterna i västra Smålands förhistoria. Ett maktcentrum i det forna folklandet Finnveden. Under medeltid förefaller Bolmsös centrala roll ha falnat men några mindre godsbyggnader kan ha utgjort rester av tidigare maktstrukturer. I Tjust kom detta till uttryck i att här fanns en egendom tillhörig biskopssätet. Tjust utgjorde en stor by med Bolmsömått mätt, men liten i förhållande till andra centralbygder. I 1500-talets jordeböcker upptas fyra hemman, samtliga

ägda av biskopen i Växjö. Byn nämns första gången redan 1178, och låg då under biskopen i Linköping. På 1400-talet var Tjust huvudgård för Måns Laurenssohn som kan ha varit i biskopens tjänst. En av gårdarna i Tjust heter Bosagård som i medeltidsvokabulär betydde just förvaltningsgård i ett större godscomplex. Det är en rimlig gissning att just denna gård utgjort biskopens huvudgård.

På äldre kartor framträder byn med samma glesa struktur, och med gårdarna på samma tomter, som idag. Denna sammansättning var vanlig i västra Småland. Här framgår också hur gårdarnas lokalisering matchade markanvändningen i det att bebyggelsen låg på gränsen mellan utmarken (betesmarken) och inägorna (åker- och äng). De senare motsvarade i stort sett dagens öppna odlingslandskap.

Dubbelkammarstuga på den ursprungliga tomten till Bosagården, Tjust 3:2.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Tjust bymiljö är, med sina fornminnesmiljöer, sin glesa bebyggelsestruktur och sitt odlingslandskap, en välbevarad kulturmiljö med mycket lång kontinuitet. Den långa bosättningshistorien omvitnas av rika fornlämningsmiljöer från bronsåldern fram till vikingatid i form av rösen, stensättningar och yngre järnåldershögar lokaliserade på en moränhöjd. Med undantag av några hemmansklyvningar ligger gårdarna sannolikt på i stort sett samma platser sedan medeltid och landskapets öppna arealer motsvarar de under åtskilliga århundraden hävdade inägorna. Gårdsbebyggelsen har en varierande utformning och har tillkommit vid olika tider. Några gårdar har mangårdsbyggnader från andra hälften av 1800-talet i form av dubbelkammargårdar i en och en halv våning medan andra tillkommit under 1900-talet.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Den spridda, agrara, gårdsbebyggelsen med rötter i medeltiden och tidigare.
- Äldre agrara ekonomi- och mangårdsbyggnader från 1800-talet, som parstugorna vid Bosagården och Kärragården.
- Det öppna odlingslandskapet.
- Fornlämningsmiljöerna med bronsåldersrösen, äldre och yngre järnåldersgravfält samt röjningsröseområden.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Gårdarnas agrara karaktär bevaras vilket innebär att äldre mangårdsbyggnader bevaras och de äldre stildragen respekteras i samband med ombyggnader och renoveringar. Ekonomibygnaderna, oavsett om dessa är från 1900-talet eller tidigare är viktiga för gårdarnas agrara identitet.
- Ny bebyggelse bör placeras så att den äldre, glesa bebyggelsestrukturen respekteras. Större sammanhängande anläggningar, som exempelvis fritidshusområden, bör undvikas.
- Fornlämningarnas pedagogiska värden förutsätter att anläggningarna vårdas.
- Bebyggelse eller andra anläggningar som stör de visuella sambanden mellan den traditionella gårdsbebyggelsen och fornlämningsmiljöerna bör undvikas.

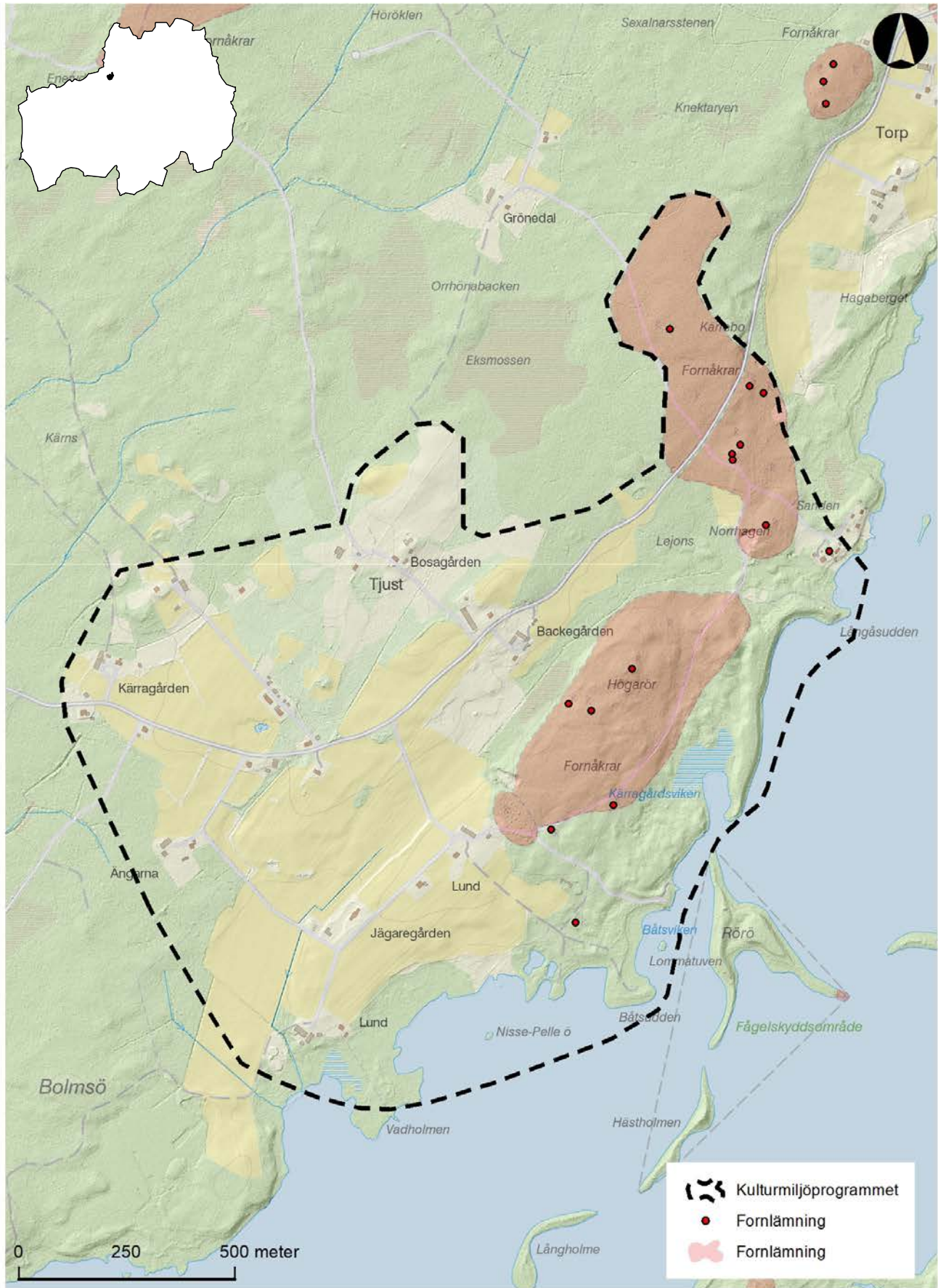
LAGSKYDD

Hela miljön utgör riksintresse för kulturmiljövården, Tjust [G9]. Riksintressen ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada områdets karaktär och kulturhistoriska läsbarhet. Bestämmelserna aktiveras vid ändrad markanvändning vid vissa beslut eller tillståndsprövningar enligt bl.a. plan- och bygglagen och miljöbalken.

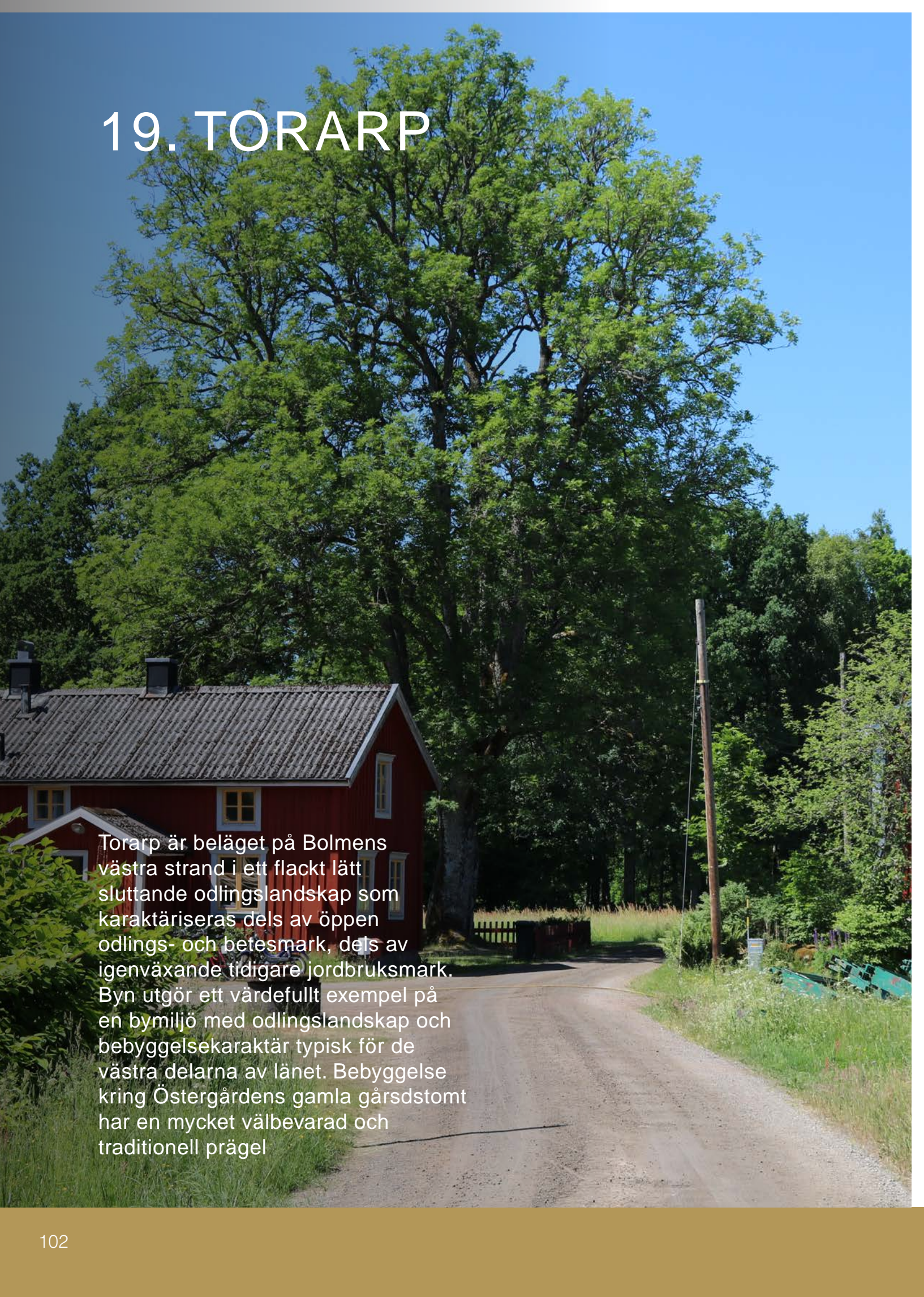
Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnings får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

19. TORARP

Torarp är beläget på Bolmens västra strand i ett flackt lätt sluttande odlingslandskap som karaktäriseras dels av öppen odlings- och betesmark, dels av igenväxande tidigare jordbruksmark. Byn utgör ett värdefullt exempel på en bymiljö med odlingslandskap och bebyggelsekaraktär typisk för de västra delarna av länet. Bebyggelse kring Östergårdens gamla gårdsstomt har en mycket välbevarad och traditionell prägel

TORARP

Torarp är beläget på Bolmens västra strand i ett flackt lätt sluttande odlingslandskap som karaktäriseras dels av öppen odlings- och betesmark, dels av igenväxande tidigare jordbruksmark.

Jordbruksmarkerna är sammansatta av uppsplittrad åkermark, med delvis uppodlade mossmarker, och insprängd betesmark, som under historisk tid utgjort ängsmarker för höproduktion. Den agrara bebyggelsestrukturen är spridd kring de tre gårdslägena Västergården, Östergården och Mellangården med medeltida ursprung.

Fornlämningar i och omkring området talar emellertid för att det redan under förhistorisk tid har varit agrar verksamhet i området och att en viss bosättning kan ha ägt rum. Antalet fornlämningar är dock få och består av en rest sten och, i söder en treudd (en tresidig stensättning med insvängda sidor) sannolikt uppförd under järnåldern. Av fornlämningarna dominerar emellertid ett större område med övergiven odlingsmark, s.k. fossil åker, med ca 75 röjningsrösen. Området ligger i östra delen av byn på en moränhöjd. Åtminstone delar av detta område kan ha förhistorisk bakgrund. Området med fossil åker är idag helt igenvuxet.

Byn har från början omfattat de tre gårdarna Västergården, Östergården och Mellangården. Torarp delades så småningom upp i ca 10 gårdar. Dessutom tillkom en rad torp, varav några ännu finns kvar.

Vid laga skiftet 1840 skedde en viss utflyttning av gårdar vilket delvis påverkade gårdsnamnens logik. Exempelvis kom en av Västergårdens brukningsenheter att hamna längst öster ut. Generellt sett bibehölls emellertid byns tredelade karaktär. Gårdarna kring Östergården flyttades inte, utan ligger kvar på den gamla gårdstomten. Bebyggelsen kring just Östergården har en ålderdomlig karaktär, där en förlängda dubbelkammarstugan från 1840-talet på fastigheten Torarp 4:5 och mangårdsbyggnaden på fastigheten Torarp 2:14 bildar tillsammans ett de båda gårdarnas ekonomibyggnader och vårdträd utgör kärnan. De två övriga gårdarna invid Östergårdens gårdstomt, Torarp 2:25 och 2:26 har även de en för området typisk karaktär av det tidiga 1800-talets byggnadsskick i västra Kronoberg. Områdets övriga agrara bebyggelse har en något senare prägel, och karaktäriseras av det förra sekelskiftets jordbruksbebyggelse.

Den säregna mangårdsbyggnaden, uppförd på 1840-talet, på Torarp 4:5, Östergårdens gamla bytomt.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Torarp utgör ett värdefullt exempel på en bymiljö med odlingslandskap och bebyggelsekaraktär typisk för de västra delarna av länet. Bebyggelse kring Östergårdens gamla gårdstomt har en mycket välbevarad och traditionell prägel. Tre av de fyra mangårdsbyggnaderna är parstugor i en eller två våningar, samtliga målade med röd slamfärg och med många äldre byggnadsdetaljer bevarade. Den förlängda dubbelkammarslugan på en hög stensockel är mycket välbevarad och är med sin speciella planform mycket ovanlig och har ett stort kulturhistoriskt värde.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Den tredelade gårdsstrukturen som följer av områdets äldre struktur med öppnen jordbruksmark som avgränsar de tre olika delarna av byn.
- Den ålderdomliga och mycket välbevarade agrara bebyggelsen kring Östergården har ett särskilt högt kulturhistoriskt värde, där de fyra äldre mangårdsbyggnaderna alla är välbevarade och starkt karaktärs- skapande tillsammans med tillhörande ekonomibyggnader.

Vällagda stenmurar längs vägen som leder genom området.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Gårdarnas agrara karaktär bevaras.
- Ny bostadsbebyggelse undviks i på den öppna jordbruksmarken mellan Östergården, Västergården och Södergårdens bebyggelsestrukturer.
- Eventuellt ny tillkommande bostadsbebyggelse placeras i områdets södra delar som är ianspråktagna för fritidshusbebyggelse.
- Ny bostadsbebyggelse undviks kring Östergårdens gamla bytomt.
- Ombyggnad och andra ändringar av de äldre byggnaderna i bymiljön ska utföras så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.
- Nya ekonomibyggnader för jordbruket placeras och utformas med stor hänsyn till områdets karaktär avseende placering, utformning, fasadkulör och den lokala byggnadstraditionen.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.

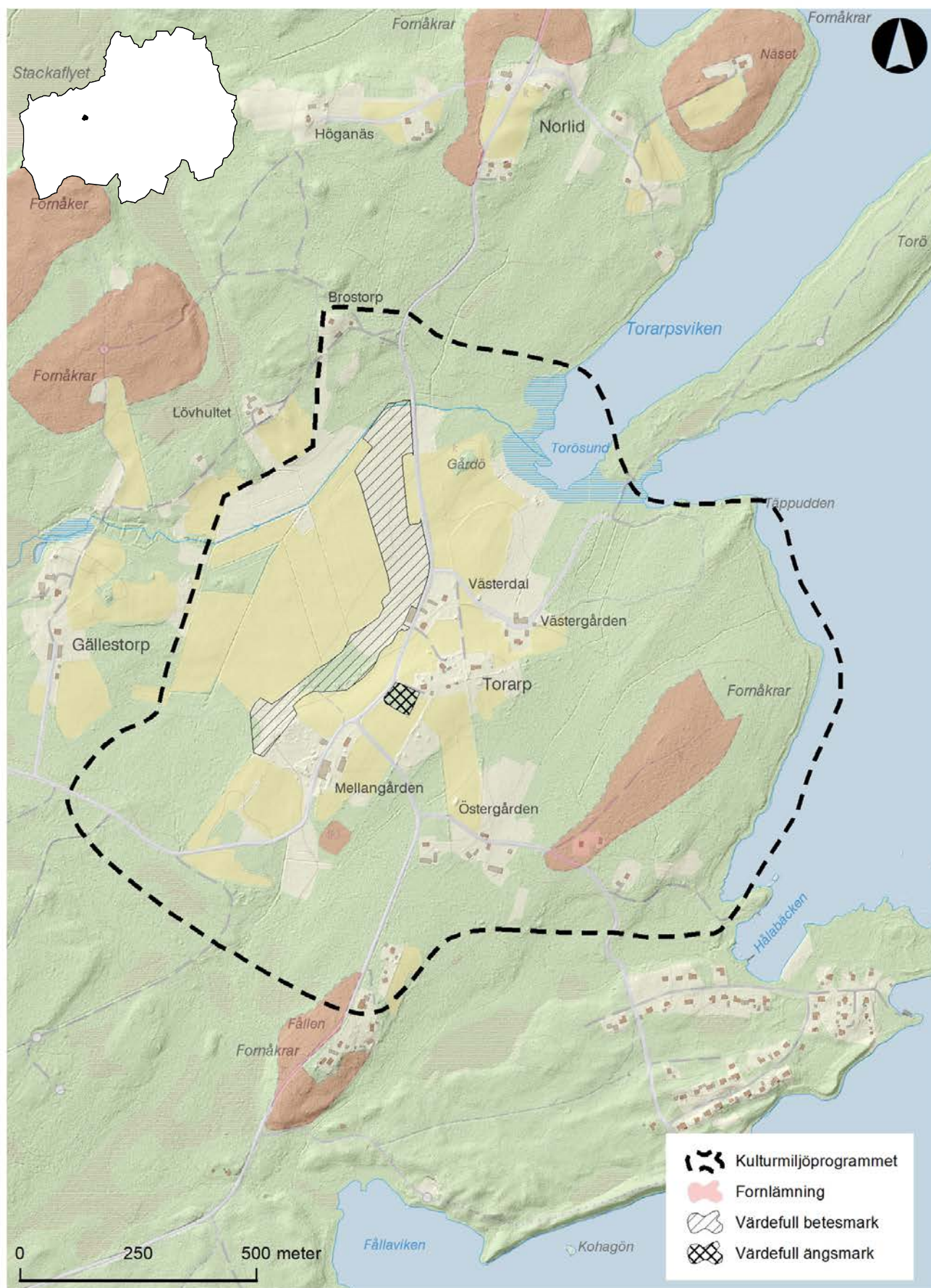
LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

Bebyggelsen kring Östergårdens gamla bytomt bedöms utgöra en särskilt värdefull bebyggelsemiljö enligt 8 kap 13§ PBL. Bebyggelsen omfattas av allmänt förvanskingsförbud enligt PBL, och kommunen har möjlighet att ange särskilda planbestämmelser inom ramen för en detaljplan eller områdesbestämmelser.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

20. RYA-ULARP VÄRSET-DJURARP

Byarna väster om sjön Kösen har en lång landskapstradition och representerar de bygder med förhistorisk bakgrund vars bebyggelseutveckling tydligt låter sig identifieras i namnformer, fornlämningsmiljöer och byggnadskultur. I särskilt hög grad framträder förändringarna under 1800-talet

RYA-ULARP-VÄRSET-DJURARP

Väster om sjön Kösen ligger de fyra byarna Värset, Rya respektive Ularp och Djurarp på några parallellt liggande åshöjder. I väster ligger Värset och Rya, med den självständiga Kärrgården emellan, längs med vägen mellan Skeen och Angelstad. Idag är vägen dragen som en förbifart, men den gamla landsvägen, bland annat kantad av milstenar, löper intill den långa men glesa raden av gårdar längs med det markerade åskränet.

Byarna är sprungna ur förhållandevis små enheter. Värset bestod vid slutet av medeltid av två hemman, Kärrgården av ett, liksom Rya. De österut liggande byarna Ularp respektive Djurarp bestod vid samma tid av tre respektive ett halvt hemman. Redan under 1700-talet hade i praktiken de olika hemmanen kommit att brukas av flera bondefamiljer. När väl laga skiftet genomfördes på 1840-talet bestod antalet delägare av inte mindre än av 19 bönder vilket medförde ett antal hemmansklyvningar och omgestaltningar i form av utflyttningar till nya gårdstomter. Bebyggelses utformning i området är i hög grad präglad av denna process. Åtskilliga mangårdsbyggnader är exempelvis uppförda vid mitten av 1800-talet och decennierna därefter. Flera av gårdarna har kvar traditionella parstugor och dubbellkamarstugor med eller utan senare påbyggda verandor, som i Värset, Ularp och Djurarp. Många byggnader har rik snickarglädje med lövsågade detaljer, speciellt i de två senare byarna. Annan bebyggelseutformning troligen från 1800-talet förekommer också. Den spridda bebyggelsebilden är effekten av laga skiftet och hemmansklyvning-

ar men trots dess påverkan ligger fortfarande ett antal gårdar kvar på samtliga ursprungliga tomtplatser.

Moränhöjderna väster om Kösen har attraherat människor sedan stenåldern. Permanenta bosättningar har troligen funnits sedan bronsåldern och från järnåldern börjar man ana den bebyggelsebild som framträder i historiska källor. Fornlämningarna talar för att det funnits två järnåldersbosättningar, i Värset respektive Rya. Från dessa har två torp etablerats under tidig medeltid eller tidigare, dvs Ularp och Djurarp som under medeltid vuxit fram som självständiga gårds- och byenheter.

Odlingslandskapet bär mellanbygdens karaktär med sammanhängande och välröjda odlingsmarker, men med mellanliggande lövskogspartier och betesmarker. Skiftesgränserna gårdarna emellan löper tvärs höjdryggarna, inte sällan framträdande i form av stenmurar.

Gårdsmiljö på Djurarp 1:4. Foto:

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Byarna väster om sjön Kösen har en lång landskapstradition och representerar de bygder med förhistorisk bakgrund vars bebyggelseutveckling tydligt låter sig identifieras i namnformer, fornlämningsmiljöer och byggnadskultur. I särskilt hög grad framträder förändringarna under 1800-talet

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Bebyggelsens karaktär där särskilt mangårdsbyggnader uttrycker 1800-talets byggnadskultur bland annat i form av parstugor från 1800-talet, speglar jordbruks-samhällets utveckling vid tiden för och strax efter laga skiftet. Parstugor/dubbelkammarsstugor i en och en halv våningar finns bland annat i Vårset Södergård, Djurarp 1:4 och Ularp 2:2. Den senare har en original-prägel utan tillbyggd veranda, medan Djurarp 1:4 är ett exempel på rik snickarglädje, liksom Kärragården 1:4. Vårset Norragården 1:4 har ett bostadhus med salsbyggnadens prägel. Gården ligger till stora delar på Vårsets gamla tomt.
- Gårdsbebyggelsens glesa lokalisering längs med höjdåsar i landskapet utgör ett karaktärsdrag. Här finns också tydliga lokala lokaliseringsprinciper där mangårdsbyggnaden, med ett undantag, alltid ligger med huvudfasaden mot bygatan.
- Odlingslandskapets jordbruksmark på krönet av åsformationerna, stenmurar och betesmarker.
- Fornlämningsmiljöer med två gravfält från järnåldern där särskilt "Rya kullar" med sina 114 högar representerar byarnas kronologiskt djup. Tillsammans med en rad ensamliggande fornlämningar (som exempelvis "Vårse rör") skulle, de idag skogbevuxna, gravfälten vara viktiga för upplevelsen av historien i landskapet om de vore synliga från omgivningen.
- Äldre vägsträckningar med milstenar.
- Gårds- och bynamnen har månghundraåriga traditioner, i en del fall troligen ända ner i medeltid.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

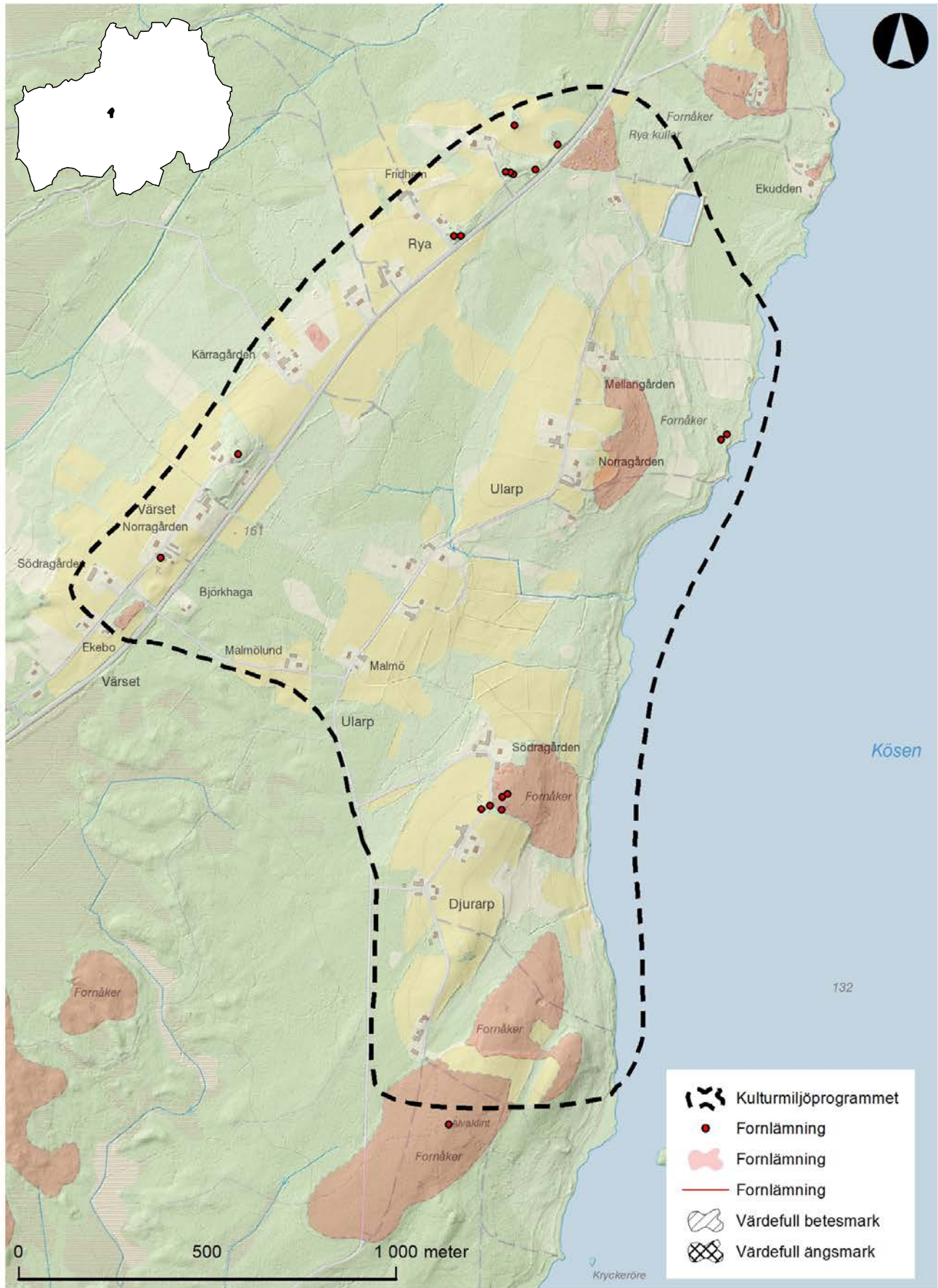
- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar skall utföras varsamt så att originalbebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas. Snickarglädjen och verandorna är ofta tillkomna några årtionden senare men är ett typiskt drag för allmogens byggnadskultur i bygden. Färgsättningen bör följa den rådande, dvs med rödfärgade fasader eller ljusa oljefärger. Ekonomibygnader, även om de tillkommit under 1900-talet är avgörande för bebyggelsens agrara karaktär.
- Ny bebyggelse ska anpassas med särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag och den lokala byggnadstraditionen samt befintlig bebyggels placering i landskapet. Sammanhängande villa- eller fritidshusområden är exempelvis inte lämpliga i odlingslandskapet. Enstaka nytillskott bör helst etableras anslutning till landskapets nord-sydliga höjdstråk.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.
- Fornlämningarna bör så långt som möjligt vara föremål för skötsel och visuellt tillgängliga från omgivande bebyggelse.
- Lokaliseringen bör följa den traditionella anknytningen till landskapets topografi och följa höjdryggarnas höjdriktning.

LAGSKYDD

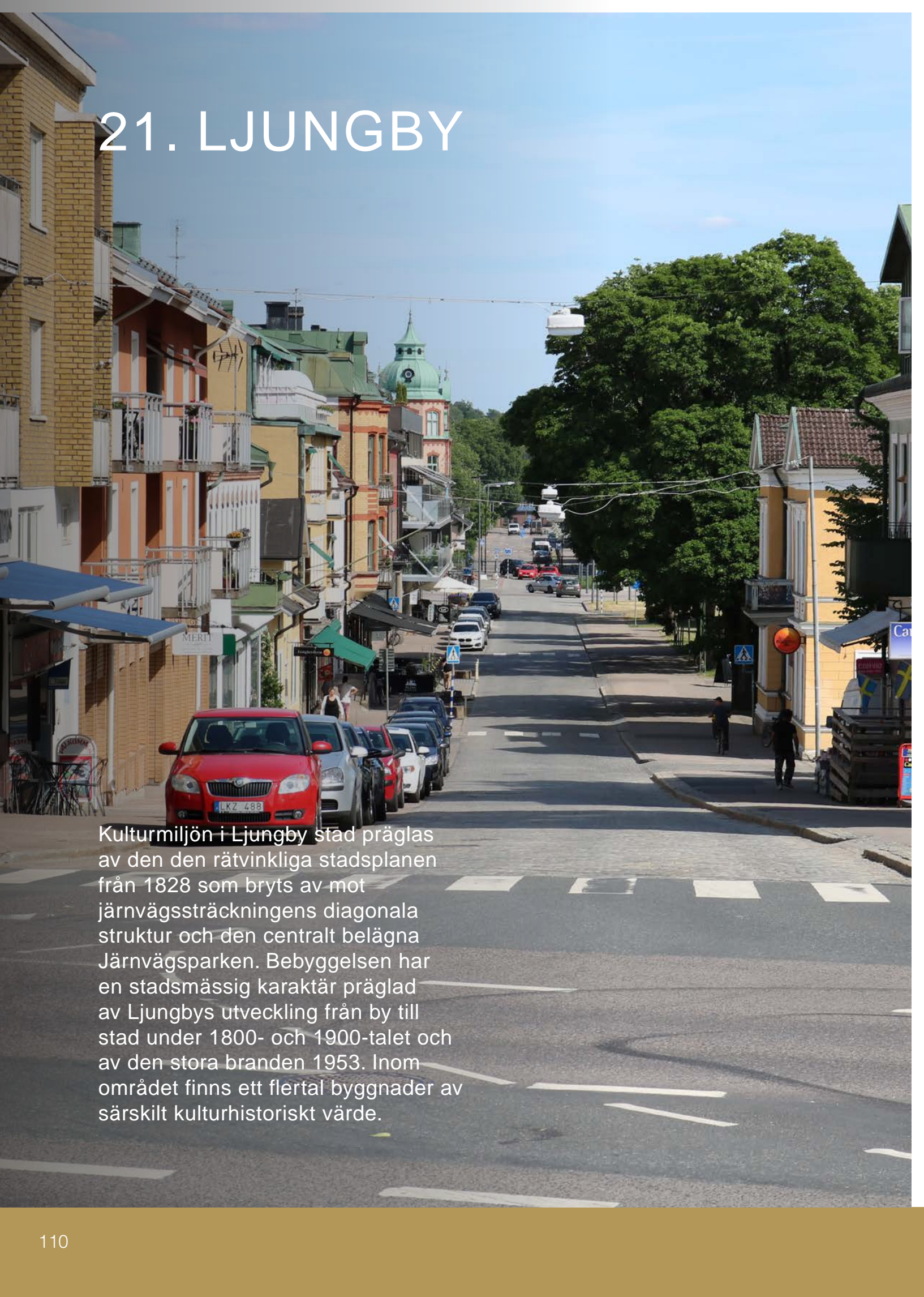
Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

21. LJUNGBY

Kulturmiljön i Ljungby stad präglas av den rätvinkliga stadsplanen från 1828 som bryts av mot järnvägssträckningens diagonala struktur och den centralt belägna Järnvägsparken. Bebyggelsen har en stadsmässig karaktär präglad av Ljungbys utveckling från by till stad under 1800- och 1900-talet och av den stora branden 1953. Inom området finns ett flertal byggnader av särskilt kulturhistoriskt värde.

LJUNGBY

Dagens Ljungby stad bestod fram till 1800-talets början av sju stycken byar. Den ursprungliga Ljungby by bestod av fem gårdar; Gästgivargården, Södregård, Eskilsgård, Klockaregård och Lillegård, samtliga placerade kring nuvarande Gamla Torg, och den gamla kyrkan – fram till 1857 belägen på den nuvarande gamla kyrkogården nordost om området.

Ljungby gavs 1828 köpingsrättigheter mot bakgrund av kyrkbyns centrala läge längs kommunikationsstråken Lagaån och Lagastigen. Byn hade sedan länge haft centrala funktioner som tingsställe, marknadsplats, skjutsstation och gästgiveri. Köpingen växte fram utifrån en rätvinklig stadsplan som sedan kom att skäras av på mitten då järnvägen drogs genom området på 1870- och 1890-talet. Med linjerna KVBJ (Karlshamn - Vislanda - Bolmens Järnväg), en smalspårig järnväg som sträckte sig mellan Halmstad och Karlshamn samt SSJ (Skåne-Smålands Järnväg) blev Ljungby en järnvägsknut. Under 1900-talet andra hälft utkonkurrerades järnvägen av motortrafiken och de båda linjer lades successivt ner. Persontrafiken upphörde på 1960-talet och godstrafiken på 1990-talet.

1953 förstördes flera av Ljungbys karaktärsbyggnader från sekelskiftet 1800/1900 av en omfattande brand. Området kring Stora torget förändrades i och med branden på ett omvälvande sätt med ny modernistisk centrumbebyggelse under 1950- och 60-talet. Stora torget utgör idag ett viktigt stadsrum i Ljungby inramat av

karaktärsskapande byggnader med höga kulturhistoriska värden från både det förra sekelskiftet och 1960-talet. Mest framträdande är det så kallade Terrazzahuset, ett storskaligt byggnadskomplex ritat av Gösta Fredblads arkitektkontor och uppfört 1964. Hotellbyggnaden har fasader i carraramarmor och utgör större delen av kvarteret Minerva på torgets västra sida.

Utmed Lagaån växte under 1900-talets första årtionde stadsliknande villakvarter fram med en villa- och småhusarkitektur som inspirerats av en äldre inhemsk byggnadstradition och utformad av lokala arkitekter och byggmästare. Bebyggelsen har en säregen karaktär då färgsättning och kulörer är mer dramatiska och uttrycksfulla än i den samtida arkitekturen mycket på grund av konstnären Sven Ljungberg och hans bror målarmästaren Sigge Ljungbergs påverkan.

För Ljungby centrum gäller en byggnadsinventering där all kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i stadskärnan inventerats och värderats. Se sid. 174.

Terrazzahuset utgör Stora torgets fond mot väster.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

De centrala delarna av Ljungbys arkitektur och planmässighet utgör välbevarade och tydligt läsbara exempel på en utveckling från en strategiskt lokaliserad kyrkby, och dess betydelsefulla funktioner, till köpingen, stationsområdet, och stadsrättigheternas befestelse av Ljungbys utveckling till kommunalt centrum.

Kvarteren på ömse sidor om Storgatan visar ett tvärsnitt av Ljungbys bebyggelse. Byggnadsbeståndet utgörs av såväl mindre bostadshus från 1800-talet som monumentala affärs- bostads- och bankhus från tiden omkring sekelskiftet och därefter. De välbevarade kvarteren Tellus och Betlehem speglar Ljungby som köping. Tillsammans med den modernistiska bebyggelsen från 1950- och 60-talet speglar området såväl Ljungbys utveckling som det moderna Sveriges framväxt i ett nationellt perspektiv.

Järnvägsstationen, stationsparken och det flyttade godsmagasinet utgör idag de enda bevarade spåren av Ljungbys historia som stationsområde och knutpunkt.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Ljungbys rätlinjiga stadsplan med ursprung i köpingstiden, som delats av de tidigare järnvägslinjernas sträckning, med storgatan som centralaxel från kyrkan till Lagaån och en tydlig siktlinje längs gatan.
- Den täta och stadsmässiga bebyggelsestrukturen längs Storgatan och i kvarteren kring Stora torget med många välbevarade byggnader från 1800- och 1900-talet.
- Villastadsbebyggelsen i kvarteren längs Lagaåns västra strand uppförd i det tidiga 1900-talets arkitekturstilar men med en lokal prägel och färgsatta i karaktäristiska Ljungberg-färger.
- De bevarade spåren efter järnvägsepoken i Ljungby i form av stationshus, godsmagasin och Järnvägsparken samt armaturer och perrongrester.
- Den museala miljön kring Gamla torg och Gästgivargården som gestaltar det gamla Ljungby som en tydlig kontrast mot dagens urbana miljö
- De många välbevarade byggnader från 1800- och 1900-talet som finns i området skapar en stark och tydlig karaktär – det som är den upplevda staden Ljungby.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Den huvudsakliga planstrukturen utgående från köpingsplanen bibehålls och axeln mellan kyrkan och Lagaån i form av gatusträckningen bevaras. Köpingsplanens kvartersindelning och gatustruktur bevaras.
- Ny tillkommande bebyggelse anpassas till den befintliga planstrukturen. Bebyggelsens skala, volym och gestaltning tar hänsyn till övrig bebyggelse inom kvarteret.
- Byggnader som klassats som särskilt kulturhistoriskt värdefulla (klass 1) omfattas av förvanskningsförbudet i Plan- och bygglagen och inga åtgärder som förvanskar det kulturhistoriska värdet får utföras.
- Byggnader som klassats som kulturhistoriskt värdefulla (klass 2) omfattas av varsamhetskraven i Plan- och bygglagen och ändringar ska utföras varsamt med hänsyn till byggnadens karaktär och kulturhistoriska värden.
- Bebyggelse med karaktäristisk färgsättning från "Ljungbergs palett" bibehåller färgsättningen. Detta är särskilt viktigt i villakvarteren kring Ljungbergs-museet.
- Bevarade spår av Ljungbys järnvägsepok, i form av stationshus, godsmagasin, perrong och Järnvägsparken bevaras.
- Den museala miljön kring Gamla torg bevaras och inga åtgärder som förvanskar områdets kulturhistoriska värde får utföras.

LAGSKYDD

Kv. Gertrude 25 (Ljungbergs hus) är byggnadsminnesförklarat och får inte ändras utan tillstånd från Länsstyrelsen enligt kulturmiljölagens 3 kapitel.

Kyrkliga kulturminnen får inte ändras utan tillstånd från Länsstyrelsen enligt kulturmiljölagens 4 kapitel.

Flera byggnader inom området omfattas av skydds- och varsamhetsbestämmelser i gällande detaljplaner

22. PRÄSTEBODA

Prästeboda är, genom sin bebyggelse och planmässiga landskapsstruktur, en värdefull representant för en typisk liten småländsk herrgårdsmiljö. Huvudbyggnaden, med sin välbevarade karaktär, utgör ett exempel på en mindre herrgård från slutet av 1700-talet,

PRÄSTEBODA

Prästeboda herrgård ligger öster om Prästebodaån, och från herrgårdens högt belägna läge sluttar de öppna odlingsmarkerna ned mot ån och Storesjön, vilka dock skymms bakom vegetationen.

Bebyggelsen består av en liten, samlad miljö med en timrad huvudbyggnad i två våningar, troligen uppförd under 1700-talets andra hälft, två flyglar som fungerat som drängstuga och visthusbod, mindre ekonomibyggnader i direkt anslutning till gården och en smedja. Smedjan har byggts in i den stenmur som löper längs med allén och uppfartsvägen upp mot gården, och har på typiskt vis placerats på avstånd från huvudgården för att minska brandfaran. Till gården löper en 400 meter lång lönnallé som delar produktionsmarkerna i två delar och som tillsammans med välagda stenmurar ger hela miljön en tydlig herrgårdsprägel. Hela området utgörs även av naturreservat.

Prästeboda herrgård är ett exempel på en typisk, mindre småländsk herrgårdsmiljö. Under historisk tid har Prästebodas öden växlat. År 1575 angavs Prästeboda som kronort och var då "helt öde". År 1624 donerades det till major Jöran Påhlman, som gjorde det till ladugårdsgods under sitt säteri Kvänjarp Södregård. År 1683 återtog egendomen av kronan och blev anslaget åt häradsskrivaren i Sunnerbo, först såsom boställe sedan till lönehemman. Omkring 1720 skatteköptes Prästeboda för 50 daler silvermynt av rusthållaren Johan Israelsson i Ramskog. Ett rusthåll var i indelningsverket en gård

som indelats till kavalleriet, och där gårdens skattskyldighet omvandlades till beriden militärtjänst. Ägaren av en sådan gård kallades rusthållare. Medan kronan ansvarade för vapen fick rusthållaren stå för häst, ryttare och övrig utrustning. Prästebodas huvudbyggnad, en tvåvånings timmerbyggnad med valmat tak, uppfördes troligen under gårdens tid som rusthåll. Idag är fasaderna klädda med en äldre stående locklistpanel målad i ljusst gråa kulörer som särskiljer huvudbyggnaden från de mindre rödmålade flygelbyggnaderna.

Odlingslandskapet består i huvudsak av regelbundet utformade åkerarealer, som växelvis odlas med spannmål och vall. Åkerholmar hålls öppna genom slätter eller bete, och tack vare att området utgörs av naturreservat finns flera promenadstigar genom odlingslandskapet liksom parkering och andra faciliteter som erbjuder god tillgänglighet till området.

Herrgårdens ekonomibyggnader ligger skilda från huvudbyggnaden och dess flyglar.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Prästeboda är, genom sin bebyggelse och planmässiga landskapsstruktur, en värdefull representant för en typisk liten småländsk herrgårdsmiljö. Huvudbyggnaden, med sin välbevarade karaktär, utgör ett exempel på en mindre herrgård från slutet av 1700-talet, och är tillsammans med den omgivande bebyggelsen att bedöma som en särskilt kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö enligt 8 kap 13§ Plan- och bygglagen (PBL). Det småskaliga men herrgårdspräglade odlingslandskapet som omger herrgårdsmiljön hålls öppet, och bidrar starkt till herrgårdsmiljöns karaktär. Genom att det omgivande landskapet utgör naturreservat hålls odlingslandskapet och kantonerna öppna, och omfattande sträckor med trädgårdsgårdar underhålls.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Prästeboda herrgårdsanläggning med huvudbyggnad från sent 1700-tal, flyglar, mindre ekonomibyggnader samt smedja. Bebyggelsemiljöns ståndsmässiga men småskaliga karaktär, och dess ensamliggande läge med utblickar över det åt väster sluttande odlingslandskapet.
- Den välbevarade huvudbyggnaden, med tidstypisk utformning och många välbevarade byggnadsdelar, tillsammans med enklare rödmålade flygel- och ekonomibyggnader.
- Den öppna och herrgårdspräglade odlingsmarken som omger herrgården, med storslagen allé, vållagda stenmurar och inslag av ängs- och betesmark.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

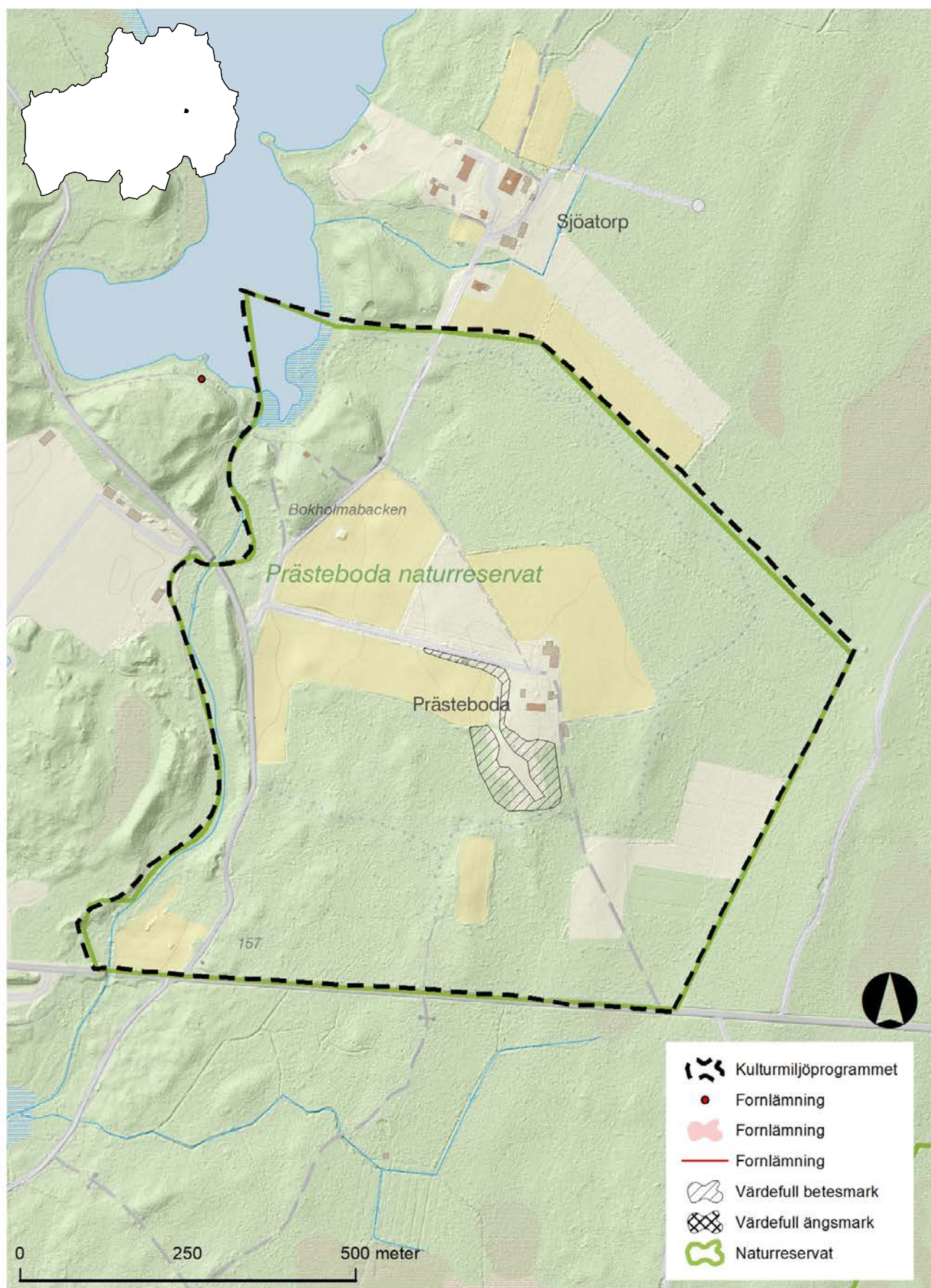
- Den sammansatta bebyggelsemiljön är känslig för nytillskott. Bebyggelse som inverkar på herrgårdsanläggningens symmetri med huvudbyggnad och flyglar, eller som i skala, karaktär eller lokalisering inverkar på Prästebodas ensamliggande läge i landskapet bör undvikas.
- Ombyggnader och andra ändringar av herrgårdsanläggningens byggnader ska utföras så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.
- Den storslagna alléns sträckning genom det öppna odlingslandskapet är en av herrgårdsmiljöns tydligaste markörer. Allén bör fortsatt underhållas samt utblickar från landsvägen hållas öppna.
- Ett aktivt jordbruk och fortsatt skötsel inom ramen för naturreservatets skötsel föreskrifter är centralt för att bibehålla odlingslandskapets värden.

LAGSKYDD

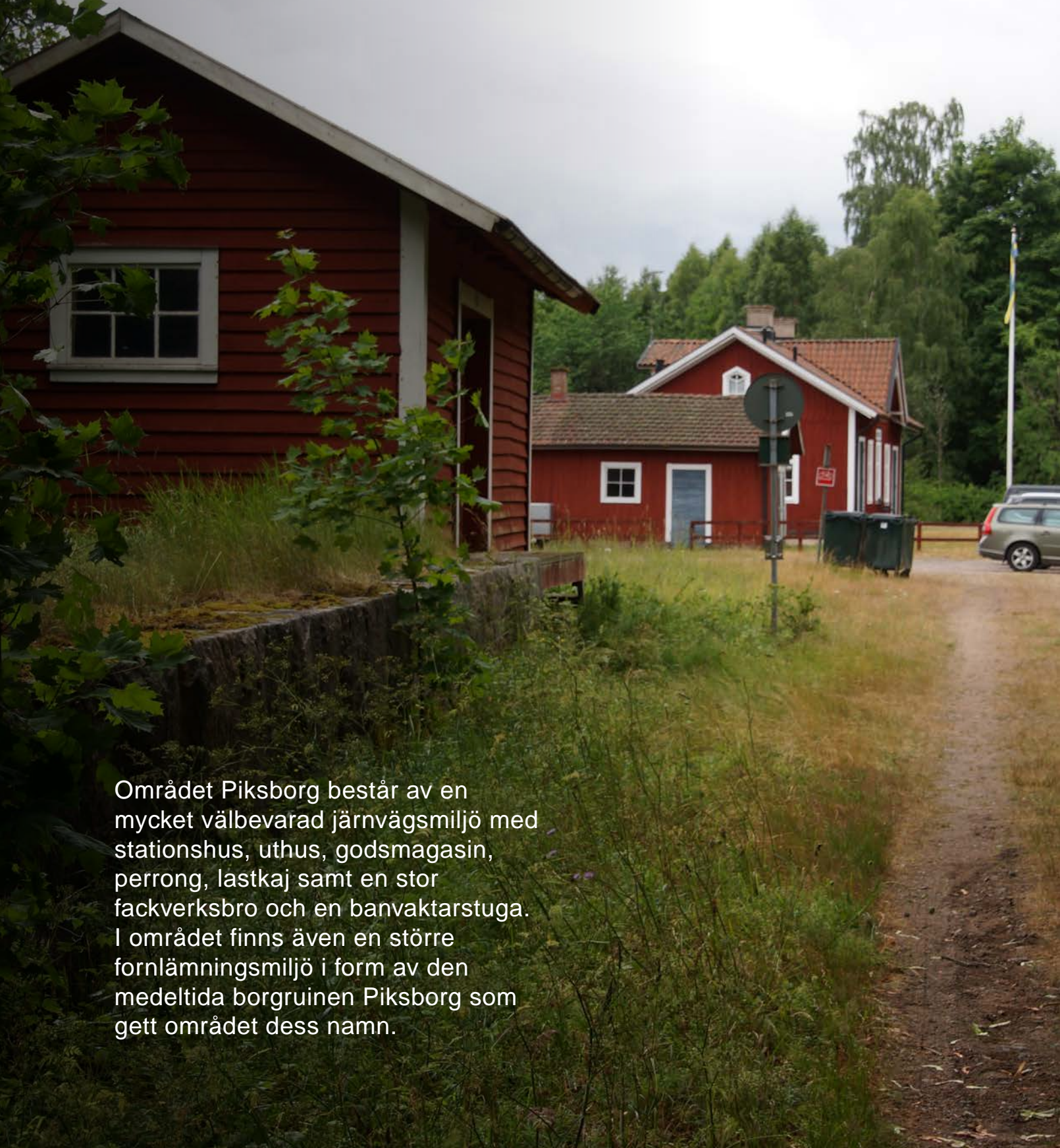
Miljön ingår i naturreservatet Prästeboda. Reservatsföreskrifterna ska följas, och dispens eller tillstånd krävs för åtgärder inom reservaten.

Prästeboda herrgårdsmiljö bedöms utgöra en särskilt värdefull bebyggelsemiljö enligt 8 kap 13§ PBL. Bebyggelsen omfattas av allmänt förvanskningförbud enligt PBL, och kommunen har möjlighet att ange särskilda planbestämmelser inom ramen för en detaljplan eller områdesbestämmelser.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

23. PIKSBJORG

Området Piksberg består av en mycket välbevarad järnvägsmiljö med stationshus, uthus, godsmagasin, perrong, lastkaj samt en stor fackverksbro och en banvaktarstuga. I området finns även en större fornlämningsmiljö i form av den medeltida borgruinen Piksberg som gett området dess namn.

PIKSBERG

I ett naturskönt läge på en udde vid Fettjesundet, en del av sjön Bolmen, ligger Piksberg. Området består dels av en välbevarad småskalig järnvägsmiljö, dels en medeltida borgruin. Den medeltida befästningen har gett platsen och sedermera järnvägsstationen sitt namn, men idag syftar namnet på platsen snarare än borgruinen.

Piksberg var en station utmed Halmstad-Bolmen järnväg (senare Karlshamn–Vislanda–Bolmens Järnväg) och uppfördes 1889 då linjen började trafikeras. Stationshuset är av HBJ:s standardtyp i en och en halv våning med en spetsig frontespis mitt på fasaden mot spåret. Det är idag klätt med rödmålade träpaneler vilket troligen är det ursprungliga utseendet. Stationshuset är i huvudsak välbevarat och många detaljer som vittnar om järnvägsepoken finns kvar. Även stationsmiljön i sin helhet är mycket välbevarad, med en uthusbyggnad invid stationshuset, perrong samt ett mindre godsmagasin med lastkaj. Banvallens sträckning fungerar idag som cykelled då rälsen är borttagen.

Väster om stationen leder en bågformad fackverksbro i stål över sundet västerut vidare mot Byholma och Lidhult. Några hundra meter väster om brofästet finns en bevarad banvaktarstuga, idag använt som bostadshus. I direkt anslutning till stationshuset är två bostadshus från sent 1800-tal belägna. Byggnaderna har ett tidstypiskt utseende och är rödmålade liksom stationshuset.

Norr om banvallen, mot sjön Bolmen ligger lämningarna efter den medeltida borgen Piksberg. Borgens ursprung är från den senare delen av 1300-talet. Borgen var troligtvis byggd i trä med jordvallar, strategiskt belägen i det dåvarande gränslandet mot Danmark. Den användes troligen som gränsbefästning och som centrum för kungens fogdar. Borgen hade en kort historia då den i samband med Engelbrektupproret brändes ned 1434. Borgen totalförstördes och övergavs efter det. År 1908 grävdes Piksberg ut under ledning, och på bekostnad, av civilingenjör Algot Friberg och kapten Bror Kugelberg. Under utgrävningarna gjordes tusentals fynd, och samtliga föremål förvaras idag hos Kulturparken Småland.

Den bevarade järnvägsbron över Fettjesundet används idag endast av gående och cyklister.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Piksborgs järnvägsmiljö utgör den enda bevarade helhetsmiljön längs Karlshamn–Vislanda–Bolmens Järnväg inom Ljungby kommun. Helhetsmiljön med stationshus, uthus, godsmagasin, perrong, lastkaj utgör tillsammans med fackverksbron över sundet och banvaktsstugan en tydlig och särskilt värdefull kulturmiljö.

Fornlämningsmiljön vid den medeltida borgruinen berättar om de samhälleliga slitningar och konflikter som utspelades under 1300- och 1400-talet som slutade med att Piksborg brändes ned under Engelbrektupproret. Ruinen har under modern tid blivit ett välbesökt utflyktsmål med en fornlämningsmiljö placerad på en plats med stora rekreativa värden.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Den välbevarade järnvägsmiljön med ursprungligt stationshus, uthus, magasin, perrong och lastkaj tillsammans med fackverksbron och banvaktsstugan på andra sidan sundet.
- Den sammanhållna bebyggelsestrukturen kring järnvägsstationen som har ett enheltigt uttryck avseende skala, fasadkulörer och arkitektoniskt uttryck.
- Den medeltida borgruinen placerad i ett fritt högt läge invid sundet och med utsikt över sjön Bolmen.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Stationsmiljön bevaras.
- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar av helhetsmiljön med stationshus, uthus, godsmagasin, perrong, lastkaj och banvaktarbostad bör undvikas. Underhållsåtgärder utförs varsamt så att områdets karaktär och kulturhistoriska värde inte förvanskas.
- Fackverksbron bevaras
- Ny tillkommande bebyggelse undviks helt kring stationsmiljön och borgruinen.
- Ombyggnad och andra ändringar av de äldre byggnaderna vid stationen ska utföras så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.

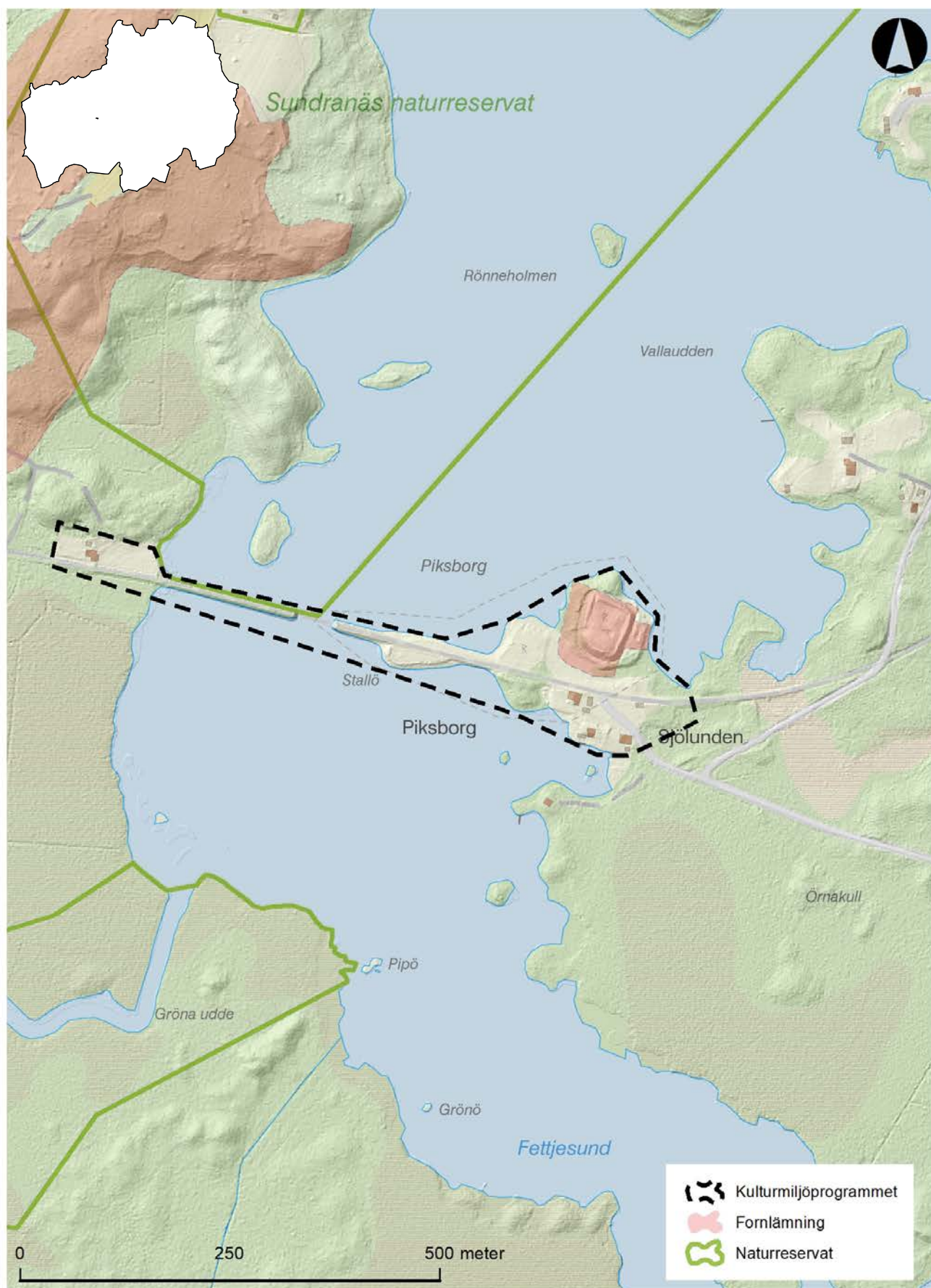
LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Stationsmiljön sedd från borgruinen.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

24. BERGHEM

Berghem är ett fornlämningsrikt område beläget i ett öppet jordbrukslandskap strax söder om Ljungby. I området finns Kånna högar, ett av länets största gravfält från järnåldern med över 300 gravar, bronsåldersröset Högarör och ett flertal andra fornlämningar. Namnet Berghem är belagt sedan 1200-talet och Berghems långa kontinuitet som bybildning har ett tydligt uttryck i både namn och fornlämningsbild. Genom området löper också de historiskt viktiga kommunikationsstråken Lagaån och Lagastigen/Fd. Riksettan

BERGHEM

Berghem är beläget strax söder om Ljungby och utgörs av ett flackt odlingslandskap, genombrutet av kommunikationstråk i nord-sydlig riktning: länsväg 582, (gamla "Riksettan" och Lagastigen), den nedlagda Skåne-Smålands Järnväg och Lagaån.

I norra delen av Berghem, på båda sidor av den äldre vägsträckningen, ligger Kånna högar. Ett av länets största gravfält med närmare 300 gravar. De flesta är runda eller ovala högar, typiska för vikingatiden (yngre järnåldern). Dessutom finns bl.a. domarringar, treuddar, resta stenar och en järnåldersdös. Några högar undersöktes 1964 och kunde dateras till mitten av 1000-talet, då kristendomen började etableras. I gravfältets ytterkanter har man hittat kristna gravar som anlades innan tillgång till kyrkogård fanns. En gammal beteckning för platsen som återfinns på Storskifteskartan från 1780-talet är Kyrkohögarna. Ytterligare ett gravfält med åtta gravar, en hög, sex bautastenar och en rundstensättning, finns i områdets södra del.

Området är fornlämningsrikt och på Lagaåns östra sida ligger bronsåldersröset Högarör, västra Kronobergs största, som mäter hela 30 meter i diameter och är två meter högt. Röset ligger inom ett område med fornåkrar, sannolikt från förhistorisk tid.

Berghem är en representativ del av det forna folklandet Finnvedens södra centralbygder med rötter långt tillbaka i förhistorien. Vid sidan av det stora antalet gravar inom

området har även andra fynd gjorts. Det äldsta fyndet utgörs av en 7000 år gammal härd som grävts ut. Det är dock under järnåldern som bebyggelsen avsätter flest spår i landskapet från förhistorisk tid. Bland annat finns boplatsspår daterade till äldre järnålder. Namnen på -hem tillhör våra äldsta ortnamn och just Berghem anses vara det enda platsnamnet i länet med förhistoriskt ursprung. Det äldsta skriftliga omnämnandet av Berghem är från 1293.

Områdets karaktär är i huvudsak agrar, och området består till stor del av jordbruksmark. Områdets bebyggelse är till stora delar kopplad till pågående och tidigare jordbruk i form av ett tiotal gårdar spridda i området. Historiskt sett har Berghem varit en stor by som redan på 1600-talet bestod av 8 hemman. Inom dessa hemman hade det fram till början av 1900-talet utvecklats ett 30-tal brukningsenheter. Dagens spridda bebyggelsestruktur underströks av laga skiftet 1861 då många gårdar flyttade ut. I områdets nordvästra del ligger en större industribyggnad som kontrasterar mot områdets i övrigt agrara karaktär.

Den äldre vägsträckningen löper tvärs genom gravfältet medan den nyare sträckningen passerar strax intill.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Områdets fornlämningsmiljöer, med visuell och geografisk närhet till de historiska kommunikationslederna Lagaån och Lagastigen samt det omkringliggande odlingslandskapet och Berghems agrara bebyggelse har ett stort kulturhistoriskt värde som ett tydligt läsbart exempel på områdets långa historiska kontinuitet. Det stora antalet förhistoriska gravar visar tydligt hur området under lång tid utgjort en stor by där marken brukats kontinuerligt sedan järnåldern.

Det öppna och hävdade odlingslandskapet utgör stor del av områdets helhetsvärde, och är en förutsättning för att fornlämningarna och den agrara bebyggelsen ska kunna förstås i sitt sammanhang. Fornlämningsmiljön vid Kånna högar i egenskap av Kronobergs läns största gravfält har ett stort kunskaps- och upplevelsevärde, och har under lång tid varit utmärkt som besöksmål och sevärdhet. Utöver dess kulturhistoriska värde har fornlämningsmiljön också en rik flora, vilket bland annat är en följd av att det sköts som slättermark.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- De stora järnåldersgravfälten, speciellt Kånna högar, och deras placering i närheten av äldre kommunikationsstråk och byn Berghem som visar på Berghems långa historiska kontinuitet.
- Bronsåldersröset Högarör öster om Lagaån placerad på ett krönläge i landskapet.
- Det öppna jordbrukslandskapet och den agrara byggnadsstrukturen med spridd gårdsbebyggelse ger fornlämningsmiljöerna ett läsbart sammanhang.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

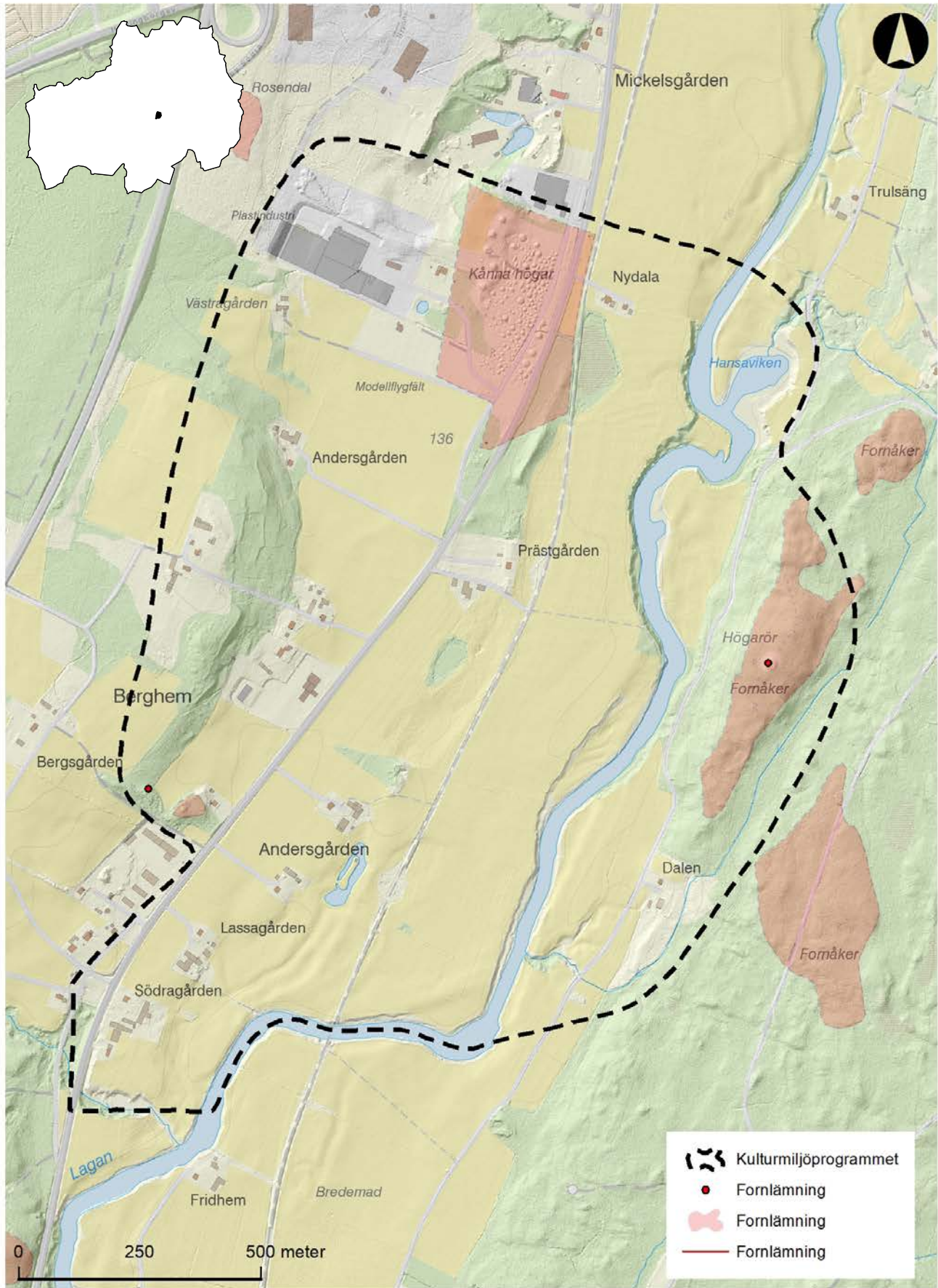
- Ny bebyggelse inom området anpassas till befintlig agrar byggnadsstruktur avseende placering i landskapet. Placering av nya byggnader i det öppna odlingslandskapet undviks.
- Den visuella kopplingen mellan fornlämningsmiljöerna och kommunikationsstråken samt mellan fornlämningar och jordbruksmark bibehålls. Förändringar som påverkar siktlinjer mellan dessa undviks.
- Vidgning av länsvägen eller andra åtgärder inom vägområdet som ger vägen ett mer storskaligt uttryck eller påverkar fornlämningsmiljön vid Kånna högar undviks. Utformningen är vid sådana åtgärder en viktig fråga.

LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

25. STAVHULT

A gravel road in Stavhult, Sweden, lined with lush green trees and a red wooden house with a red roof. The road is paved with light-colored gravel and leads into a dense forest of tall, leafy trees. On the right side of the road, a red wooden house with a red roof and a white window is visible. The sky is clear and blue.

Stavhult har många uttryck för hur ett typiskt småländskt bylandskap som med rötter i medeltid kom att bli föremål för omfattande förändringar under loppet av främst 1800-talet, både med avseende på odlingslandskapet och bebyggelsen. Det välbevarade missionshuset utgör en symbol för den äldre samhällsbyggnadens förändringar i övergången till en friare religionsutövning under 1800-/1900-talet.

STAVHULT

Stavhult ligger i Agunnaryds sockens mer utpräglade odlingsbygder. Den östra delen av byn består av flacka jordbruksmarker medan den västra delen har en mer omväxlande, högre liggande och småkullig terräng. Gårdsbebyggelsen är knuten till områdets västra delar och är relativt glest lokaliserad i nord-sydlig riktning. Intill landsvägen som löper tvärs igenom området bildar ett par gårdsmiljöer tillsammans med ett par äldre bostadshus och ett f.d. missionshus (numera bostad) en tätare gruppering som markerar byns centrum. Detta representerar, tillsammans med den södra av Norregårdarna (ca 200 m norrut), också byns ursprungliga bytomter som de framträder på äldre kartor.

På 1700-talet bestod Stavhult av tre hemman och hade så gjort sedan medeltid. En av gårdarna ska till och med ha utgjort en sätesgård för en frälseman under en tid. Odlingslandskapet var präglad av boskapsdrift. I väster låg stora utmarksområden och de flacka områdena i byns östra delar utnyttjades undantagslöst som ängsmarker. Åkermarken var oansenlig och inskränkte sig till mindre arealer strax intill bebyggelsen. Dessa småskaliga odlingslotter brukas till väsentliga delar fortfarande medan de mest svårbrukade partierna är föremål för betesdrift.

De stora arealer slättermarker och myrmarker som dominerade de östra delarna kom under 1800-talet att odlas upp samtidigt som bebyggelsen blev föremål för skiften och hemmansklyvningar. Flera brukningsenheter kom därmed att få nya gårdslägen. Kvar på de äldre tomterna ligger flera av Mellangårdens enheter samt den södra av Norragårdens gårdar.

Norragården är belägen på ursprunglig gårdstomt.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Stavhult har många uttryck för hur ett typiskt småländskt bylandskap som med rötter i medeltid kom att bli föremål för omfattande förändringar under loppet av främst 1800-talet, både med avseende på odlingslandskapet och bebyggelsen. Det välbevarade missionshuset utgör en symbol för den äldre samhällsbildningens förändringar i övergången till en friare religionsutövning under 1800-/1900-talet.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Bebyggelsen uppfördes huvudsakligen under 1800-talets andra hälft och 1900-talets början och har traditionell utformning, målade med röd slamfärg eller ljusa oljefärger. Norragården (1:19, numer avstyckad) har en dubbelkammarestuga med särskilt välbevarad exteriör. Södragårdens (3:6) huvudbyggnad består av en salsbyggnad, typisk för större bondgårdar under de sista årtiondena på 1800-talet. Missionshuset är välbevarat men vissa förändringar har gjorts i samband med omvandlingen till bostad.
- Bebyggelsens lokalisering, med en kärna på de gamla bytomterna, kompletterat med en glesare struktur som representerar utflyttade gårdar.
- Odlingslandskapet med småskalig åkermark, hävda ängs- och hagmarker med rikt innehåll i form av äldre åkerformer, samt brukade utdikningsmarker. En och annan ängslada finns fortfarande kvar.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

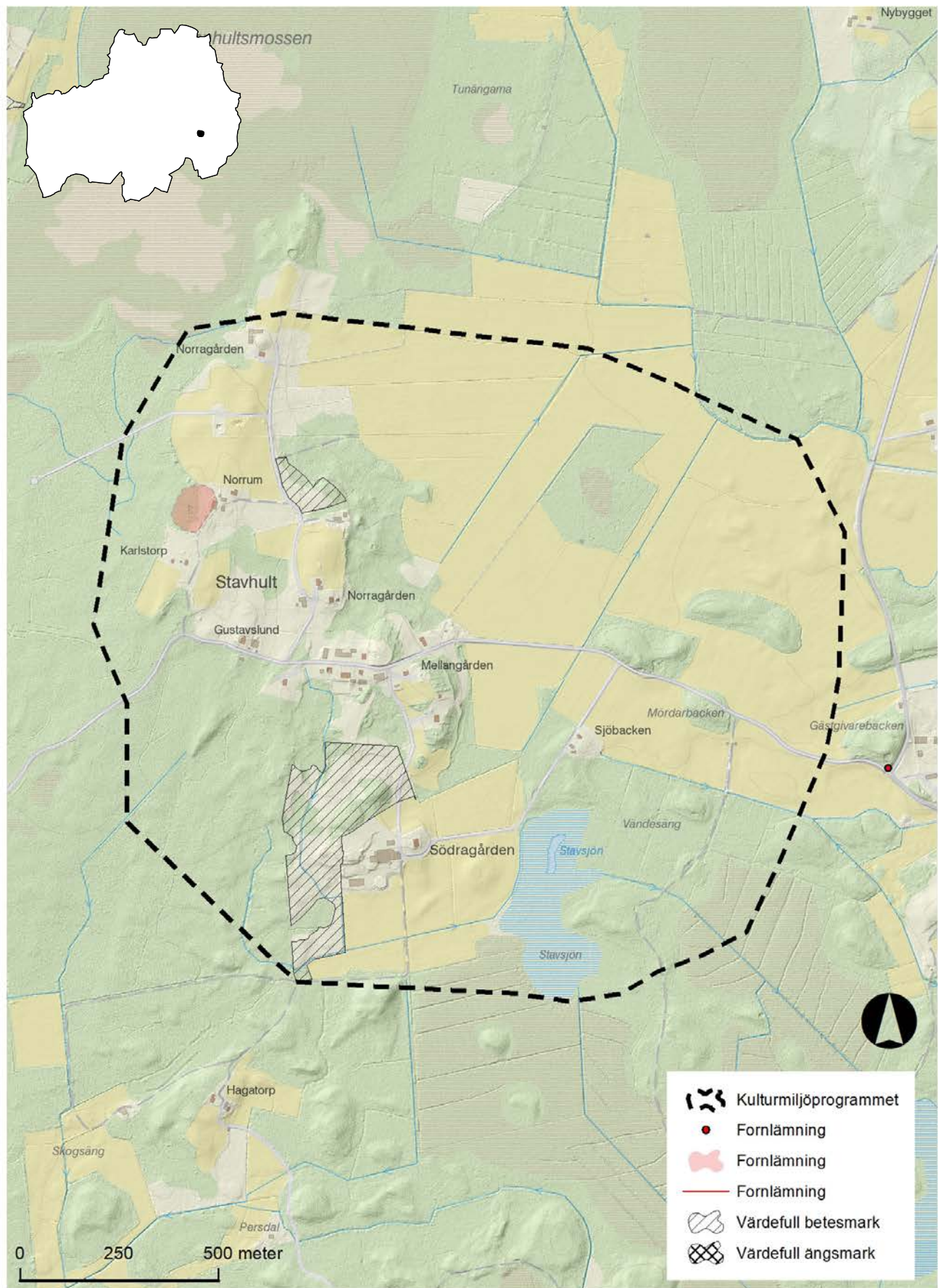
- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar skall utföras varsamt så att originalbebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas. Färgsättningen bör följa den rådande, dvs med rödfärgade fasader eller ljusa oljefärger. Ekonomibygnader, även om de tillkommit under 1900-talet, är avgörande för bebyggelsens agrara karaktär.
- Ny bebyggelse bör ansluta till den befintliga och anpassas till denna både med avseende på utformning och läge. Jordbruksmark bör inte tas i anspråk till bebyggelse. Sammanhängande villa- eller fritidhusområden är inte lämpliga i odlingslandskapet.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets

LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnings får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

26. MÅLENSÅS

Målensås är en belysande representant för skogsbygdens små herrgårdsanläggningar som endast marginellt varit större än lite mer betydande bondgårdar. Dess isolerade läge som ensamgård får dess särställning, med för herrgårdsmiljöers typiska uttryck, att framträda tydligt.

MÅLENSÅS

Kommunens östra skogsbygder har i huvudsak en bebyggelsehistoria som tog sin början under medeltid. Bosättningarna är generellt sett små och jordbruksresurserna begränsade. Området blev dock tidigt föremål för adelns intresse och åtskilliga sätesgårdar har etablerats i gränstrakterna mot angränsande områden i Varend.

Målensås representerar en senare sätesgård som fick en ståndsmässig bebyggelse först under 1600-talets säteribildning. Gården utgjorde ett frälsehemman som av Åke Tott skänktes till kronan som i sin tur överförde gården till den skotske majoren Johan Lauri. I och med hans adlande (till Lagergren) kunde egendomen överföras till sätesgård med säteriprivilegier. Säteriet karterades i början av 1700-talet och gården hade då samma lokalisering som idag. Odlingslandskapet bredde då som nu ut sig längs en svag höjdrygg söderut. Troligen under 1800-talet utvidgades de odlade markerna genom utdikningsföretag nordost och sydost om brukningscentrat. Under 1800-talet uppfördes också långa sträckor stenmurar kring odlingsarealerna som ännu, på typiskt herrgårdsvis, framstår som vällagda och välbevarade. I början av 1700-talet fanns en kvarn vid utloppet av en å i den anslutande sjön Målasjön. Kvarnen förefaller ha varit intakt intill nyligen men är idag raserad och betraktad som fornlämning. Gårdens huvudbyggnad är en tvåvånings salsbyggnad målad i ljusgul oljefärg. En kortare allé leder upp till dess entré. Byggnaden är omgiven av produktionsbyggnader som ladugård m.m. Här finns också en mindre, sentida villa målad i rödfärg.

Gårdscentrum i Målensås.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Målensås är en belysande representant för skogsbygdens små herrgårdsanläggningar som endast marginellt varit större än lite mer betydande bondgårdar. Dess isolerade läge som ensamgård får dess särställning, med för herrgårdsmiljöers typiska uttryck, att framträda tydligt.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Brukningscentrum med herrgårdsanläggningen, en salsbyggnad i gul oljefärg med vita snickerier, samt ekonomibyggnaderna.
- Odlingslandskapet, med stenröjda åkerfält, betesmarker, mossodlingar och landskapselement i form av odlingsrösen och vällagda stenmurar. Kortare allé som leder upp till huvudbyggnaden.
- Lämningarna efter en kvarn vid Målasjön.

Lämningar efter kvarn.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

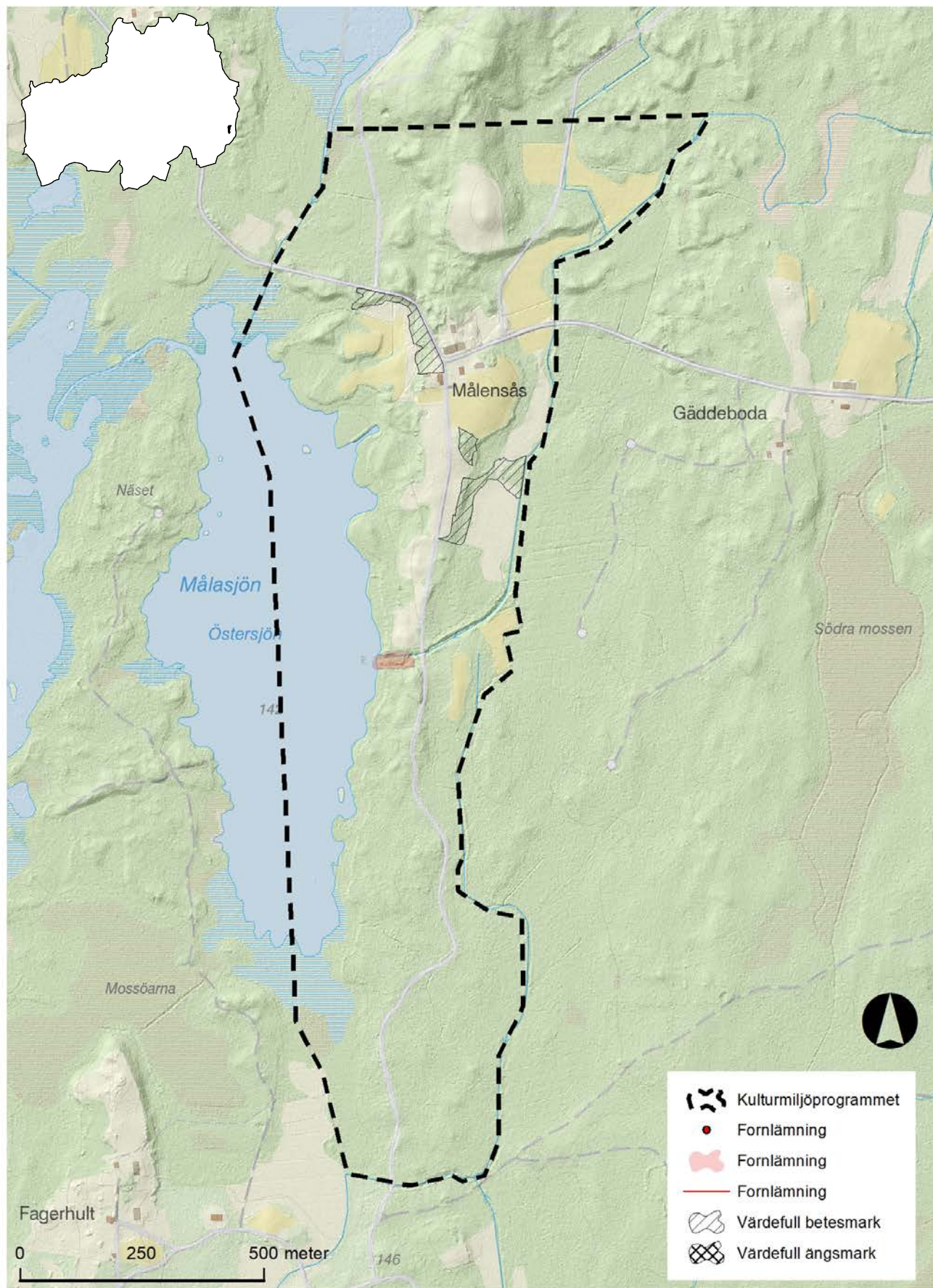
- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar, som färgsättningen, av herrgårdsbebyggelsen bör undvikas med undantag av åtgärder som är att betrakta som restaureringsarbeten. Dessa bör utföras varsamt i samråd med sakkunskap. Ekonomibyggnader, även om de tillkommit under 1900-talet, är avgörande för bebyggelsens agrara karaktär och bör målas med rödfärg.
- Ny bebyggelse bör inte uppföras så att herrgårdsanläggningens dominerande karaktär bryts. Det innebär bland annat att ny bebyggelse helt bör undvikas i det öppna landskasrummet söder och väster om brukningscentrum. Nya produktionsbyggnader bör ansluta till de befintliga och ha traditionell utformning och färgsättning.
- Jordbruksmark bör inte tas i anspråk till bebyggelse. Sammanhängande villa- eller fritidshusområden är inte lämpliga i odlingslandskapet.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia. Dispens från miljöbalkens bestämmelser om biotopskydd angående exempelvis landskapselement i form av stenmurar, odlingsrösen, ängs- och hagmarker eller öppna diken bör endast ges om driften annars märkbart förhindras.

LAGSKYDD

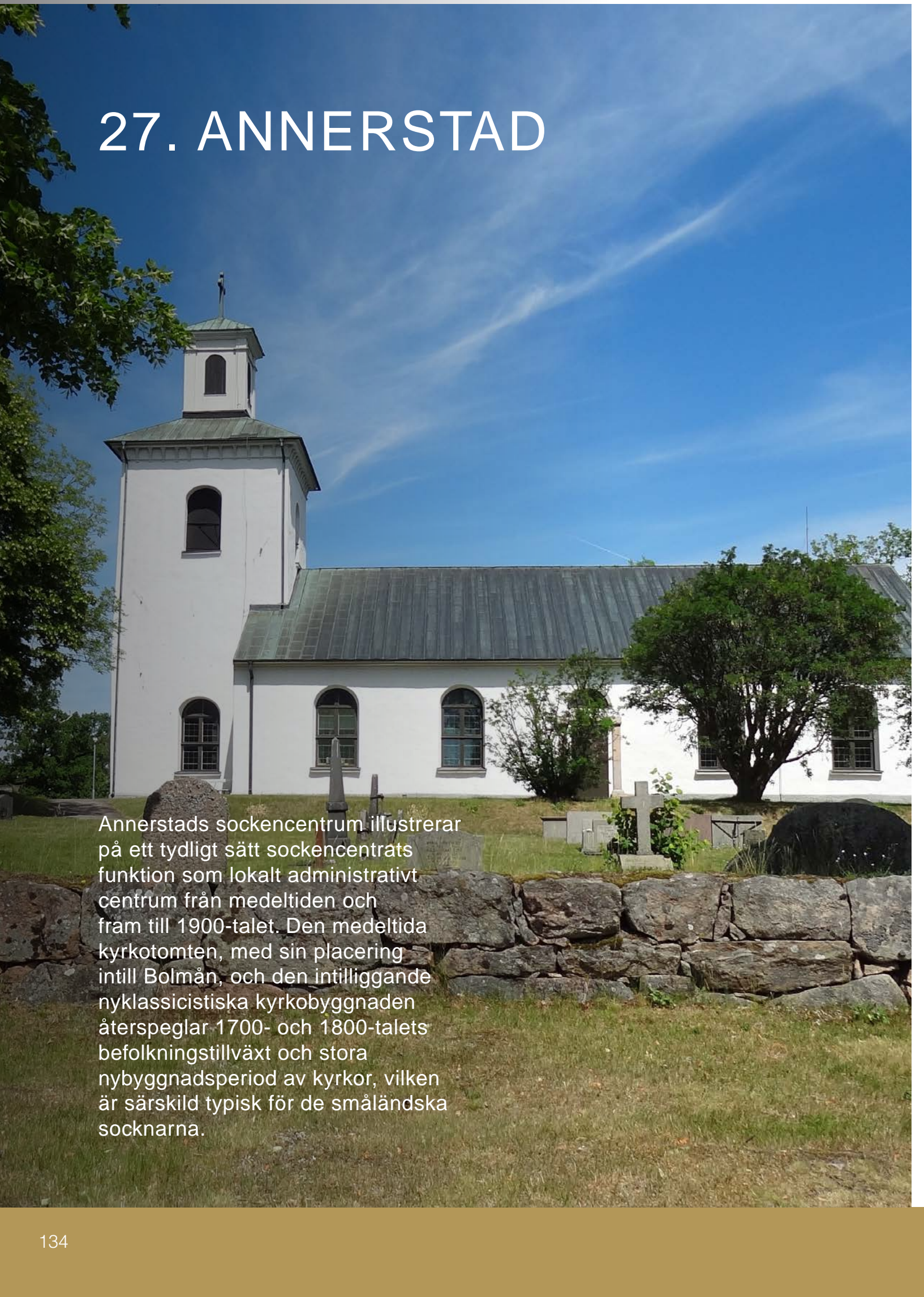
Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

27. ANNERSTAD

A photograph of the Annerstads sockencentrum church, a white neoclassical building with a tall, square tower and a green roof. The church is situated on a grassy hillside. In the foreground, there is a stone wall and a cemetery with several gravestones. The sky is blue with some wispy clouds.

Annerstads sockencentrum illustrerar på ett tydligt sätt sockencentrats funktion som lokalt administrativt centrum från medeltiden och fram till 1900-talet. Den medeltida kyrkotomten, med sin placering intill Bolmån, och den intilliggande nyklassicistiska kyrkobyggnaden återspeglar 1700- och 1800-talets befolkningstillväxt och stora nybyggnadsperiod av kyrkor, vilken är särskild typisk för de småländska socknarna.

ANNERSTAD

Annerstad sockencentrum är beläget invid Bolmåns södra sida, i anslutning till en bro över ån. Den nyklassicistiska kyrkan ligger på en markant höjd strax intill landsvägen och dominerar det lilla och väl sammanhållna sockencentrat.

Strax norr om landsvägen ligger den äldre kyrkogården och den tidigare kyrkoplatsen med spår efter Annerstad medeltida kyrka. Kyrkogårdsmuren, den inpå 1900-talet aktiva kyrkogården med bland annat två medeltida gravhällar samt grundstenar från den medeltida kyrkans södra långvägg gör kyrkans tidigare placering väl synlig i landskapet. Invid landsvägen finns sockenstugan, som tidvis även använts som skola, från 1800-talets senare hälft och kyrkobodar från 1922, bägge i faluröd locklistpanel. Nordöst om landsvägen och något skymd bakom sockenstugan ligger prästgården, uppförd 1936, med tillhörande ekonomibyggnader. Prästgården låg ursprungligen strax väster om den gamla kyrkogården. På prästgårdstomten står en större, representativ 1920-tals villa som under 1900-talet fungerat som pastorsexpedition, men som idag utgör privatbostad. Söder om kyrkan och sockencentrat ligger ett lågt byggnadskomplex i tegel som under tidigt 1960-tal uppfördes som ålderdomshem, och som utgör den senast uppförda av socknens funktionsbyggnader.

Annerstad omnämns som kyrkplats första gången år 1371, men den medeltida kyrkan uppfördes troligen redan under 1200-talet. Läget invid den kommunikationsled som Bolmån utgjorde var sannolikt en anledning till sockenkyrkans lokalisering. De stora befolkningsökningarna under slutet av 1700-talet och början

av 1800-talet ledde i hela Småland till ett omfattande kyrkobyggande, det mest omfattande i hela landet. Under ledning av bland annat biskopen Esaias Tegner byggdes många småländska medeltida kyrkor ut eller ersattes av större och moderna kyrkobyggnader. I Annerstad uppfördes på sockencentrats högsta punkt en ny kyrkobyggnad i nyklassicistisk stil under åren 1823–24. Nybyggnadsperiodens kyrkor var stilmässigt relativt enhetliga över hela landet, men vissa kyrkobyggnader blev särskilt uppskattade lokalt och togs som lokala förebilder för andra församlingar. Annerstad kyrka blev en sådan, och kyrkan utgjorde bland annat förebild för kyrkorna i Vrå, Nöbbele och Väckelsång socknar. Att, som i Annerstad, kunna se både den medeltida kyrkotomten och 1800-talets kyrka i anslutning till varandra är relativt vanligt i de småländska socknarna och vittnar om de stora omdaningarna av kyrkolandskapet under 1700- och 1800-talet.

Från mitten av 1800-talet började miljön kring kyrkorna också att kompletteras med ett antal byggnader kopplade till socknens utökade ansvar. Många sociala reformer skulle genomföras, och genom bl.a. 1842 års Folkskolestadga och Fattigvårdsreformen 1847 tydliggjordes socknens sociala ansvar och många sockencentrum kompletterades med skolbyggnader, fattigstuga eller ålderdomshem. Sockenstugor, där sockenstämman kunde hållas, uppfördes och användes i Annerstad och många andra socknar även som skolbyggnad. Ett tidigare ålderdomshem uppfördes längs med landsvägen, men ersattes under 1960-talet av ett modernt ålderdomshem strax väster om sockencentrat.

Annerstads sockenstuga och kyrkobodar.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Annerstads sockencentrum illustrerar, genom dess funktionsbyggnader från olika tider, på ett tydligt sätt sockencentrats funktion som lokalt administrativt centrum, från medeltiden och fram till 1900-talet. Den medeltida kyrkotomten, med sin placering intill Bolmån, och den intilliggande nyklassicistiska kyrkobyggnaden återspeglar 1700- och 1800-talets befolkningstillväxt och stora nybyggnadsperiod av kyrkor, vilken är särskild typisk för de småländska socknarna.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Annerstad nyklassicistiska kyrka med karaktäristiska stildrag såsom sadeltak och lanternintorn, placerad på en dominerande höjd i sockencentrat. Omgivande kyrkogård med trädrad av lind och kyrkogårdsmur.
- Den medeltida kyrkoplatsen med kyrkogård, spår efter den medeltida kyrkan i form av grundstenar från den medeltida kyrkans södra långvägg, kyrkogårdsmur, ädellövträd och kyrkotomtens placering invid överfarten över Bolmån och landsvägen.
- Sockencentrat med flera funktionsbyggnader väl samlade kring landsvägen och intill kyrkan. Byggnadernas framträdande placering ut mot vägen som vittnar om deras offentliga funktion, och den omgivande öppna odlingsmarken.
- Sockencentrats bebyggelse i form av Sockenstuga, kyrkobodar, prästgård med tillhörande ekonomibyggnader, fd pastorexpedition, fd ålderdomshem.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

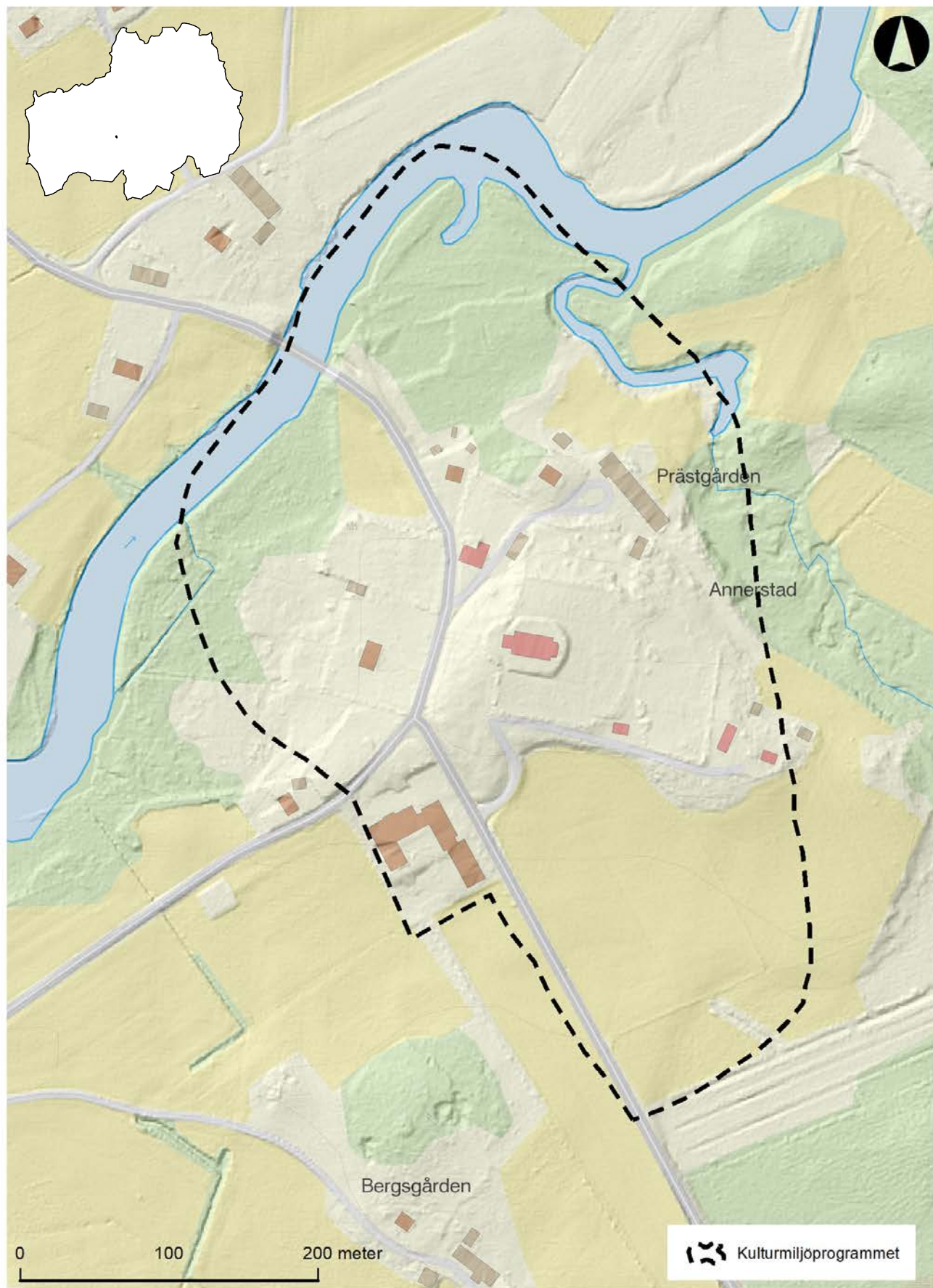
- Annerstad sockencentrum tål punktvis ny bebyggelse, under förutsättning att befintliga funktionsbyggnader bevaras och deras framträdande plats invid landsvägen inte förtas.
- Kyrkans dominerande placering i sockencentrat är karaktäristisk. Bebyggelse som i skala, karaktär eller lokalisering inverkar på kyrkans dominerande och ensamliggande läge bör undvikas.
- Ombyggnader och andra ändringar av sockencentrats funktionsbyggnader ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.

LAGSKYDD

Kyrkliga kulturminnen får inte ändras utan tillstånd från Länsstyrelsen enligt kulturmiljölagens 4 kapitel.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

28. KÅNNA

Kånna utgör en rik miljö som genom sitt sammansatta innehåll av fornlämningsmiljöer, sockencentra, kommunikationsaspekter samt agrarlandskapets traditionella bebyggelselägen och varierande jordbruksmarker, illustrerar ett område som tidigt fick en central roll i Finnvedens centralbygder.

KÅNNA

Området ligger i Lagadalens östra sida vars topografi har en småkuperad, kullig terräng. Längst i öster breder jordbruksbebyggelsen ut sig på en glest sammanhållen rad längs med dalgångens skogskant. Norr om kyrkan har ett modernt villaområde vuxit fram kring det gamla stationssamhället. Genom området skär den gamla järnvägsbanken, så även mindre by- och ortsvägar. Västerut är dessa förbundna med länsväg 582 (gamla Riksettan) på västra sidan av Lagaån via en landsvägsbro. Jordbruksmarken består av öppna åkerarealer längs med Lagaån, men också betade hagmarker av vilka flera har höga biologiska värden.

Ortnamnet Kånna antas betyda "sankmark" vilket illustrerar karaktären på den bygd som den förhistoriska människan tog i anspråk. Just i detta parti av Lagaån finns fortfarande låglänta mader som tidvis är vattensjuka. Redan järnålderns innebyggare valde högt belägna och torra platser för sin bosättning. Detta illustreras fortfarande av områdets två två höggravfält med totalt 50 högar, i huvudsak tillkomna under yngre järnålder, lokaliserade på samma nord-sydliga ås som själva byn. Byn blev tidigt lokalt centrum genom att kyrkan redan under medeltiden lokaliserades i anslutning till farleden Lagaån. På 1700-talet bestod byn av 8 hemman vars brukningsdelar 1830 blev föremål för laga skifte. Några större bebyggelsemässiga förändringar ägde dock inte rum i den redan tidigare glesa byn. Sockencentrat består av en romansk, tidigmedeltida kyrka med absid, församlingshem och en äldre sockenstuga.

Kånna sockenstuga, centralt placerad i sockencentrat vid kyrkan.

Kånna medeltida kyrka, belägen på en mindre höjd invid Lagaån.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Kånna kyrkby utgör en rik miljö som genom sitt sammansatta innehåll av fornlämningsmiljöer, sockencentra, kommunikationsaspekter samt agrarlandskapets traditionella bebyggelselägen och varierande jordbruksmarker, illustrerar ett område som tidigt fick en central roll i Finnvedens centralbygder.

Jordbruksmarkerna består av väl sammanhållna åkerarealer samt hagmarker. Bebyggelsen har en varierad karaktär. För övrigt förekommer de mest skiftande material och färgsättningar av såväl bostadshus som produktionsbyggnader. Många av gårdarna har dock behållit sina gårdsnamn sedan århundraden. Utöver den spridda gårdsstrukturen med lång kontinuitet finns en mindre gård med välbevarad bebyggelse med agrar karaktär är placerad nordost kyrkan, och omgiven av nyare villabebyggelse. I områdets södra del, precis invid Lagaån ligger det Dicksonska jaktlottet, ett lantligt sommarnöje i schweizerstil med egen kägelbana uppfört under 1900-talets första år.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Kånna kyrka och sockenstuga, det tidigare sockencentrats betydelse som centrum i byn.
- De många gravhögarna i områdets två höggravfält från järnåldern.
- Den agrara bebyggelsestrukturen med glest placerade gårdar i gårdslägen med lång historisk kontinuitet.
- De historiska kommunikationsstråken genom området; Gamla riksettans sträckning och den bågformade landsvägsbron i betong, Lagaån samt banvallen från den nedlagda järnvägen.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Ny bebyggelse inom området anpassas till befintlig agrar byggnadsstruktur avseende placering i landskapet.
- Placering av nya byggnader i det öppna odlingslandskapet undviks.
- Bebyggelse som i skala, karaktär eller lokalisering inverkar på kyrkans dominerande och ensamliggande läge bör undvikas.

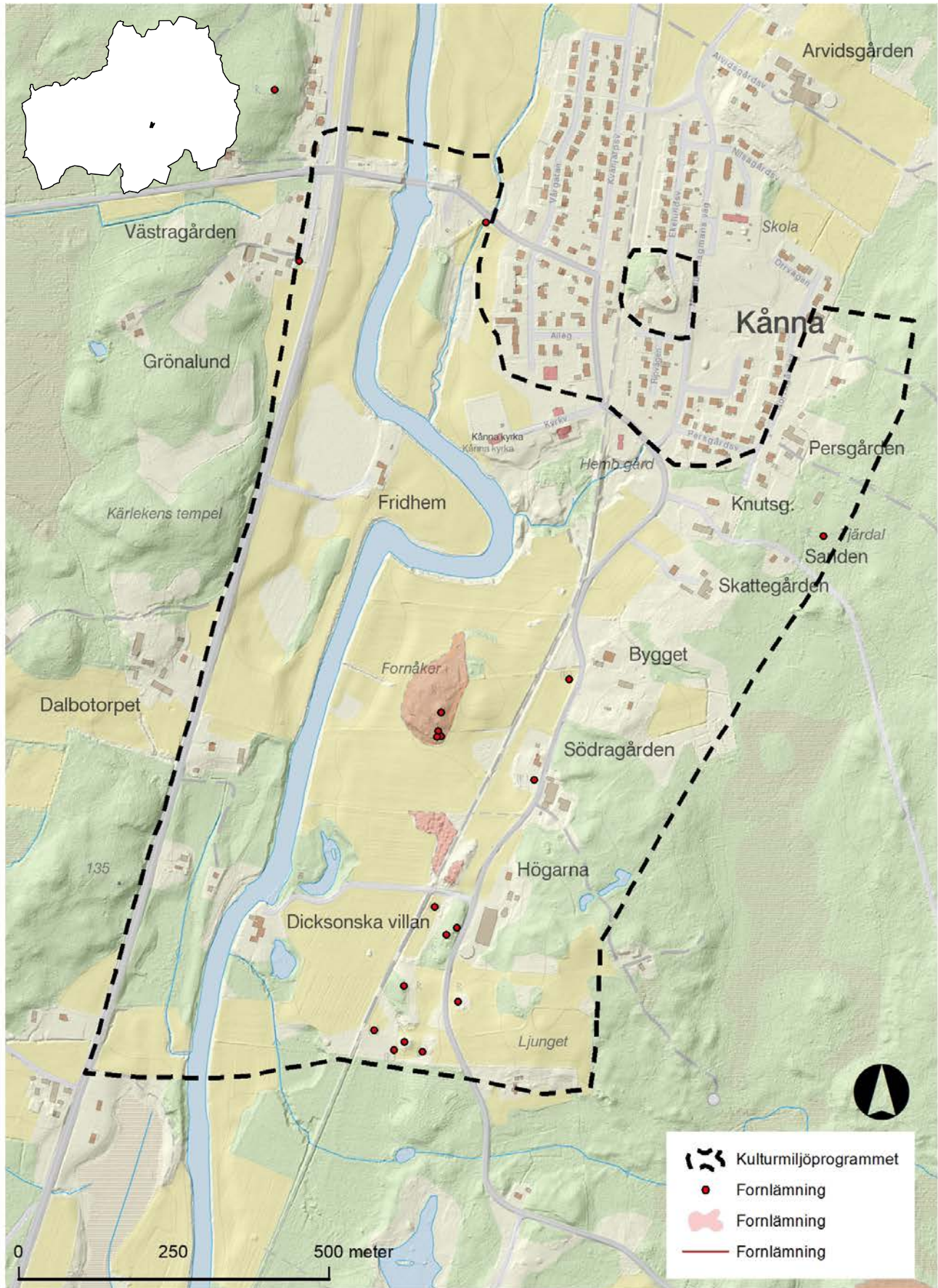
LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Kyrkliga kulturminnen får inte ändras utan tillstånd från Länsstyrelsen enligt kulturmiljölagens 4 kapitel.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

29. MJÄRYD- SOMMARSÄTE

Mjäryd och Sommarsäte återspeglar en lång landskaps- och bebyggelseutvecklingen i centralbygdens ådalsslanskap där fördelaktiga jordbruksförhållanden legat till grund för framväxten av stora byar och en byggnadskultur som är representativ för fullåkerbygd med Bebyggelsen är i många avseenden välbevarad.

MJÄRYD-SOMMARSÄTE

Dalgången kring Prästebodaåns norra delar är det närmaste man kommer en slättbygd i dessa delar av Småland. Öppna och sammanhängande åkerarealer öster om Prästbodaån binder samman de båda byarna Mjäryd och Sommarsäte. Båda byarna ligger längs med höjder i landskapet, med utsikt över den mellanliggande slätten. Men medan Sommarsäte ligger i kanten av ett större skogsområde (den forna utmarken) ligger Mjäryd mer öppet på en åsbildning. Bebyggelsebilderna ger utdragna intryck men gårdarna ligger mer koncentrerade vid Södragården-Norragården i Mjäryd respektive Södragården-Sunagården-Norragården i Sommarsäte, där också vägstukturen strålar samman. Dessa koncentrationer markerar byarnas ursprungliga bebyggelselägen som de hade före 1800-talets skiften, troligen ända sedan de etablerades på medeltid eller tidigare. Mjäryd bestod av sju hemman och Sommarsäte av fem hemman före 1800-talet. Som en följd av laga skiftena, 1860 respektive 1866, samt en rad hemmansklyvningar, kom många brukningsenheter att flytta ut till nya tomter. Särskilt påtagligt är denna ”nya” bebyggelsestruktur i Sommarsäte men även Mjäryd fick med tiden en förlängd karaktär.

1800-talets gårdsbebyggelse dominerar byggnadskulturen i området, men med olika uttryck i respektive by. I Sommarsäte har flera av gårdarnas mangårdsbyggnader parstugans/dubbelkammarsstugans utformning i en och en halv eller två våningar och med varierande grad av till- och ombyggnader. I Mjäryd är, med något undantag, merparten av mangårdsbebyggnaderna uppförda

under 1800-talets sista årtionden och ger området en sammanhängande karaktär. Möjligen återspeglar de olika traditionerna skillnaden i när laga skiftet genomfördes i respektive by. I många fall har bostadshusen fasadriktad ut mot den genomgående byvägen. I byarna finns också enstaka villor från olika årtionden på 1900-talet och något exempel på torpmiljö från 1800-talet finns också, som vid Brunnsholm.

Flera järnåldersgravfält utgör visuellt tydliga länkar till både Mjäryds och Sommarsätes förhistoriska rötter. Särskilt imponerande är ”Mjäryds kullar” som med sina drygt 170 gravanläggningar från järnåldern ligger intill huvudvägen från Södra Ljunga. På Mjärydsidan ligger också flera ensamliggande högar ute i odlingslandskapet av vilka de flesta tyvärr är skadade. Av dessa pekar åtminstone den 20 m stora Kungsbacken på byn som ett förhistoriskt maktcentrum av något slag.

Höggravfält från järnåldern och topmiljö i Sommarsäte.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Mjäryd och Sommarsäte återspeglar en lång landskaps- och bebyggelseutveckling i centralbyggdens ådalslandskap där fördelaktiga jordbruksförhållanden legat till grund för framväxten av stora byar med en byggnadskultur representativ för fullåkerbygder. Bebyggelsen i området är i stor utsträckning välbevarad och karaktärskapande.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Bebyggelsens karaktär där särskilt mangårds- och ekonomibyggnader, bland annat i form av parstugor från 1800-talet, speglar jordbrukssamhällets utveckling vid tiden för och strax efter laga skiftet. Gårdsbebyggelsens primära lokalisering till höjder i landskapet.
- Odlingslandskapets öppna karaktär där diken, stenmurar och brukningsvägar ofta markerar laga skiftets gränsläggning. Brukningsvägarna markerar, tillsammans med andra mindre vägavsnitt, inte sällan äldre vägsträckningar och samband i landskapet, som exempelvis gamla fågator.
- Fornlämningssmiljöer med tre gravfält från järnåldern där särskilt "Mjäryds kullar" tydligt skänker området ett kronologiskt djup.
- Gårdsnamnen har månghundraåriga traditioner, i en del fall troligen ända ner i medeltid.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar skall utföras varsamt så att 1800-talsbebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas. Ekonomibyggnader, även om de tillkommit under 1900-talet är avgörande för bebyggelsens agrara karaktär.
- Ny bebyggelse ska anpassas med särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag och den lokala byggnadstraditionen samt befintlig bebyggelses placering i landskapet.
- Sammanhängande villa- eller fritidshusområden är exempelvis inte lämpliga i odlingslandskapet. Enstaka nytillskott bör helst etableras anslutning till landskapets nord-sydliga höjdstråk.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.
- Fornlämningarna bör så långt som möjligt vara föremål för skötsel och visuellt tillgängliga från omgivande bebyggelse.
- Dispens från miljöbalkens bestämmelser om biotopskydd angående exempelvis landskapselement i form av stenmurar, odlingsrösen, ängs- och hagmarker eller öppna diken bör endast ges om driften annars märkbart förhindras.

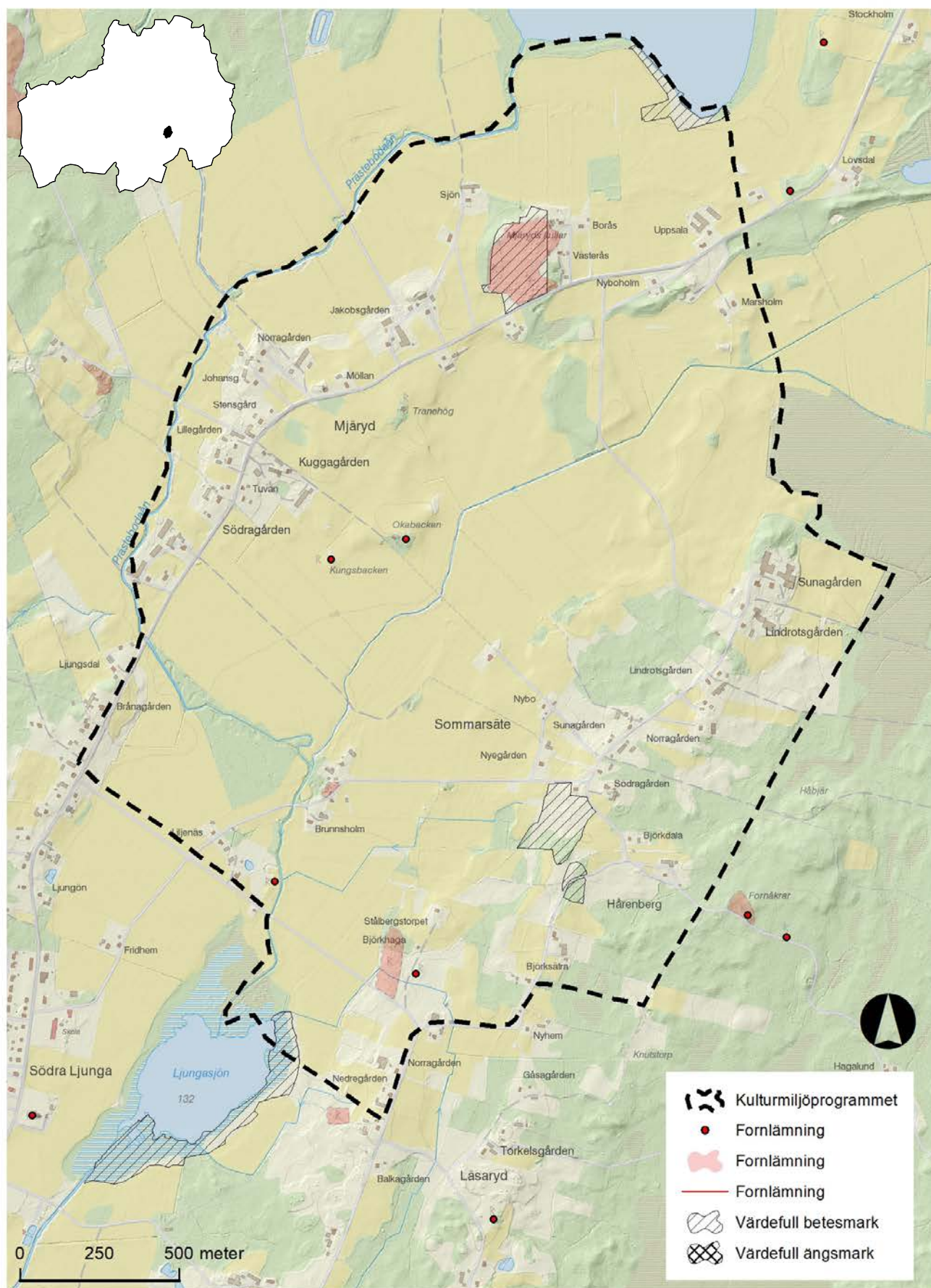
LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnings får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

I skogen är "övriga kulturlämningar", dvs sådana lämningar som inte omfattas av kulturmiljölagen och som är att betrakta som fornlämningar, inbegripna av Skogsvårdslagens hänsynsparagraf § 30. Enligt denna ska skador förhindras eller begränsas inom ramen för vad som är möjligt utan att pågående markanvändning avsevärt försvåras.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

30. LAMMAKULLA- ANGSHULT

Byarna öster om Agunnaryd representerar de medeltida skogsbygderna där jordbruket lång fram i tiden var betydelsefullt men småskaligt, och där de skogliga resurserna haft väl så stor betydelse för bebyggelsens framväxt. I det aktuella området framträder framför allt utvecklingen under 1800-talets andra hälft som tydligt i landskapet.

LAMMAKULLA-ANGSHULT

Lammakulla, Ranglaköp, Angshult och Trinshult representerar kommunens östra delar, områden som domineras av bosättningar som etablerades under medeltid och senare. Det är en randbygd där jordbruksresurserna var små men, till skillnad från de västra delarna av kommunen, var skogsresurserna omfattande. Jordbruksnäringen har anpassats till ett småbrutet landskap. Odlingslandskapet är följaktligen småskaligt med oregelbundna åkermarker som är rika på sten, varför stenröjningen varit omfattande och resulterat i miljöer med ett stort antal odlingsrösen och stentippar. De mest småskaliga och svårbrukade odlingslotterna har inte sällan överförts till bete som exempelvis i Angshult. I Trinshult finns imponerande åkerstukturer i form av terrasser i den sluttande terrängen. Naturliga ängs- och betesmarker finns dock också av vilka flera fortfarande anses innehålla höga biologiska värden.

Bebyggelsen är relativt väl sammanhållen inom respektive by och gårdsmiljöerna är, med något undantag, välhållna. Om odlingsresurserna ger intrycket av en småbrukarmiljö, kan det omvända sägas om många mangårdsbyggnader i byarna. Dessa är inte sällan påfallande stora och påkostade. Trinshults salsbyggnad med klassicistiska stildrag gör ett ståndsmässigt intryck. Det är troligt att dessa också speglar den välmåga som skogsresurserna genererade under 1800-talet. Enklare parstugor finns dock också som i Lammakulla och Angshult Gamlegård.

Alla fyra byarna utgjorde ensamgårdar före 1800-talet och finns belagda i medeltida källor. Hemmansklyvningar och laga skifte vid mitten av 1800-talet resulterade i dagens bebyggelsebild. I Ranglaköp delades det ensamma hemmanet på två jordbruksfastigheter, Lammakulla på tre och Angshult på fyra. I Angshult har en av dessa (Jönsabacken) som också utgjorde stamgården, ödelagts mellan 1930–1950. Idag återstår endast husgrunder. Trinshult förblev ensamgård. I den sydligaste delen av Lammakulla ligger ett torp, kallat Enebacken, ursprungligen ett soldattorp, som omgärdas av en vällagd stenmur.

Mangårdsbyggnad i Ranglaköp, uppförd 1875.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Byarna öster om Agunnaryd representerar de medeltida skogsbygderna där jordbruket lång fram i tiden var betydelsefullt men småskaligt, och där de skogliga resurserna haft väl så stor betydelse för bebyggelsens framväxt. I det aktuella området framträder framför allt utvecklingen under 1800-talets andra hälft som tydligt i landskapet.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Bebyggelsens karaktär där särskilt mangårdsbyggnader uttrycker 1800-talets byggnadskultur bland annat i form av parstugor och salsbyggnader i en och en och en halv våning speglar jordbrukssamhällets utveckling vid tiden efter laga skiftet vid mitten av århundradet.
- Det f.d. soldattorpet Enebacken.
- Ett småskaligt odlingslandskap hävdade ängs- och hagmarker. De senare innehåller, förutom biologiska värden även rikligt med spår efter äldre brukningsepo-ker.
- Bebyggelse lämningar efter stamhemmanet Jönsabacken i Angshult.
- Äldre vägsträckningar. Bland annat ett stycke av en gammal häradsväg i Trinshult.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

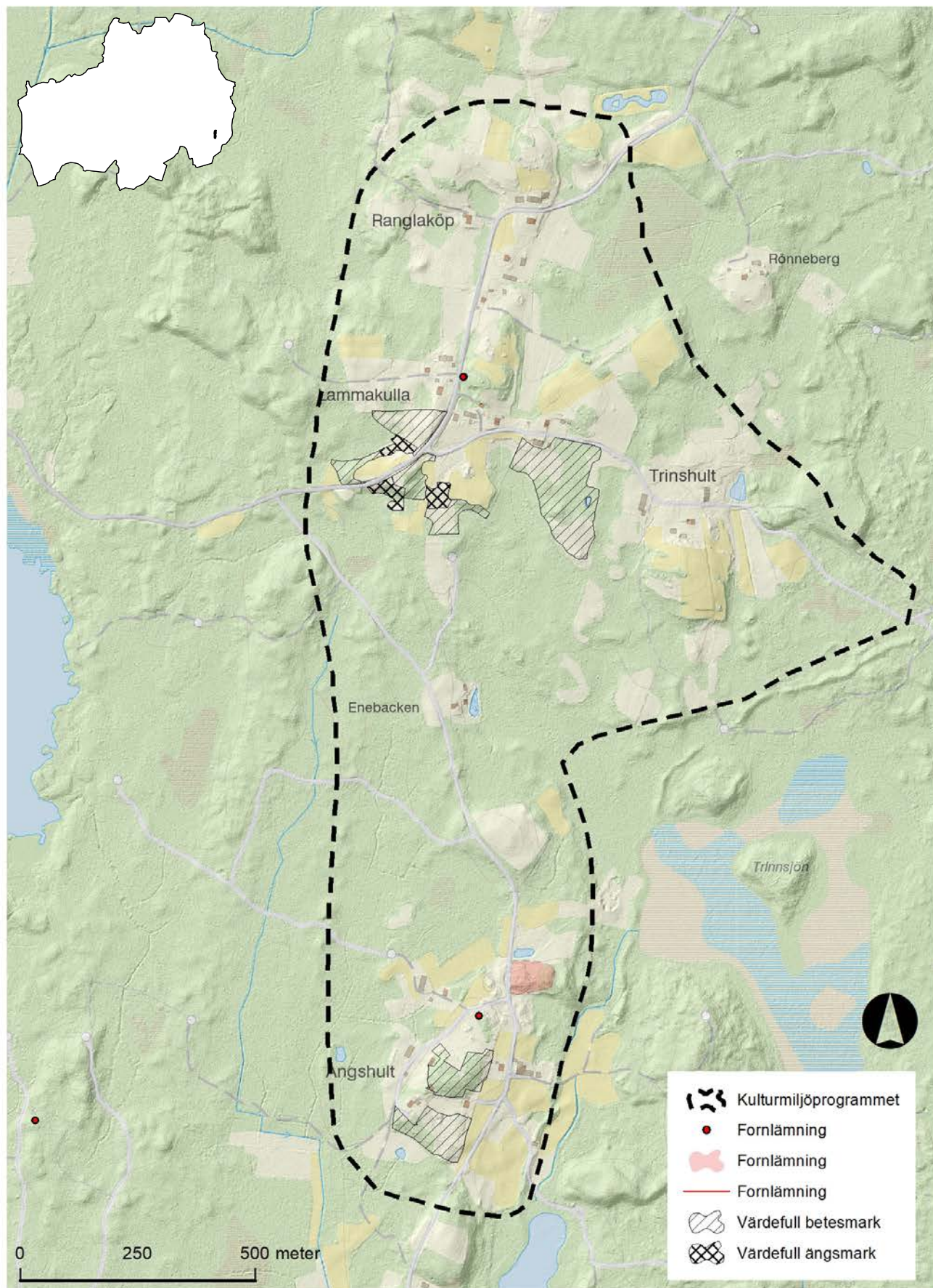
- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar skall utföras varsamt så att originalbebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas. Färgsättningen bör följa den rådande, dvs med rödfärgade fasader eller ljusa oljefärger. Ekonomibyggnader, även om de tillkommit under 1900-talet är avgörande för bebyggelsens agrara karaktär.
- Ny bebyggelse ska anpassas med särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag och den lokala byggnadstraditionen samt befintlig bebyggels placering i landskapet. Sammanhängande villa- eller fritidshusområden är exempelvis inte lämpliga i odlingslandskapet.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia. Dispens från miljöbalkens bestämmelser om biotopskydd angående exempelvis landskapselement i form av stenmurar, odlingsrösen, ängs- och hagmarker eller öppna diken bör endast ges om driften annars märkbart förhindras.
- Lämningarna efter Jönsabacken bör så långt som möjligt vara föremål för skötsel.

LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

31. HYHULT

Hyhult, med rötter i medeltid, är en bosättning där bebyggelse och landskap tydligt återspeglar en småbrukarmiljö från 1800-talet som vuxit fram i ett område med små naturliga resurser för jordbruk. Dess uttryck och lokalisering tecknar i flera avseenden regionala särdrag som är typiska för dessa delar av Småland.

HYHULT

Byn ligger i den allra västligaste delen av kommunen, alldeles intill gränsen till Halland. Landskapet i denna del av regionen kännetecknas av en påfallande dominans av myrmarker. I dessa framträder bylandskapet som mindre öar lokaliserade till låga moränhöjder. I Hyhults gränsar markerna också till en mindre sjö, Högsjön, intill vilken ett mindre antal fritidsstugor har etablerats.

Odlingslandskapet är påfallande småskaligt och långs med många skiftesgränser löper stenmurar. I området finns emellertid även vad som förmodligen är äldre stenmurar med enkelradig konstruktion som tjänat som hägnader mellan olika markslag. Sådana var vanliga i områden där det rådde stor virkesbrist som i de västra delarna av Småland och Halland. Byn har bestått av sex jordbruksfastigheter men de flesta bedriver ingen verksamhet idag utan har övergått till fritidsboende. Fyra av gårdarna har kvar sina ekonomibyggnader. Mangårdsbyggnaderna har i de flesta fall sina ursprung på 1800-talet eller kring sekelskiftet 1900 och består i flera fall av utökade enkelstugor i en eller en och en halv våning.

Ett utmärkande drag i bebyggelsen är den stora andelen tuktad sten som använts vid byggandet av ladugårdarna. Traditionen hänger sannolikt samman med den virkesbrist som kännetecknade de västra delar av kommunen vid tiden för byggnadernas uppförande, dvs omkring år 1900 och tidigare. Utmarkerna bestod

huvudsakligen av öppna ljunghedar. Överhuvudtaget är både bebyggelse och landskap tydliga uttryck för en typisk småbrukarmiljö. Resurserna som från medeltid till 1700-talet hade försörjt en ensamgård skulle under 1800-talet och senare alltså livnära upp till sex gårdar. Berättelser om kompletterande arbetsvandringar till Skåne och Danmark är därför inte ovanliga i dessa trakter.

Den historiska markanvändningen omfattade hemägorna bestående av åker och äng. Dessa motsvarar i stort sett de arealer som fortfarande är, eller intill nyligen var, öppen jordbruksmark. Till dessa kompletterades foderproduktionen med hö som slogs på de kringliggande myrarna. Delar av dessa dikades ut under 1800-talet och början av 1900-talet men är dag ur bruk. Likaså är de forna ljunghedarna öster om byn överförda till skog. Hyhult laga skiftades 1881 varvid två gårdar flyttades ut från den ursprungliga tomten till lägen i norra respektive västra delen av byn.

Mangårdsbyggnad och stenladugård på Hyhult 1:29.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Hyhult, med rötter i medeltid, är en bosättning där bebyggelse och landskap tydligt återspeglar en småbrukarmiljö från 1800-talet som vuxit fram i ett område med små naturliga resurser för jordbruk. Dess uttryck och lokalisering tecknar i flera avseenden regionala särdrag som är typiska för dessa delar av Småland.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Bebyggelsens karaktär med mindre mangårdsbyggnader i en eller en och en halv våning och ekonomibygnader med stort inslag av sten som byggnadsmaterial.
- Merparten av gårdsbebyggelsen ligger fortfarande samlad, på den plats som representerar det ursprungliga bebyggelseläget i en mindre bygruppering. Två gårdar är utflyttade och återspeglar laga skiftets effekter på landskapet.
- Odlingslandskapet är småskaligt med samlade och stenröjda åker- och betesvallar. Stenmurar, varav några har karaktäristisk enkelradig utformning, är uppförda längs med fastighetsgränserna. Rester efter tidigare omfattande fruktodlingar finns fortfarande kvar i betad hagmark.
- Genom byn löper en äldre, grusad, vägsträckning samt ett antal lokala tillfartsvägar.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar skall utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag, vad avser utformning, volym och färgsättning, inte förvanskas.
- Ny bebyggelse ska anpassas med särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag och den lokala byggnadstraditionen samt befintlig bebyggelses placering i landskapet. Exempelvis bör ny fritidsbebyggelse inte uppföras i form av samlade grupperingar eller lokaliseras i exponerade lägen.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.
- Dispens från miljöbalkens bestämmelser om biotopskydd angående exempelvis landskapselement i form av stenmurar, odlingsrösen, ängs- och hagmarker eller öppna diken bör endast ges om driften annars märkbart förhindras.

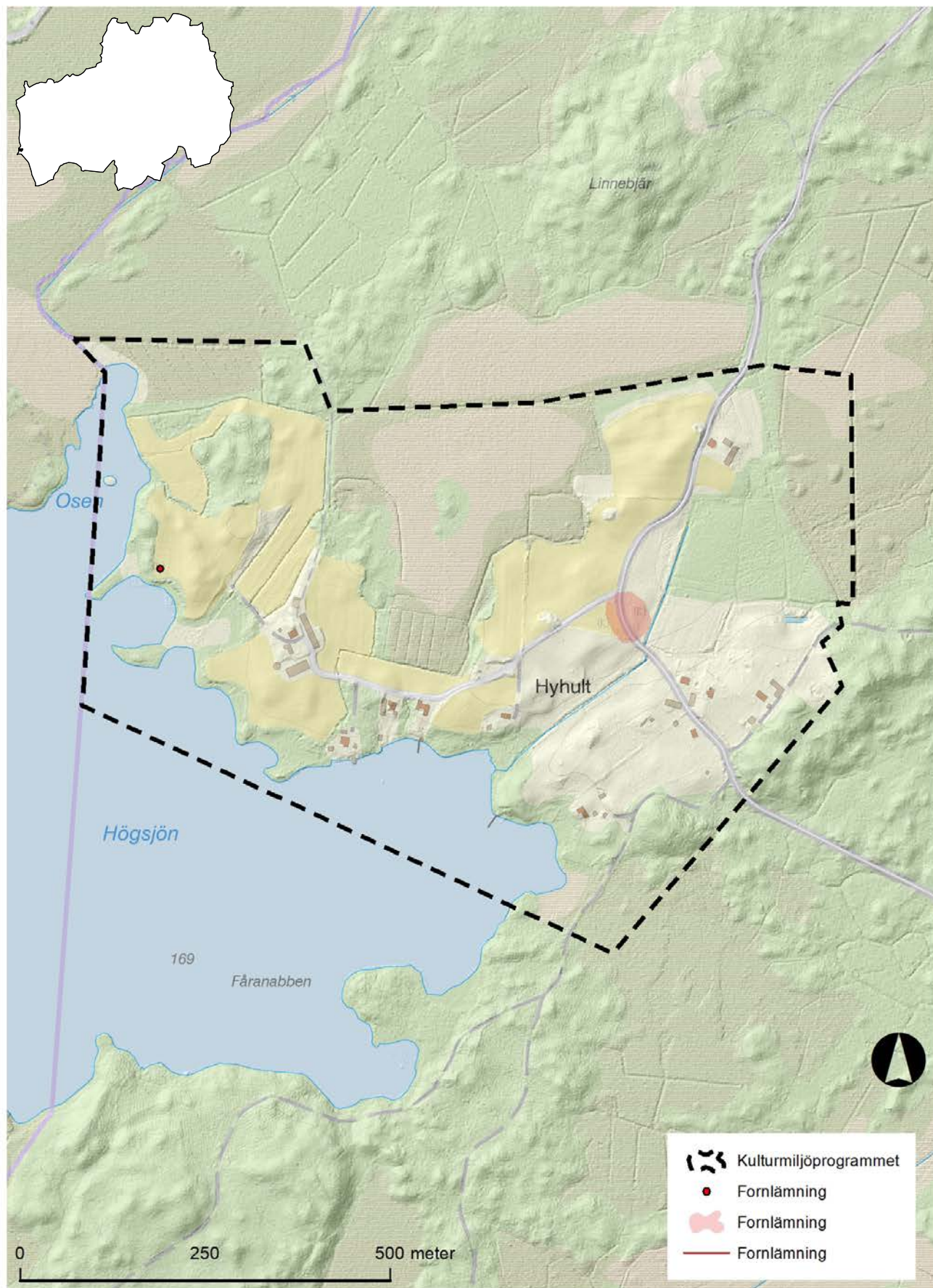
LAGSKYDD

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

Enkelradig stenmur. Foto: Stefan Höglin

OMRÅDESAVGRÄNSNING

32. HJORTSERYD

Hjortseryd, med rötter i medeltid, är en bosättning där bebyggelse och landskap tydligt återspeglar en småbrukarmiljö från 1800-talet i västra Småland som vuxit fram i ett område med små naturliga resurser för jordbruk. Dess uttryck och lokalisering tecknar i flera avseenden regionala särdrag som är typiska för dessa delar av kommunen.

HJORTSERYD

Byn ligger i de allra västligaste delarna av kommunen. Landskapet i trakten kännetecknas av en påfallande dominans av myrmarker. I dessa framträder bylandskapet som mindre öar lokaliserade till låga moränhöjder. I Hjortseryd är terrängen småbruten och ger odlingslandskapet en kuperad karaktär. I öster sluttar marken ner mot Hjortserydssjön. Idag finns tre jordbruksfastigheter av vilka en utgör fritidsboende. Bebyggelsen är i huvudsak från 1800-talet. Åtminstone två av mangårdsbyggnaderna består av "utvidgade" enkelstugor. Gården Hjortseryd 1:22, som ligger på den ursprungliga bebyggelseområdet, är mycket välbevarad och husen är dokumenterat uppförda 1869, dvs strax efter laga skiftet 1866-67. Under senare år har ny bebyggelse tillkommit på den s.k. "Kyrkebacken" i form av en konferensanläggning. Dess byggnader smälter, med avseende på färgsättning och utformning, in i landskapet på ett tillfredställande sätt.

Odlingslandskapet är relativt väl sammanhållet och hävdas idag huvudsakligen genom betesdrift. Det sammanfaller i stort sett med de inägor som var i bruk vid tiden för laga skiftet. Utdikade områden i form av mosodlingar som tillkommit under 1800-talet och början av 1900-talet har dock tillåtits växa igen. Längs de fastighetsgränser som upprättades vid skiftet löper stenmurar, delvis mycket välagda och underhållna. Här finns emellertid även vad som förmodligen är äldre stenmurar med enkelradig konstruktion som tjänat som hägnader mellan olika markslag. Sådana var vanliga i områden

där det rådde stor virkesbrist som i de västra delarna av Småland och Halland. I Hjortseryd bestod utmarkerna i huvudsak av ljunghedar och myrmarker. På de senare kompletterades höskördarna från inägorna med myrslåtter på relativt stora arealer. Marknamn som "Svedjeryd" skvallrar om att man tidigare också kompletterat sädesproduktionen med svedjande. Söder om byn, på Lilla och Stora Tvärbjär, ligger två röjningsröseområden i det som idag är beskogad mark, men vad som tidigare utgjorde ljunghedar. Möjligen är dessa lämningar efter ett svedjebruk.

Mangårdsbyggnaden på Hjortseryd 1:22.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Hjortseryd, med rötter i medeltid, är en bosättning där bebyggelse och landskap tydligt återspeglar en småbrukarmiljö från 1800-talet i västra Småland som vuxit fram i ett område med små naturliga resurser för jordbruk. Dess uttryck och lokalisering tecknar i flera avseenden regionala särdrag som är typiska för dessa delar av kommunen.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Bebyggelsens karaktär med mindre mangårdsbyggnader i en eller en och en halv våning och ekonomibyggnader av vilka flera är belagda till tiden strax efter laga skiftet.
- Merparten av gårdsbebyggelsen ligger i utkanten av vad som tidigare utgjorde byns inägor. Två gårdar är uppförda efter laga skiftet och återspeglar dess effekter på landskapet.
- Odlingslandskapet är småskaligt med sammanhängande och stenröjda åker- och betesvallar. Stenmurar och odlingsrösen är karaktäristiska inslag. Av stenmurarna har en del enkelradig utformning, är uppförda som hägnader mellan olika markslag och som fågatator.
- Söder om byn ligger två områden med röjningsrösen
- Genom byn löper en äldre vägsträckning samt ett antal lokala tillfarts- och brukningsvägar.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar skall utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag, vad avser utformning, volym och färgsättning, inte förvanskas.
- Ny bebyggelse ska anpassas med särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag och den lokala byggnadstraditionen samt befintlig bebyggelses placering i landskapet. Exempelvis bör ny fritidsbebyggelse inte uppföras i form av samlade grupperingar eller lokaliseras i exponerade lägen.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.
- Dispens från miljöbalkens bestämmelser om biotopskydd angående exempelvis landskapselement i form av stenmurar, odlingsrösen, ängs- och hagmarker eller öppna diken bör endast ges om driften annars märkbart förhindras.

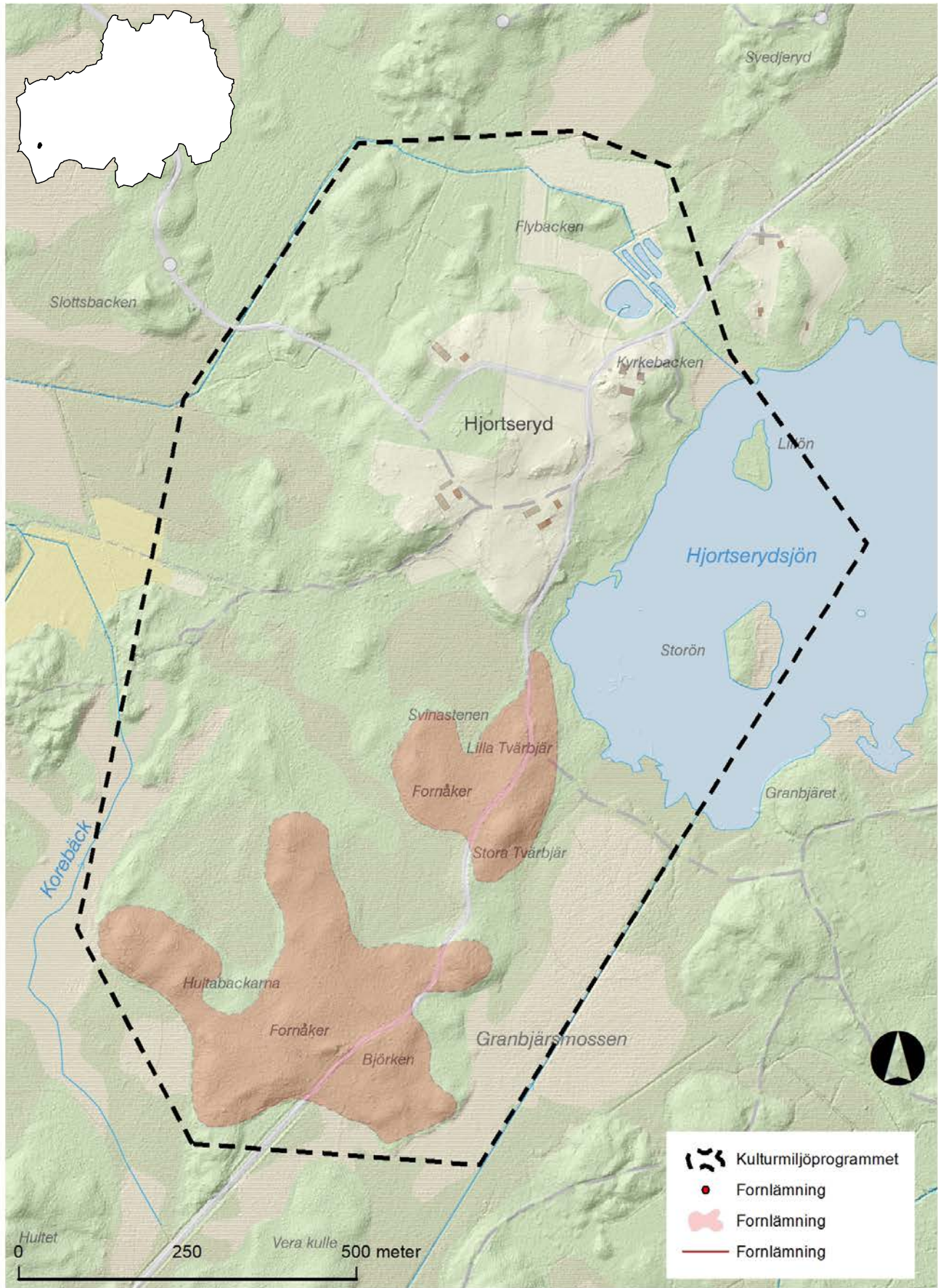
LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnings får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

I skogen är "övriga kulturlämningar", dvs sådana lämningar som inte omfattas av kulturmiljölagen och som är att betrakta som fornlämningar, inbegripna av Skogsvårdslagens hänsynsparagraf § 30. Enligt denna ska skador förhindras eller begränsas inom ramen för vad som är möjligt utan att pågående markanvändning avsevärt försvåras.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

33. BÄCKARYD-BÄCK

Höggravfälten längs med Lagadalen är avgörande för förståelsen av Smålands tidiga historia. De är byggda för att synas och göra intryck längs med viktiga kommunikationsleder. De aktuella gravfälten, särskilt det i Bäckaryd, har höga upplevelsevärden där de ligger intill färdvägar som utnyttjas under långa tider. I Bäck markerar gravfälten ett möjligt samband och kontinuitet mellan vikingatidens bebyggelsestruktur och det historiska bylandskapet.

BÄCKARYD-BÄCK

Lagadalen är känd för sina många och imponerande gravfält från yngre järnåldern. Många är påfallande stora och enhetliga sett till gravformerna. Vanligtvis dominerar gravfälten nästan helt av välformade och profilerade högar. Dessa lämningar återspeglar av allt att döma ett viktigt skede under Smålands järnålder. De utgör också mäktiga manifestationer på lokal överhöghet längs med dåtidens viktiga kommunikationsstråk.

Området omfattar delar av de båda byarna Bäckaryd och Bäck på västra respektive östra sidan om Lagaån. På Bäckarydssidan ligger ett av de större höggravfälten i Lagadalen med 165 anläggningar. Gravfältet ligger på en höjd med halvöppen lövvegetation, mellan gamla Riksettan och Lagaån, och kan lätt identifieras från kringliggande landskap. Den historiska byn Bäckaryd låg, med undantag från Norregården, ca 1 km sydväst om gravfältet. Av denna finns det dock ingenting kvar eftersom samtliga hemman flyttade ut till nya tomter vid laga skiftet 1832.

Norregården ligger dock kvar på ursprunglig plats, endast 200 meter från gravfältet. Det är osäkert om Bäckaryd motsvarar den vikingatida enhet som genererat gravfältet. I Bäck förefaller sambandet mindre osannolikt. Här finns åtminstone två mindre gravfält med 90 respektive 25 gravanläggningar, i huvudsak bestående av högar. Dessa ligger i direkt anslutning till Bäckes historiska bytomt som hyste fyra hemman. Av dessa finns två gårdar kvar på ursprungliga tomter; Bäck 1:19

och Bäck 6:1 och avstyckad bebyggelse på Bäckaryd 3:18 och Bäckaryd 3:22. Det förefaller inte orimligt att Bäck motsvarar den vikingatida gård/by som genererade gravfälten innan kyrkan tog över rollen. I detta fall i Kädda.

Gårdsmiljö på Bäckes gamla bytomt.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Höggravfälten längs med Lagadalen är avgörande för förståelsen av Smålands tidiga historia. De är byggda för att synas och göra intryck längs med viktiga kommunikationsleder. De aktuella gravfälten, särskilt det i Bäckaryd, har höga upplevelsevärden där de ligger intill färdvägar som utnyttjas under långa tider. I Bäck markerar gravfälten ett möjligt samband och kontinuitet mellan vikingatidens bebyggelsestruktur och det historiska bylandskapet.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Höggravfälten i Bäckaryd med över 160 anläggningar liggande öppet och väl synligt mellan "Riksettan" och Lagaån. Äldre vägsträckningar förefaller löpa genom gravfältet. Två höggravfält i Bäck omfattande 90 respektive 25 anläggningar.
- Landskapets agrara karaktär med öppna åker och betesarealer, viktiga för förståelsen av den miljö som gravfälten en gång uppfördes i. Det är dessutom förutsättningen för den visuella upplevelsen kring fornlämningarna.
- Gårdsmiljöerna på Bäcks gamla tomt där särskilt Bäck 1:19, med stor herrgårdsliknande mangårdsbyggnad utgör en särskilt värdefull bebyggelsemiljö.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

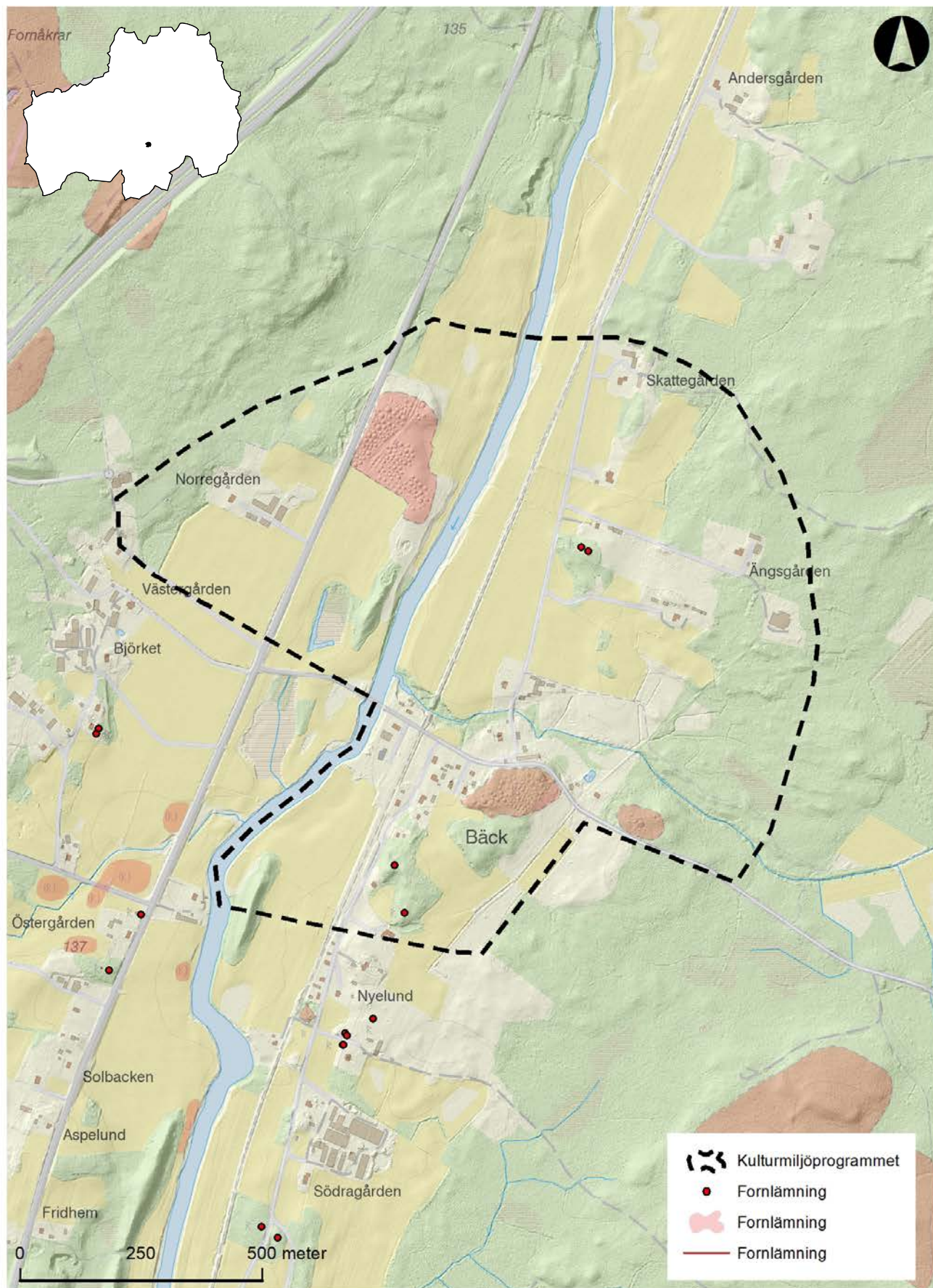
- Gravfälten i Bäckaryd och Bäck är viktiga att bevara och endast i undantagsfall bör exploateringsgrävningar tillåtas.
- Gravfälten bör vara föremål för fortsatt fornvård.
- Odlingslandskapet kring gravfälten bör vara öppet och föremål för aktivt jordbruk. Byggnader eller anläggningar som konkurrerar med eller minskar den visuella upplevelsen av gravfälten bör inte tillåtas.
- Gårdsbebyggelsen på Bäcks gamla tomt, direkt norr om gravfältet, bör bevaras och till- eller ombyggnader ske så att den kulturhistoriska karaktären bibehålls.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.

LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

34. HAMNEDA

Hamneda är ett område starkt präglad av de olika kommunikationsstråk och färdmedel som i perioder har dominerat trakten och bidragit till uppbyggnaden av det sockencentrum och sedermera stationssamhälle som Hamneda kom att utvecklas till. Området har en stor mängd lämningar som vittnar om områdets betydelse längs Lagadalens kommunikationsleder med lång historisk kontinuitet. I Hamneda finns många olika historiska epoker representerade, från förhistorisk tid fram till 1900-talets järnvägsamhälle.

HAMNEDA

Hamneda är beläget intill Lagaån och Lagastigen som löper längs med ån. Väster om Lagaån passerar gamla riksettan och E4:an. Tidigare sträckte järnvägen sig genom samhället men är borttagen sedan 1970-talet. Detta viktiga kommunikationsstråk har varit förutsättningen för Hamnedas framväxt. Den bördiga jorden i området har brukats sedan tidig järnålder, men Hamneda kan ha tidigare anor då boplatstfynd gjorts från stenålder. I Hamneda finns tre höggravfält från järnåldern med 241 höggravar som är tydligt exponerade från Lagaån och Lagastigen, en kyrkoruin från 1100-talet och två runstenar från 1000-talet som tidigare var inmurade i den gamla kyrkan och som flyttades till ett av gravfälten när kyrkan revs. Öster om Lagastigen finns den gamla avrättningsplatsen, en galgbacke, med tillhörande massgravar, då Hamneda fungerade som tingsplats från 1300-talet fram till 1600-talet. I områdets södra utkant finns även lämningar efter Sunnerborg, en medeltida försvarsanläggning.

Gästgivaregården uppfördes 1833 och är sedan 1995 skyddad som byggnadsminne. En milstolpe är placerad på ett högt stenfundament utanför. Till gästgivargården hör även stall och ladugårdar. Tillsammans ger de uttryck för den betydande knutpunkt som Hamneda fungerade som längs Lagastigen.

Centralt i området leder en stenvalvsbro över Lagaån och förbinder den gamla kyrkoruinen på västra sidan med den nya kyrkan på den östra. Intill den gamla

kyrkan låg sockenstugan. Den nya kyrkan byggdes i nygotisk stil och stod klar 1892, sockenstugan flyttades och placerades vid den nya kyrkan. Båda kyrkorna är strategiskt placerade i nära anslutning till kommunikationsstråken. Kyrkoruinen på en höjd invid Lagastigen, synlig från Lagaån, och den nya kyrkan på en höjd framför stenvalvsbron.

Skåne-Smålands Järnväg (SSJ) anlades under sekelskiftet 1900, i Hamneda uppfördes en station öster om sockencentrat. Järnvägen tog Lagastigens roll som dominerande kommunikationsstråk, och under ett par decennier utvecklades Hamneda till ett stationssamhälle. Stationsområdet kom att bli ett nytt centrum där stationsbyggnad och ett flertal större handels- och verksamhetsbyggnader uppfördes längs Marknadsvägen. Handeln kom att blomstra under denna period. Dagens hembygdsmuseum inrymde exempelvis en lanthandel. Järnvägen lades ner på 1970-talet men bebyggelsens placering, med fasaderna mot gatan och järnvägen, vittnar om banvallens sträckning och stationssamhällets centrum.

Centrumbebyggelsen mot Marknadsvägen och den nedlagda bangården.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Hamneda är ett område med rik historia med en synlig kontinuitet i samhällets utveckling från förhistorisk tid till nutid. Höggravfälten och kyrkoruinen är tydligt exponerade från Lagaån och Lagastigen och berättar om områdets långa bosättningskontinuitet samt kopplingen till kommunikationsstråken. Gästgivargården med tillhörande stall, stenvalvsbron och milstolpen vittnar om Hamnedas betydande roll som knutpunkt intill Lagastigen och bildar en sammansatt miljö av viktiga komponenter - en rastplats på vägen mellan kontinenten och huvudstaden. Hamneda har även en välbevarad karaktär av stationssamhälle genom sekelskiftesbebyggelsens placering längs den tidigare järnvägen. Bebyggelsens tidstypiska arkitektur och placering synliggör samhällets blomstringstid kring sekelskiftet 1900 och är starkt karaktärsskapande.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Mångfalden av lämningar från skilda tidsperioder och kopplat till olika typer av kommunikationsmedel utgör grunden för Hamnedas uppdelade och spretiga karaktär.
- De tydligt exponerade järnåldersgravfälten och deras visuella samband med Lagaån och vägen.
- Kyrkoruinen med omgivande kyrkogård från 1100-talet, samt två runstenar från 1000-talet.
- Tingsplats med galgbacke och tillhörande massgravar illustrerar Hamnedas dominerande roll i området mellan 1300-talet och fram till 1600-talet.
- Gamla Lagastigens sträckning med intilliggande gästgivargård, stall och ladugårdar, samt milstolpe.
- Den välbevarade stenvalvsbron som sammanband Hamneda öster och väster om Lagaån.
- Kyrkomiljön kring Hamneda nya kyrkan med kyrka i nygotisk arkitektur, skola och sockenstuga.
- Hamneda station och centrumbebyggelse från förra sekelskiftet längs Marknadsvägen, vid den tidigare järnvägens sträckning, som speglar Hamnedas blomstrande period som stationssamhälle kring sekelskiftet 1900. Viktiga karaktärsdrag är bebyggelsens placering och relation till järnvägsstationen och järnvägen, skala, och detaljutförande i tidstypisk arkitektur. Vid ändringar av byggnader vars karaktär förvanskats bör ursprungligt utseende vara vägledande.
- Det öppna odlingslandskapet.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Ny bebyggelse eller andra anläggningar i direkt anslutning till gravfälten, kyrkoruinen, stenvalvsbron och nya kyrkan undviks.
- Gästgivaregården är byggnadsminne med tillhörande skyddsföreskrifter, ny bebyggelse i direkt anslutning till gästgivaregården undviks.
- Stationssamhällets bebyggelse och planstruktur med järnvägsstationen och centrumbebyggelsen längs Marknadsvägen bevaras.
- De tidigare kommunikationsstråkens sträckning och karaktär bevaras.
- Bebyggelse och anläggningar med en visuell relation till kommunikationsstråken såsom gravfälten, kyrkan, kyrkoruinen och galgbacken bör vårdas och framhåvas.
- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar av stationshuset och centrumbebyggelsen skall utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag, vad avser utformning, volym och färgsättning, inte förvanskas.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia.

LAGSKYDD

Området i sin helhet är av riksintresse för kulturmiljövården enligt miljöbalkens 3 kap. Området ska skyddas mot åtgärder som kan skada kulturmiljön.

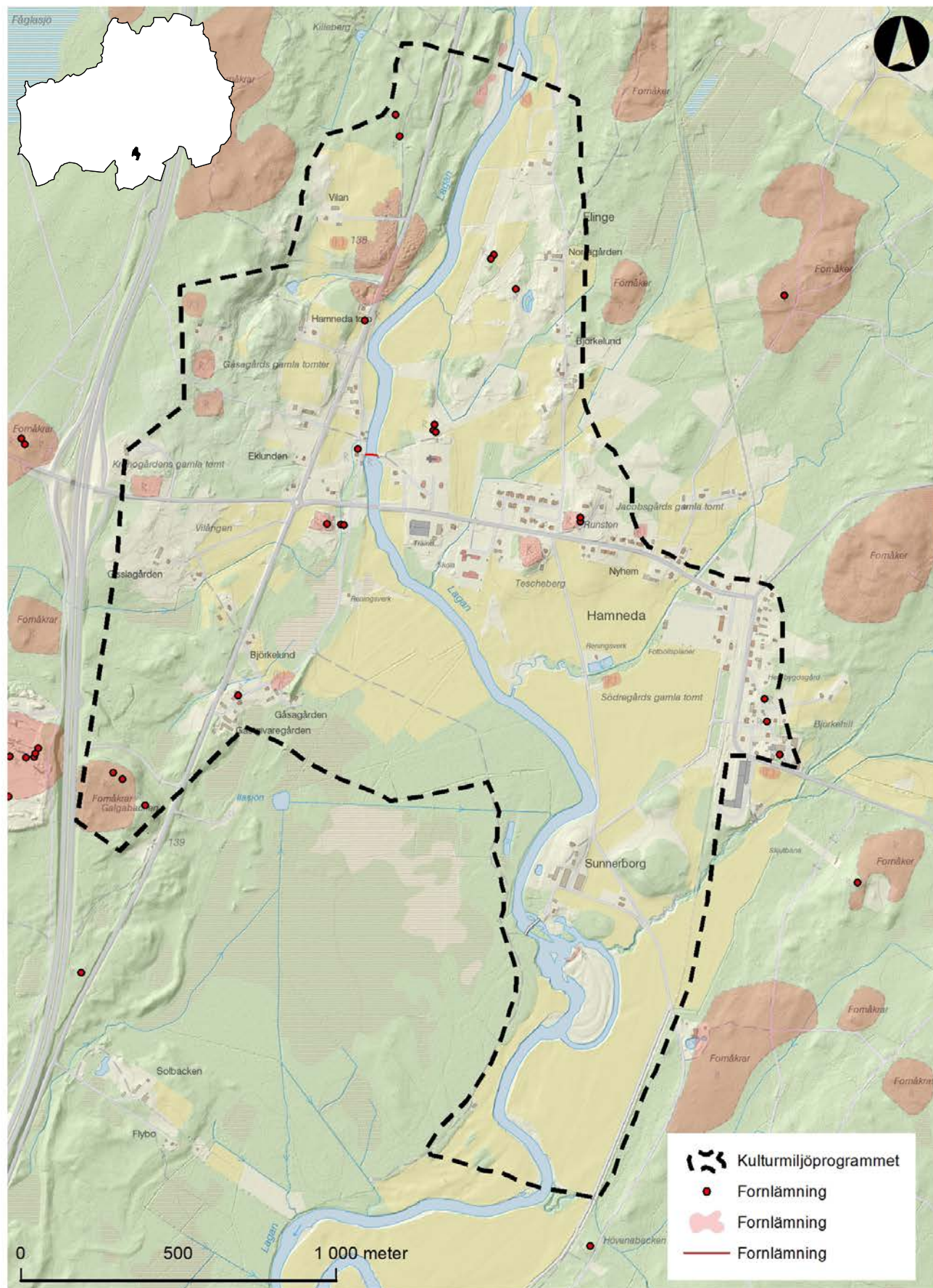
Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämningar får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Hamneda gästgiveri är byggnadsminnesförklarat och får inte ändras utan tillstånd från Länsstyrelsen enligt kulturmiljölagens 3 kapitel.

Kyrkliga kulturminnen får inte ändras utan tillstånd från Länsstyrelsen enligt kulturmiljölagens 4 kapitel.

Bebyggelsen längs Marknadsvägen och järnvägsstationen bedöms utgöra en särskilt värdefull bebyggelsemiljö enligt 8 kap 13§ PBL. Bebyggelsen omfattas av allmänt förvanskingsförbud enligt PBL, och kommunen har möjlighet att ange särskilda planbestämmelser inom ramen för en detaljplan eller områdesbestämmelser.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

35. IVLA

Ivla by är en viktig representant för centralbygdens karaktär, med dess långa kontinuitet och dess uttryck för agrar välmåga. Här finns tydliga spår efter tidig centralitet i form av rika fornlämningsmiljöer och, för småländska förhållanden, välbeställda agrara miljöer. 1800-talets landskaps- och bebyggelseutveckling är särskilt framträdande med effekterna av laga skiftet tydligt avläsbara.

IVLA

Ivla ligger i ett av de främsta jordbruksområdena i kommunen, i Pästbodaåns dalgång. Bördiga jordar, i huvudsak sedimentära, på sluttningarna ner mot ån har lockat bosättningar som åtminstone går tillbaka till bronsåldern. Förmodligen längre tillbaka ändå. Byn har ett stort antal jordbruksfastigheter glest lokaliserade på till ömse sidor av dalgången. En viss koncentration av gårdar finns dock vid broöverfarten mot Pjätteryd. Här låg redan tidigt flera av byns 13 hemman, men redan före skiftesreformerna på 1800-talet var bebyggelsebildens gles med många av gårdarna lokaliserade för sig själva (som exempelvis Junkaregården, Hovagården, Yttragården och Hagagården m.fl.) Denna tendens förstärktes under 1800-talet då hemmansklyvningar och laga skiftet (1853–1864) resulterade i att ett stort antal gårdar fick nya gårdstomter längs med dalgången. Under samma epok etablerades också ett stort antal torp på utmarken.

Byggnadsbeståndet uppvisar en stor mångfald. Generellt sett dominerar mangårdsbyggnader från 1800-talet och från de första årtiondena på 1900-talet med varierande grad av ombyggnationer. Flera parstugor, men även andra former av allmogebyggnader, troligen från mitten av 1800-talet, finns på flera gårdar. Enstaka nyare villabebyggelse med en avvikande gestaltning och karaktär finns inom området. I området finns också ett relativt stort antal småhus utan anknytning till någon gård, uppförda under 1900-talets första hälft.

Odlingslandskapet ger ett öppet intryck men bårder av träd och buskar längs med fastighetsgränserna bryter stundtals av siktlinjerna. Gränserna är i huvudsak resultatet av laga skiftet vid mitten av 1800-talet och framträder vanligen som stenmurar.

Byns tidsdjup är belagd genom ett stort antal fornlämnningar från bronsåldern till järnåldern i form av gravfält och ensamliggande gravanläggningar. Vid Yttragården ligger ett större högggravfält med 65 anläggningar, troligen från yngre järnåldern. Här står också en runsten från omkring år 1000 e.kr. på vilken texten lyder; Vimund reste sten efter Sven, sin broder god mot sitt folk, frikostig på mat, av alla människor mycket prisad. På den norra änden av byn ligger en grupp gravar varav den största mäter närmare 25 meter i diameter.

Mangårdsbyggnad från mitten av 1800-talet på Lillegården 7:26. Troligen uppförd i samband med laga skiftet.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Ivla by är en viktig representant för centralbygdens karaktär, med dess långa kontinuitet och dess uttryck för agrar vålmåga. Här finns tydliga spår efter tidig centralitet i form av rika fornlämningsmiljöer och, för småländska förhållanden, välbeställda agrara miljöer. 1800-talets landskaps- och bebyggelseutveckling är särskilt framträdande med effekterna av laga skiftet tydligt avläsbara.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Bebyggelsens varierande karaktär, där särskilt parstugor från 1800-talet speglar jordbrukssamhällets utveckling vid tiden för laga skiftet.
- Odlingslandskapets öppna karaktär med stenmurar och diken (vanligen liggande tvärs dalgångens längdriktning) markerar fastighetsgränser som uppkommit vid laga skiftet vid mitten av 1800-talet.
- Fornlämningsmiljöer med ensamliggande, gruppvis eller på gravfält liggande gravanläggningar som tydligt skänker området ett kronologiskt djup.
- Runstenen vid Yttra gården.
- Äldre vägstrukturer på ömse sidor av dalgången.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

- Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar skall utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas. Särskilt viktiga är de äldre byggnaderna i form av dubbelkammastugor/parstugor. Ekonomibyggnader är avgörande för bebyggelsens agrara karaktär.
- Ny bebyggelse ska anpassas med särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag och den lokala byggnadstraditionen samt befintlig bebyggelses placering i landskapet. Sammanhängande villaområden är exempelvis inte lämpliga.
- Odlingslandskapet är mycket känsligt för ytterligare igenväxning. Fortsatt jordbruksdrift är avgörande för förståelsen av områdets karaktär och historia. Dispens från miljöbalkens bestämmelser om biotopskydd angående stenmurar och öppna diken bör endast ges om driften annars märkbart förhindras
- Fornlämningarna bör så långt som möjligt vara föremål för skötsel. Särskilt gäller detta gravfältet och runstenen vid Yttragården samt storhögen vid Hovagården.

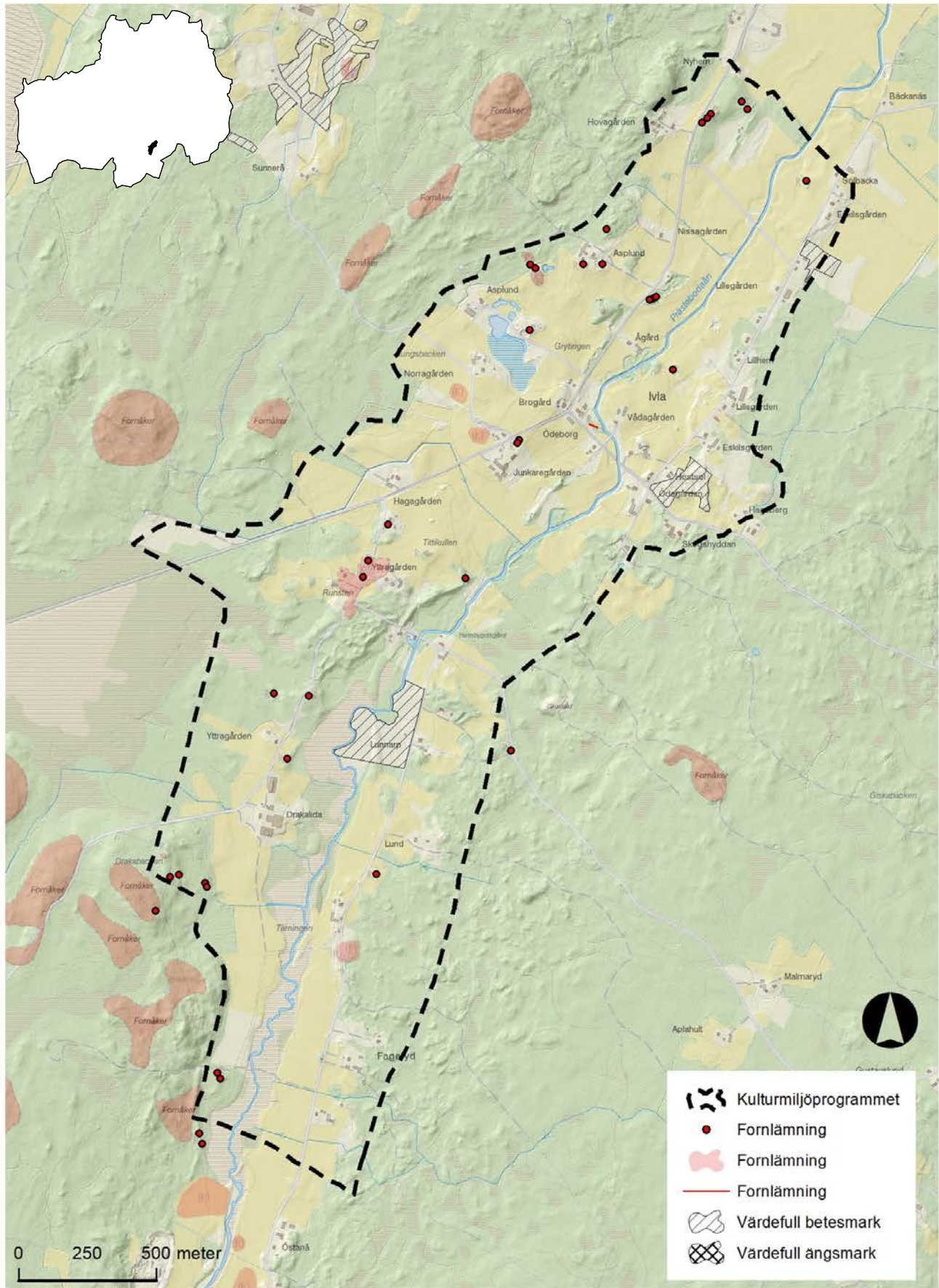
LAGSKYDD

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel och får inte skadas. Lämnings får ej rubbas, tas bort, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan Länsstyrelsens medgivande.

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

I skogen är "övriga kulturlämningar", dvs sådana lämningar som inte omfattas av kulturmiljölagen och som är att betrakta som fornlämningar, inbegripna av Skogsvårdslagens hänsynsparagraf § 30. Enligt denna ska skador förhindras eller begränsas inom ramen för vad som är möjligt utan att pågående markanvändning avsevärt försvåras.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

36. NÖTTJA

Nöttja sockencentrum är en representativ miljö för en medeltida kyrkomiljö med dess lokalisering intill viktiga färdvägar och framväxten av lokal administration och skolväsende under 1800-talet

NÖTTJA

Nöttja sockencentrum ligger, på ett för medeltida kyrkomiljöer typiskt sätt, på en liten höjd, i ett i övrigt småkuperat landskap. Intill flyter Bolmån och miljön är i huvudsak inbäddad i lövvegetation, avbruten av ett småskaligt åkerlandskap. Områdets karaktär av centrum stärks av dess läge i anslutning till ett fyra vägars vägs-käl. Vägstrukturen har generellt sett mycket hög ålder.

Området är en del av Finnvedens centralbygder, vilket bekräftas av närheten till två runstenar i anslutning till Bolmån. Kyrkan uppfördes under äldre medeltid men har föregåtts av en s.k. stavkyrka i trä, av vilken man funnit delar. Dessa har kunnat dateras till 1150. 1353 skrevs sockennamnet Nothöghom (ska möjligen läsas Nöt-höjden). I och med kommunreformen 1862 kom Nöttja också att bli centrum i en landskommun innan den uppgick i Annerstads landskommun och därefter i Ljungby kommun 1971.

Nöttja kyrka är en s.k. korkyrka med en färggrann interiör i form av draperimålningar och en enhetlig barockinredning. Klocktornet är uppfört mellan 1660-72. Både kring kyrkans och klocktornets tillkomst finns folkliga sägner. Bebyggelsen som omger kyrkomiljön är i huvudsak från sekelskiftet 1900 och senare. Bland annat finns en f.d. skola som uppfördes 1894 (egentligen ett difflyttat bostadshus från en annan by) efter det att den gamla brann. Den nuvarande byggnaden är kraftigt ombyggd, sannolikt på 1950-talet.

Tidigare låg en större byggnad strax norr om kyrkogårdsmuren vilken troligen tidigare utgjort Stomgårdens mangårdsbyggnad. Idag är denna dock riven. Utöver en torpmiljö sydost om kyrkan, intill vägen mot Backgården, består de flesta bostadshusen väster om ån av villor som uppförts under 1900-talet.

På den östra sidan av Bolmån varierar bebyggelsen mellan enstaka byggnader från 1800-talets senare del, som en mangårdsbyggnad till Algutsgården med veranda försedd med lövsågade detaljer, till villor från 1960-talet. Bland annat fanns här en fd affär intill bron.

Miljön kring Bolmån.

VARFÖR ÄR OMRÅDET VIKTIGT ATT BEVARA?

Nöttja sockencentrum är en representativ miljö för en medeltida kyrkomiljö med dess lokalisering intill viktiga färdvägar och framväxten av lokal administration och skolväsande under 1800-talet.

VIKTIGA KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITETER

- Nöttja medeltida kyrka med kyrkogård och klockstapel.
- Den kringliggande bebyggelsen i form av skolbyggnad, brukningscentrum för Stomgården, samt en torpmiljö.
- Den äldre villa- och jordbruksbebyggelsen på östra sidan av Bolmån som förstärker bilden av mindre samhälle.
- Landskapets agrara karaktär med öppna åker och betesarealer är viktiga för förståelsen av den miljö som sockencentrat är en nod i.
- Vägstrukturen som med sina vägskal är en funktion av kyrkans lokalisering.

RIKTLINJER FÖR FRAMTIDA UTVECKLING

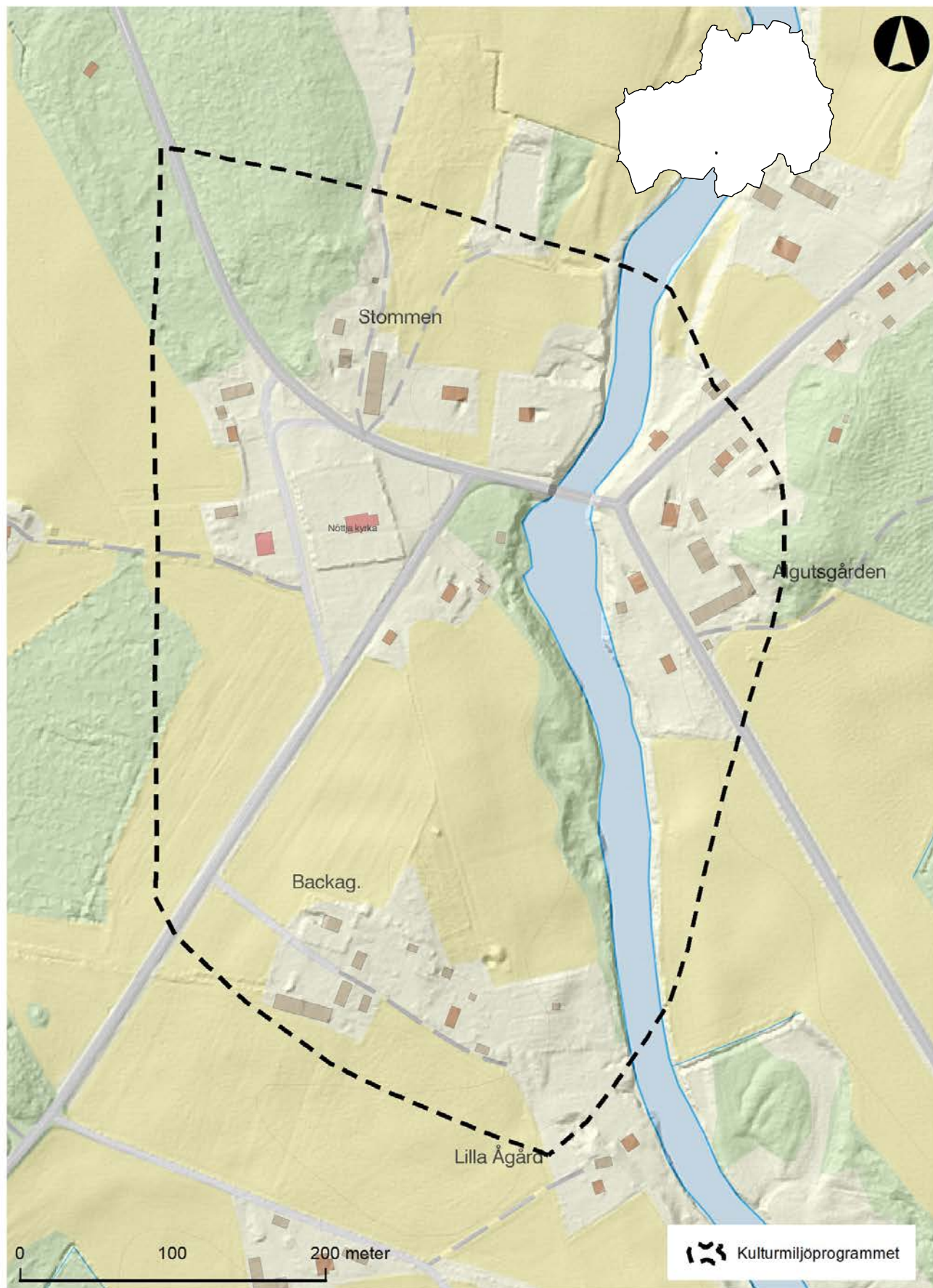
- Anläggningar och byggnader som konkurrerar med kyrkomiljön i skala bör inte tillåtas.
- Ny bebyggelse kring kyrkomiljön bör anläggas med hänsyn till sockencentrats kulturhistoriska karaktär där de visuella kontakterna mellan kyrka, skola och brukningsenhet är viktiga.
- Den agrara omgivningen med ett livskraftigt jordbruk utgör ett viktigt komplement till sockenmiljön.
- Den äldre agrara gårdsbebyggelsen, från 1800-talet eller sekelskiftet 1900, bör bevaras i likhet med skolbyggnaden. Reparationer och ombyggnader bör ske så att den ursprungliga karaktären återställs eller åtminstone inte förvanskas.
- Den äldre bostadsbebyggelsen från 1800-talet eller tidigt 1900-tal på östra sidan av Bolmån bör bevaras.
- Vägstrukturen och överfarten över Bolmån.

LAGSKYDD

Kyrkliga kulturminnen får inte ändras utan tillstånd från Länsstyrelsen enligt kulturmiljölagens 4 kapitel

Landskapselement såsom stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar, odlingsrösen mm. får ej tas bort eller skadas utan dispens från Länsstyrelsen enligt miljöbalkens 7 kapitel och förordningen om områdesskydd.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

**KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL
BEBYGGELSE I LJUNGBY CENTRUM**

Som en del i arbetet med det kulturmiljöprogrammet har en revidering gjorts av Kulturmiljöplan för Ljungby centrum, antagen av kommunfullmäktige 2002. Den äldre planen innehåller en kortare historik över staden Ljungbys framväxt och kulturhistoria, redovisar bebyggelses tillkomstår samt innehåller en femgradig kategorisering av de enskilda byggnadernas värden.

En ny inventering och värdering av samtliga byggnader inom kulturmiljöplanens avgränsning har utförts under 2018 utifrån en metodik för inventering och värdering av byggnader utvecklad av KVM forum. Inventeringen och värderingen av bebyggelsen syftar till att ta fram ett användbart fördjupat kunskapsunderlag avseende kulturhistoriskt värdefulla byggnader i centrala Ljungby. Materialet ska kunna fungera som underlag både för planbestämmelser i kommande detaljplaner och vägledning i bygglovshandlingen. Inventeringen har utförts på byggnadsnivå och har en högre detaljeringsgrad än det kommunövergripande kulturmiljöprogrammet. Byggnaderna har inventerats i en tregradig skala, där berörda delar i Plan- och bygglagen redovisas tillsammans med rekommendationer för lagskydd vid detaljplanering.

Inventeringen har följt den tidigare kulturmiljöplanens avgränsningar, vilka är något större än det område (21. Ljungby) som ingår i kulturmiljöprogrammet. Inventeringens fokus ligger på enskilda byggnader, medan kulturmiljöprogrammet beskriver helhetsmiljön.

Kulturmiljöplanen från 2002.

KULTURHISTORISK VÄRDERING

Byggnaderna har värderats utifrån en tregradig skala enligt följande:

Klass 1 Särskilt kulturhistoriskt värdefull byggnad

Byggnaden är, i sig själv eller som en del i helhetsmiljön, ett särskilt tydligt uttryck för sin tids ideal och villkor. Den bidrar, genom sina fysiska egenskaper och karaktärsdrag, starkt till möjligheten att läsa och uppleva de historiska skeenden som format dagens miljö

Rivningsförbud och skyddsbestämmelser rekommenderas som lagskydd vid planläggning för särskilt kulturhistoriskt värdefulla byggnader där de värdebärande egenskaperna inte får förändras, tas bort eller bytas ut och där det kan krävas särskilt underhåll och utförande.

Byggnader som klassats som särskilt kulturhistoriskt värdefulla omfattas av förvanskingsförbudet i Plan- och bygglagen (PBL 8:13) och inga åtgärder som förvanskar det kulturhistoriska värdet får utföras.

Klass 2 Kulturhistoriskt värdefull byggnad

Byggnaden uttrycker sin tids ideal och villkor. Den bidrar, genom sin karaktär och sina fysiska egenskaper, väl till helhetsmiljön och till möjligheten att läsa och uppleva de historiska skeenden som format dagens miljö

Varsamhetsbestämmelser rekommenderas som lagskydd vid planläggning för kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller delar av byggnader där de värdebärande egenskaperna ska hanteras varsamt. Material och byggnadsdelar kan bytas ut vid behov, men byggnaden ska hanteras på ett sådant vis att dess karaktär bevaras och vårdas.

Byggnader som klassats som kulturhistoriskt värdefulla omfattas av varsamhetskraven i Plan- och bygglagen (PBL 8:17) och ändringar ska utföras varsamt med hänsyn till byggnadens karaktär och kulturhistoriska värden.

Klass 0

Byggnaden är förändrad och svårläsbar, och den är inte längre ett tydligt uttryck för sin tids ideal och villkor. Det kan finnas vissa karaktärsdrag som har betydelse för helhetsmiljön, och läsbarheten av dess särdrag, historia och framväxt.

De generella varsamhetsbestämmelserna i Plan- och bygglagen gäller alltid. De är tillräckliga för sådana byggnader som inte har bedömts bidra nämnvärt till helhetsmiljön och vars egenskaper inte kräver preciserade varsamhetskrav

Gamla torg

Gästgiveriet från 1820-talet tillsammans med flera äldre byggnader i en historiserande miljö illustrerar Ljungbys karkatär under det tidiga 1800-talet.

Terrazahuset

Den monumentala byggnaden uppförd 1964 med karaktäristiska fasader i carraramarmor och markerade fönsterband utgör ett landmärke i dagens Ljungby.

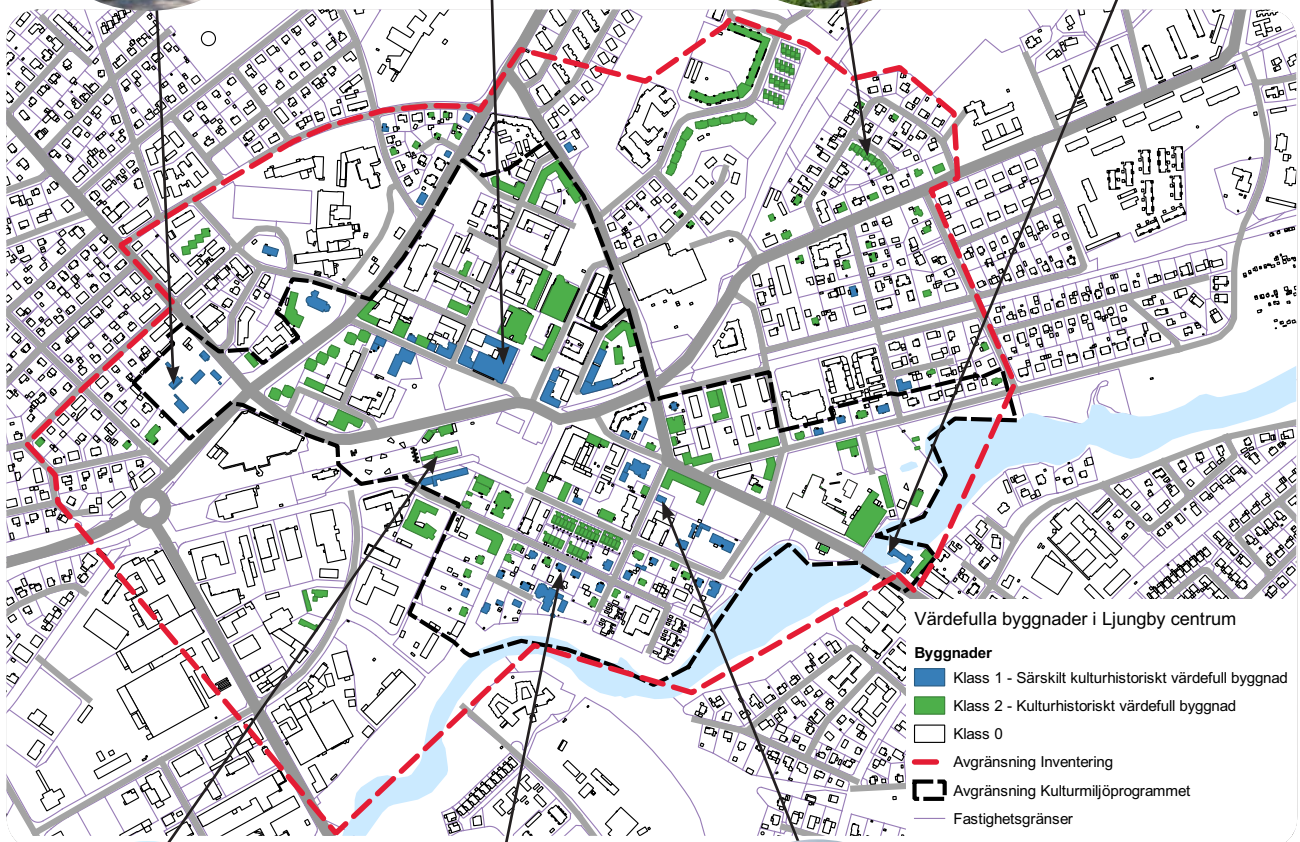
Kvarteret Råbocken

Välbevarade och mycket tidstypiska kedjehus uppförda 1957 med tegel- och putsfasader, längs Råböckstigen.

Kraftverket

Vattenkraftverket ritat 1909 av Qvist & Gjers ingenjörbyrå, ombyggt på 1940-talet vittnar om Lagaåns och vattenkraftens roll som energikälla under 1900-talets utbyggnad av Ljungby.

Ljungby station

Stationshuset i tidstypisk modernistisk arkitektur från 1950-talet är idag en av få bevarade byggnader från Ljungbys järnvägsepok.

Kvarteret Gertrud

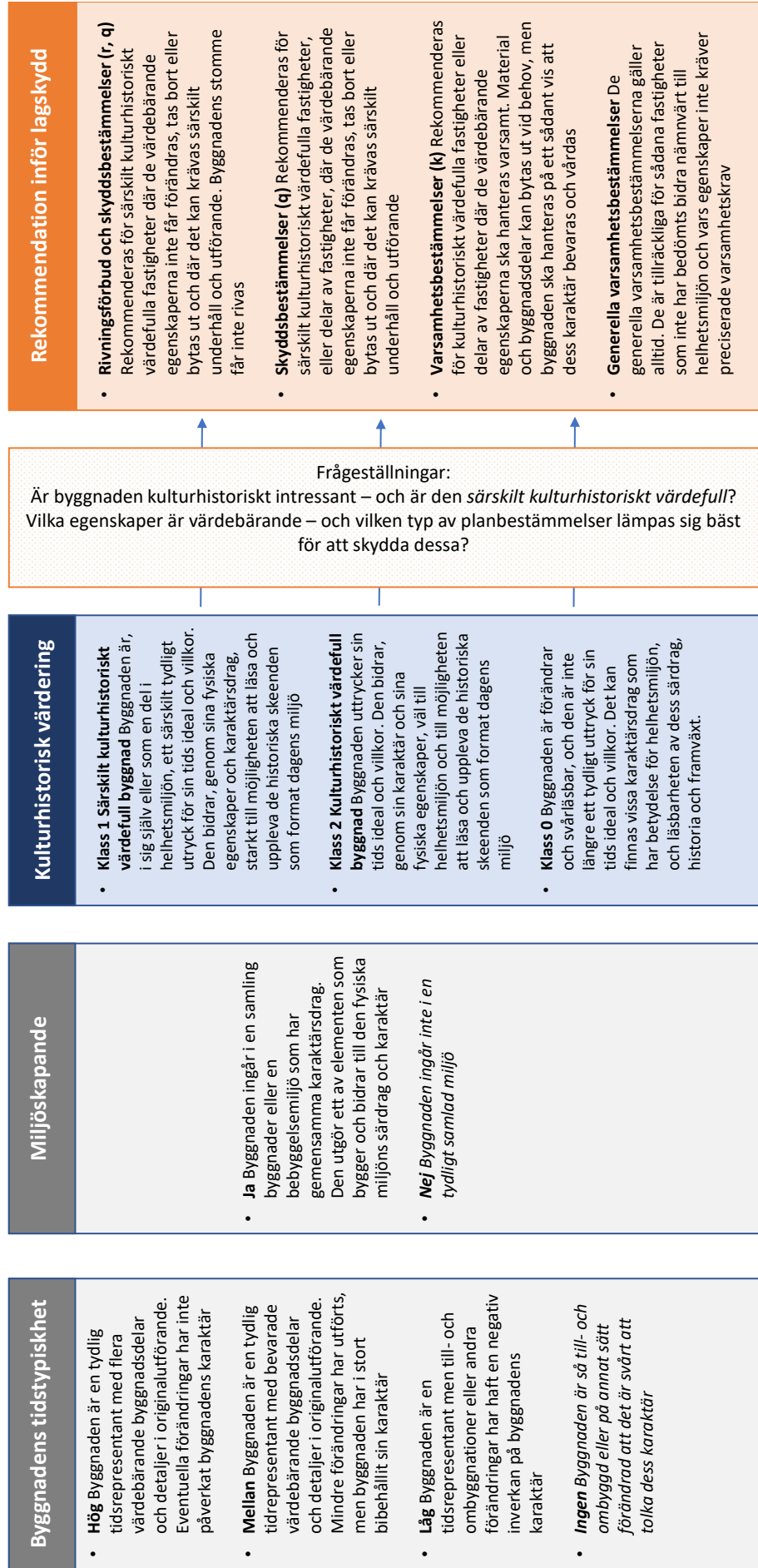
Kvarteret och anslutande bebyggelse är starkt präglad av den Ljungbergska färgtraditionen och med en stor andel välbevarade byggnader från 1900-talets första decennier.

Fd. Filadelfiakyrkan

Påkostad frikyrkobyggnad uppförd på 1910-talet av Ljungbys Filadelfiaförsamling. Den tydliga kyrkoarkitekturen är mycket karaktärsskapande.

En mer detaljerad karta finns tillgänglig på Ljungby kommuns hemsida.

Schematisk illustration av den använda värderingsmodellen.

DET IMMATERIELLA KULTURARVET – SAGOR OCH SÄGNER FRÅN LJUNGBY

Precis som Ljungby kommun är rik på materiellt kulturarv i form av fornlämningar och bevarandevärd bebyggelse, är Ljungby ovanligt rik på immateriellt kulturarv. Några av Sveriges mest namnkunniga berättare har levt och berättat sina sagor och sägner i trakerna kring Ljungby. Här har också några av de största insamlarna samlat in berättelser och bevarat dem för kommande generationer. Genom detta finns ett ovanligt rikt material från trakten vilket starkt bidrar till Ljungbys identitet. Det materiella och det immateriella är ofta sammanlänkade. Kyrkor har en central plats i sägner om jättar och glosor. En drake vaktar skatten i Högarör och trollen håller till i Målensås. På samma sätt som kulturmiljöerna skapar fantasieggande bakgrunder till våra sägner, lyfter och berikar det immateriella kulturarvet kulturmiljöerna, och tillför ytterligare en dimension till det materiella kulturarvet.

I föreliggande kapitel redovisas en utvald sägen från några av de kulturmiljöer som är upptagna i kulturmiljöprogrammet.

BOLMSÖ

Jättekastet mot Bolmsö kyrka

I nordöstra hörnet av Bolmsö ligger en bro av sten i riktning mot Toftnäs på andra sidan sjön. Det är resterna efter den bro som jättarna en gång lade mellan Bolmsö och fastlandet. Brons yttersta spets kallas Stenudden. Bolmsö hade blivit kristnat och den första kyrkan stod uppförd i nordvästra hörnet av ön. När det ringde för första gången från klockstapeln blev en jätte förargad över detta. Han stod vid Stenudden och beslöt sig för att göra slut på olåten. En väldig sten fanns i närheten och den tog jätten och kastade mot kyrkan. Stenen missade sitt mål och hamnade några hundra meter från kyrkan och här ligger stenblocket än idag. Jätten lade sitt strumpeband om stenen när den kastades och den har fortfarande märke efter detta band, en urholkning syns i stenen.

HÅRINGE/SKEDE

Spökerier vid Håringe forngravar

De gamle berättar att en man som gick över forngravarna vid Håringe, erhöll en så kraftig örfil att han tumlade till marken. Lyktgubbar har också skymtats vid platsen. (Josef Rosengren: Ny Smålands beskrifning. Västbo Härad. Växjö 1914)

SKÄLLANDSÖ

Kryddhandlare går igen

Det spökar helt nära gränsen mellan Jonsboda och Skällandsö. Särskilt på sommarkvällarna känns där ofta en stark kryddoft, samtidigt som man ser en liten gubbe med en låda på ryggen komma tvärs över vägen och försvinna i buskaget. Det är en stackars kryddhandlare, som en gång i tiden blev mördad och rånad på just den plats, där han allt fortfarande går igen som vålnad.

TOFTAHOLM

Junker Mats

Junker Mats tjänade på Toftaholms Herrgård för länge sedan. Mats förälskade sig i grevens vackra dotter. Det ville sig inte bättre, än att det snart lyste för den vackra grevedottern och en rik adelsman. Mats sa inget och åt inget på sju dagar. På den åttonde dagen fann man honom hängande i en tvärbjälke på vinden. Då han var en självspilling kunde han inte få plats i vigd jord på kyrkogården. Kroppen begravdes ute på ett gärde, söder om gården.

YXKULLSUND

Svarta damen på Yxkullsund

Yxkullsund säteri har sitt eget spöke. En gammal statarfru som en gång bott på gården brukade berätta om den Svarta Damen. Hon berättade att hon en gång gått mellan flyglarna tillsammans med en gammal person. Den gamla hade helt plötsligt sagt:
- Jag ser henne, den svarta damen!
Dagen därpå dog hon. Det sägs nämligen att endast personer som ska dö inom en kort tid, får se den svarta damen.

VITTARYD

Björskinnets i Vittaryds kyrka

På vinden i Vittaryds kyrka hänger det en björnfäll. Det berättas att en pojke kom inspringades i kyrkan mitt under påskdagsmässan under tidigt 1800-tal och berättade att det hade kommit björn till trakten. Hans ord gick från bänkrad till bänkrad och en kyrkvärd berättade slutligen för prästen hur det låg till. Prästen avbröt mässan, uppmanade männen att gå ut och fälla björnen och sedan komma tillbaka till kyrkan för att fortsätta gudstjänsten. Björnen var vild och kampen var hård, men efter en mödosam, men lyckad strid mot slagbjörnen återvände alla till kyrkan för att fortsätta mässan. Det bestämdes att björnens skinn för evinnerliga tider skulle finnas i Vittaryds kyrka, eftersom björnen fällt på en helgdag.

HALLSJÖ

Hallsjö offerkälla

Till Helig Styrks källa gick man ännu i mitten av 1800-talet för att offra mot hudutslag och skabb. Besöket skulle ske före solens uppgång företrädesvis söndags- eller torsdagsmorgnar. Valborgsmässodagen och midsommardagen var det vallfart dit. Den som skulle hämta hälsovattnet var tvungen att vara alldeles tyst, fasta och offra ett silvermynt- eller spänne. i källan
Midsommarafton varje år skulle källan rensas. Offergåvorna uppsamlades noga och lades på en sten. Ingen vågade ta något av gåvorna, för då fick man de sjukdomar som den som offrat i källan hade
Det berättades att man en gång vid en sådan upprepning hittade ett vackert silverspänne. En dräng som tyckte det var för fint för att ligga gömt i källan tog det med sig hem, men han blev sedan så skabbig, att han inom kort måste bära spännet tillbaka för att bli av med skabben.

HÖRDA

Hurusom Hörda by befolkades efter digerdöden

En man i Tesås ett par kilometer norr om Målaskog i Ryssby socken var helt ensam i början av 1350-talet. I de trakter han kände till fanns det efter digerdöden ingen enda överlevande människa.

Tesås är belägen på en höjdpå och mannen spanade varje dag ut över bygden. Skog förekom endast sparsamt, och fanns det mänskligt liv någonstans, så borde han förr eller senare finna något tecken på detta.

Månaderna gick och blev till år, men så en frostklar höstmorgon såg han en liten rökpelare vid horisonten i väster. Där borta måste det finnas människor.

Han fattade sitt beslut, bröt upp och gick i riktning mot röken. Det var långt från Tesås till eldhärden. Någon väg fanns inte att följa utan mannen gick genom vildmarken. Riktningen tappade han inte bort, men det hann bli kväll innan han nådde målet för sin färd. Han slog läger i snårskogen över natten. När han på nytt började gå tidigt i ottan, visste han inte hur långt stycke vildmark han ännu hade kvar att tränga sig igenom. Plötsligt blev terrängen mera öppen, och där, ett stycke bort syntes röken. Den kom från en liten grå stuga. I stugan mötte honom en ung kvinna. Hon var alldeles ensam och hade liksom mannen trott att ingen annan människa fanns. Mannen stannade hos kvinnan och de började befolka bygden på nytt. De gav upphov till det släkte, som i generation efter generation blev allt mer talrikt och kom att uppfylla hela Hörda, och gjorde byn till en av de mest långsträckta byarna i södra Sverige.

LIDA/HUSABY/STAPELED

Lantmätaren som gick igen och visslade om natten

I samband med laga skifte, omkring 1860, i Husaby by, bodde lantmätaren hos en av bönderna i byn och den gården råkade få ovanligt stora ägor. Folk trodde att bonden påverkat lantmätaren. Lantmätaren som mätt fel fick inte någon ro för detta. Utan än idag kan man höra honom gå visslande om nätterna efter rågångarna. Det var väl en 25-30 år sedan någon sade sig ha hört detta senast. Det var Östergård, som på detta sätt fick så stora ägor.

(Berättat 30 dec 1992 av Allan Svensson, Bolmsö, född 1917 i Nöttja socken. Inspelat och nedtecknat av Per Gustavsson.)

TROTTESLÖV/ÖSSLÖV/FALLNAVEKA

Bonden från Össlöv som fick otyg i lasset

Tidigt en höstmorgon var en bonde från Össlöv på väg mot Ljungby med ett lass havre, som skulle säljas på torget. I en backe blev lasset plötsligt så tungt, att hästen inte orkade dra det. Bonden manade på dragaren det mesta han kunde, men lasset lät sig ändå inte rubbas. Då förstod bonden, att något otyg hade hängt sig på lasset. För att få bort sådant ohägn, måste det besvärjelser till. Bonden, som väl kände till formlerna, steg av lasset och läste genom hästens betsel, allt vad han av den ärvda svartkonsten fått lära sig. Det där hjälpte, så att hästen utan svårigheter kunde dra åstad lasset på nytt och bonden komma till torget med sin havre.

ÖXNALT

Öxnalts män sköts i Bollgård

På Öxnalts ödegärde finns en kulle som kallas Knektbacken med en mängd upphöjningar, liknande gravhögar. På ett annat ställe i närheten, som kallas Bollgård, har man hittat hästskor; en smedja har stått där. Sägner berättar, att långt tillbaka i tiden blev alla Öxnalts karlar skjutna där, förmodligen av stigmän, då de var på väg till julottan.

(Josef Rosengren: Ny Smålands beskrifning. Västbo Härad. Växjö 1914)

TORARP

Jätten byggde en bro till sin fästmö

Här är ett grund ute i Bolmen från Torarp till Björkenäs och från Björkenäs till Bolmsö, och det ska ha kommit till under jättetiden. Och vi veta, att jättar ska det ha funnits under hednatiden och de var själva hedningar och hatade kyrkorna. Den här jätten bodde någonstans åt Torarp till, och så hade han sin fästmö på Bolmsö. Emellertid behagade det honom att bygga en bro, så han kunde gå torrskodd och hälsa på sin fästmö och slapp att gå omvägar. Sagt och gjort. Han tar och plockar sten i sina vantar, och när han lagat till sig en passande börda, går han och vråker ut stenen i sjön. Men rätt som det var, fick han höra kyrkklockorna i Odensjö. - "Va ä dä för skrammel?" säger han. - "Åh, de ringer i kyrkklockorna" svarar man honom. - "Varför ringer man idag?" - "De ringer för ett lik. Det är jättens fästmö, som är död."

- "Jaså," säger han "då är dä väl inte lönt att hålla på att bygga längre," och så går han iland vid Torarp. Men där får han se att det ligger lite grus kvar i ena vantummen, och det skakar han ut, och än idag ligger dä ett väldigt, väldigt stort rör med något nära jämnstora stenar, och udden kallas till minne av stenarna i jättens tumme för Tumlingsudde.

(LUF 3857)

VÄRSET/RYA ULARP/DJURARP

Bonden framförde ett dödsbudskap

En bonde från Ularp hade en gång varit vid kvarnen i Skeen. När han körde tillbaka och kom i backen vid Marahult, skrek det: "Gå in på det söraste stället i Värset å be Stuva gå hem, för Kisskuskolma ä dö!" När bonden kom till Värset, gick han in på det söraste stället och sa så, som det hade ropat. Då blev det liksom en virvelvind i rummet, och dörren flög upp, och det skrek "Fy faen, då får jag inte se min man mer!" Det var ett troll som varit framme och skulle stjäla vört. I hastigheten glömde det att ta en spann med sig. Den hade dom i Värset sedan länge. (Bengt af Klintberg: Svenska Folksägner. Stockholm 1972)

LJUNGBY

Den främmande damen på Gästgiveriet

Detta som jag nu ska berätta har jag hört av min faster, och det skulle ha hänt hennes mor som var född 1865. Hon hade i sin ungdom arbetat i köket på Gästgivaregården i Ljungby. Då hon en gång stod där och höll på med sina sysslor, såg hon plötsligt en främmande kvinna som stod vid dörren. Kvinnan var mycket vacker och hade fina kläder. Kvinnan stod bara där och tittade på henne och sa inget. Ida frågade om hon var hungrig och ville ha lite bröd, men den främmande kvinnan svarade henne: "Ge det till någon som bättre behöver", därefter försvann hon.

PIKSBERG

Kung Pigge på Piksberg

Långt tillbaka i tiden härskade kung Pigge på borgen Piksberg vid sjön Bolmen. Så anföll fiender borgen och Pigge flydde för sitt liv. Han lyckades ro i en kopparkittel över sundet. Svårt sårad flydde han västerut och gömde sig till slut i en skogsdunge där han led svårt. Där fann några bönder honom och skar av huvudet med en lie. Platsen där kung Pigge dog kallas sedan dess för Stickelien och det är den backen som leder fram till kyrkan och också kallas Kyrkbacken. Byn som växte fram här fick heta Lidandets hult, Lidhult.

BERGHEM

Skatten i Högarör

De gamla berättar att mörka kvällar kunde man se en drake flyga mot Kånna högar. Draken kom från Högarör på andra sidan Lagaån och vaktade skatten som lär vara begravnen i stenröset.

Några åboar i Kånna by trodde fullt och fast att en dyrbar skatt låg förborgad i röret. En dag beslöt de att genom grävning söka komma åt skatten. De lyckades också finna en stor kista. Men i detsamma kom en av dem händelsevis att se upp och fick då se att deras hem stod i ljusan låga. De släppte kistan och skyndade hem för att rädda vad som kunde räddas. Väl hemma visade det sig att det inte alls brann. Det hade varit en synvilla. Det var draken som vaktade skatten som förvrängt synen på dem. Nu fick de bråttom tillbaka för att hämta kistan, men den hade under tiden sjunkit så djupt att det var omöjligt att återfinna den.

STAVHULT

Mördarbacken

Det var en affär i Stavhult och den då 12-åriga flickan Ingrid var och handlade. På hemvägen såg hon en hund som kom med ett människohuvud i munnen. Tösen blev rädd, slängde korgen och sprang hem. Efter detta uppdagades ett mord vid en backe mellan Stavhult och Stensjöholm och som än idag kallas för "mördarbacken".

(De små stugorna och deras folk i Agunnaryd, Agunnaryds hembygdsförening 2014:215)

MÅLENSÅS

När trollen försökte bergta Scheiber på Målensås

Gamle Schieber bodde på Målensås säteri. En gång var han ute för att jaga och hade två stora hundar med sig. När han var mitt framför den högsta klippan på Målensås gick han för nära berget. Då kom det fram två gubbar – det var två troll. De tog tag i varsin arm och drog honom mot berget. Hundarna skällde och Scheiber började sjunga en psalmvers. Då släppte de honom, men Scheiber hittade inte hem utan sov ute den natten. (Trinshult, 1843)

ANNERSTAD

Ivars kyrka/Djävulen i kyrkan

På 1500-talet fanns i Annerstad en präst vid namn Ivar, som inte ville övergå från den katolska läran till den lutherska och därför blev avsatt. Vid en sten i skogen, kallad Ivars kyrka, samlade han sina meningsfränder och höll gudstjänst. Det sades att denne Ivar var så helig att han kunde gå på vatten.

En söndag besökte han av nyfikenhet kyrkan i Annerstad. Han gick ner till Torpaån, som flyter ett stycke från stenen i skogen och gick sedan torrskodd till kyrkan på Torpaån och Bolmåns vatten.

Samma söndag hade kyrkan ytterligare en ovanlig besökare. Alldeles invid predikstolen såg Ivar ingen mindre än den onde själv. Framför sig hade den onde en stor oxhud och på den skrev han upp namnen på alla som syndade under gudstjänsten, först och främst de som somnade under predikan. Listan blev lång och snart fanns där inte plats till fler namn på oxhuden. Den onde ville ha plats till så många namn som möjligt och försökte tänja ut oxhuden. Han fattade tag med tänderna i den ena kanten av oxhuden och klorna i den andra och drog det värsta han kunde. Men han var starkare i klorna än i tänderna. Han slant med tänderna, ramlade bakåt och slog hornen i predikostolen. Ivar kunde inte låta bli att skratta. Skam som haft ögonen med sig antecknade nu också Ivar på sin lista.

När Ivar sedan gick hem samma väg som han kommit, gick vattnet honom till fotknölarna. Han hade syndat i kyrkan. Han gick då till stenen i skogen och bad om förlåtelse. Till tecken på att han blev bönhörd bad han att Herren skulle låta stenen rämna, vilket strax också skedde.

KÅNNA

Kånna spöksten

Vid Kånna fanns en sten som de kallade Horepall. Om kvällarna hördes där ett skrik liksom någon bad om hjälp. En ljus skepnad syntes ibland, men den försvann när man kom fram till stenen. Där vid den stenen hade en flicka en gång mördat sitt barn.

MJÄRYD/SOMMARSÄTE

Spökstenen på Mjäryd gravfält

En av de större stenarna på Mjäryd gravfält ligger halvt nerbäddad under jord och växter. Det sägs att denna sten av en bonde i byn tagits hem och lagts som trappsten utanför förstugudörren, men eftersom det därefter spökade något alldeles förskräckligt i huset, måste stenen köras tillbaka. Efter det upphörde spökerierna.

HJORTSERYD

Jättestenen i Hjortseryd

I Hjortseryd finns ett jättekast kastat av en jätte i Hunsberget. Stenen kastades mot Knäreds kyrka men missade. På stenen kan man se avtryck av jättens fingrar.

BÄCKARYD/BÄCK

Jättekastet i Bäck

Det var en gång en jätte som bodde i Hamneda socken. Han var missbelåten över att det skulle byggas kyrka i Kånna socken. När kyrkan var färdig ville han hämnas. Han tog därför en väldigt stor sten på huvudet och steg upp på Hamneda kyrktorn. Stenen skulle han kasta bort på Kånna kyrka för att krossa den. Det är en mil mellan Hamneda och Kånna kyrkor och säkert ett allt för långt kast för jätten, ty stenen hann inte mer än halvvägs till Bäckens by. Där stannade den och där ligger den ännu idag. Det finns märken både efter huvudet och jättens händer.

HAMNEDA

Drängen som gick till kyrkan på julnatten

En präst bad kyrkväktaren gå upp till kyrkan och hämta kyrkboken (detta var om julnatten). Kyrkväktaren vågade ej gå, men prästens dräng åtog sig uppdraget. Det lyckades bra för drängen att hämta boken, men då han kom till dörren och skulle gå ut ur kyrkan hörde han en röst bakom sig som sade "Titta på mig, så skall du få se så röda ögon jag har". Detta gjorde dock ej drängen utan svarade istället "Titta du mig i röven så ska du få se hur röd den är". På detta sätt slapp drängen lyckligt ifrån kyrkan.

IVLA

Skatten i Drakalid

I Södra Ljunga socken, nära Ivla by, finns det en plats som kallas Drakalida. Där bor en drake, som vakar över en stor skatt. Denna drake kan förvandla sig till allt möjligt. Men han visar sig endast för dem, som inte känner till vad man har att göra, när man får se någonting. En gång kom ett par män och gick förbi. Den ene av dem fick då se en barnlikkista, som stod tvärt över vägen på Drakalida. Men den andre såg ingenting. När man kom fram till platsen där kistan stod, försvann den. Den som hade sett den talade nu om det för sin kamrat. Denne sade då till honom: "Du skulle ha kastat stål över den, så hade skatten varit vår, för det var draken som var ute och solade sina pengar."

(LUF 3808)

NÖTTJA

Nöttja kyrkklockor

Då Gustav Vasa krävde klockskatten för att betala landets skuld gömde Nöttjaborna lillklockan. Den sänktes i en göl 300 meter sydväst om kyrkan.

För många år sedan beslöt byborna att ta upp klockan. Man hade med krokar fästade på långa rep, för vilka man spänt oxar, lyckats få upp den ur vattenbrynet. Men när karlarna såg sig om, fick de till sin stora förfäran se Nöttja by stå i lågor. Karlarna släppte taget och sprang mot byn.

När karlarna kom hem fann de att det hela var en synvilla orsakad av de makter som fått klockan i sitt våld. Klockan sjönk och har sedan dess inte kunnat påträffas.

KÄLLFÖRTECKNING

LITTERATUR

Anderson, R. (red.) (2019). Ljungbyvyer i ord och bild från vykortens epok. Kalmar

Bolmsö hembygdsförening (2002). Bolmsö: Smålands största ö. Ljungby

Burström, M. 1991. Arkeologisk samhällsavgränsning. En studie av vikingatida samhällsterritorier i Smålands inland. Stockholm Studies in Archaeology 9. Stockholm

E4 Ljungby - Delsträcka syd Arkeologisk förundersökning 2016. RAÄ 134, 135, 136 samt 120:1 Ljungby socken & kommun, Kronobergs län. Arkeologisk rapport 2016:18 Andreas Emilsson & Kenneth Alexandersson. Kalmar läns museum

Hallemar, Dan (red.), Tio byggnader som definierade 1960-talet, Arkitektur förlag, Stockholm

Hansson, M. (1999). Från renjägare till viking. En arkeologisk historia om södra Småland. i L. Johansson (Red.), Landen kring sjöarna. En historia om Kronobergs län i mångtusenårigt perspektiv (ss. 11-55). Växjö

Hansson, M. (2001). Huvudgårdar och herravälden. En studie av småländsk medeltid (Vol. Lund studies in medieval archaeology). Stockholm: Almqvist & Wiksell International

Höglin, S. (1998). Agrarhistorisk landskapsanalys av Kronobergs län. Landskapsprojektets länsöversikt. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Höglin, S. (2014). Hörda-Klövaryd: fördjupad beskrivning av en kulturmiljö av riksintresse / [text: Stefan Höglin]. Växjö: Länsstyrelsen i Kronobergs län

Krantz, K. J. (1981). Historia för framtiden (Vol. Kronobergsboken 1981). Växjö: Hyltén-Cavalliusföreningen/Kronobergs läns hembygdsförbund

Krantz, K. J. (1991). Förflutet för framtiden. Landskap och kulturmiljö i Ljungby kommun. Ljungby: Ljungby kommun

Kristoffersson, I. (1989). Kronobergs natur. Uddevalla: Länsstyrelsen i Kronobergs län

Lanemo, E. (2012). Hamneda: fördjupad beskrivning av en kulturmiljö av riksintresse. Växjö: Länsstyrelsen i Kronobergs län

Larsson, L.-O. (1999). Från Land till län. i Landen kring sjöarna. Växjö

Ljungby kommun (2002). Kulturmiljöplan – Kulturbärande byggnader & miljöer i Ljungby centrum. Ljungby: Ljungby kommun

Olsson, C (2013). Kulturhistorisk inventering av bebyggelse och miljö för områdena Stensberg och Rönnäs i Ljungby stad - Examensarbete i byggt teknik. Växjö: Linnéuniversitetet

Runefelt, L. (2008). Torvbubblan 1900-1925. Svensk mosskultur : Odling, torvanvändning och landskapets förändring 1750-2000. (s. [329]-358)

Vägverket. Region Sydöst/Länsstyrelsen i Kronobergs län (1997). Kulturminnen i vägens spår. Jönköping

ARKIV OCH DATABASER

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet
<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/>

Fornreg (fd. Fornsök/Fmis), Riksantikvarieämbetet.
<http://www.fmis.raa.se/>

Lantmäteristyrelsens arkiv och Lantmäterimyndigheternas arkiv, Lantmäteriet
<https://historiskakartor.lantmateriet.se/historiskakartor>

Samlingsportalen, Järnvägsmuseets samlingar
<http://www.samlingsportalen.se/>

Tuva, Statens jordbruksverk
<http://www.jordbruksverket.se/etjanster/etjanster/etjansterformiljoochklimat/tuva>

ÖVRIGA KÄLLOR

Boverket
Boverkets byggregler (BBR), PBL Kunskapsbanken
<https://www.boverket.se/>

Ljungby kommun
Detaljplaner, inventeringsmaterial, äldre bygglovshandlingar mm

Länsstyrelsen i Kronobergs län
Riksintressefördjupningar, regionalt kulturmiljöprogram, Inventerings- och kartmaterial, information kring bidrag, tillståndsansökan mm
<https://www.lansstyrelsen.se/kronoberg/>

